

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

ARAP DİLİNDE MÂ EDATI VE İŞLEVLERİ

Emine CAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK-2010**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

ARAP DİLİNDE MÂ EDATI VE İŞLEVLERİ

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. M. Akif ÖZDOĞAN

Emine CAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK-2010**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

ARAP DİLİNDE MÂ EDATI VE İŞLEVLERİ

Emine CAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No:

**Bu Tez 28/01/2010 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

**Yrd. Doç. Dr. M. Akif ÖZDOĞAN
BAŞKAN**

**Yrd. Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
ÜYE**

**Yrd. Doç. Dr. Şaban ÖZ
ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

**Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN
Enstitü Müdür Vekili**

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARAP DİLİNDE MÂ EDATI VE İŞLEVLERİ

Emine CAN

Danışman : Yrd. Doç. Dr. M. Akif ÖZDOĞAN

Yıl : 2010 , Sayfa: 66 + 6

Jüri : Yrd. Doç. Dr. M. Akif ÖZDOĞAN (Başkan)
: Yrd. Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ (Üye)
: Yrd. Doç. Dr. Şaban ÖZ (Üye)

Arapçada isim, fiil ve harf olmak üzere üç kelime çeşidi vardır. İsim ve fiil kendi başlarına tam manaya delalet eder. Fiilin isimden ayrılan yönü zaman ifade etmesidir. Harf ise tam bir mana belirtmez ama diğer kelime çeşitleri yani isim ve fiil ile anlam bütünlüğü oluşturur. Harfler hurûfu'l-meânî yani mana harfleri grubuna dahildir. Bu gruptaki bütün harfler tek başlarına kullanılamaz. Bu harfler cümleleri ve kelimeleri birbirine bağlamakla görevlidirler. Bunlardan bir kısmı tek başına cümlenin unsuru olurken, bir kısmı kullanıldığı kelime ile cümlenin unsuru olur. Arapçada edat kelimesi de harf ile aynı mana ve görevde kullanılmıştır. Bu çalışmada on çeşit mâ edatından bahsettik. Mâ edatı ulaştığımız bazı eserlerde sayı olarak daha farklıdır. Bir kısmı ondan az iken bir kısmı ondan daha fazladır. Biz ise bu edatı on çeşitle sınırlandırdık. Bu edatın dört tanesi harf, altı tanesi isim görevindedir.

Anahtar Kelimeler: Kelime, Edat, Fiil, İsim.

**DEPARTMENT OF ISLAMIC SCIENCES
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

**ABSTRACT
MA THESIS**

**IN ARABIC LANGUAGE, “MÂ” PREPOSITION
AND ITS FUNCTION**

Emine CAN

Supervisor : Asst. Prof. Dr. M. Akif ÖZDOĞAN

Year : 2010, Pages: 66 + 6

**Jury : Asst. Prof. Dr. M. Akif ÖZDOĞAN (Chairperson)
: Asst. Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ (Member)
: Asst. Prof. Dr. Şaban ÖZ (Member)**

Arabic language, there are three kinds of word type which are noun, verb and letter. Noun and verb signify certain meaning by themselves. The part which distinguish verb from noun is to signify a certain meaning always. But letter doesn't signify a fully meaning but it makes totality with other word types –noun and verb-. Letters are included to (hurufu'-meani) meaning letters. The letters which are in this group don't use alone. These letters' function is to tie the words each other. Some of them are element of the sentence alone and some of them become element with the word which the letter used. In Arabic language, the word of preposition used in same meaning and same function with letter. In this study, we mention about ten kinds of “mâ” preposition.”Mâ” preposition is more different in which work we can reach. Some of them are less than ten but some of them are more than ten. We take into account all the works and confine “mâ” preposition with ten kinds. Four of this prepositions' function is letter and six of this prepositions' function is noun.

Keywords: Word, Preposition, Verb, Noun.

ÖN SÖZ

Edatlar hemen hemen bütün dillerde vardır. Bunların işlevini kavramadan mensup olduğu dili tam olarak öğrenmek mümkün değildir. Biz de Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri adlı bu çalışmamızda mâ edatını çeşitleri ve işlevleriyle ele almaya çalıştık.

Arapçada kelime; isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılır. Buradaki harf alfabede bulunan harfler değil, hurûfu'l-meânî olarak adlandırılan mana harfleridir. Bu harfler kendi başlarına müstakil bir mana ifade etmezler ama diğer kelime çeşitlerini ya da cümleleri birbirine bağlayarak yeni manaların ortaya çıkmasını sağlarlar. Arapçada edatlar bu harf grubu içerisinde değerlendirilir. Bunun için harf ve edat kelimeleri birbirinin yerini tutabilir. Hatta bu harflerin bağlama görevinden dolayı kendilerine edavâtu'r-rabt denmiştir.

Arapçada hurûfu'l-meânî ile ilgili birçok eser te'lif edilmiştir. Bu eserlere ulaşabildiğimiz kadarıyla, konumuz olan mâ edatını her yönüyle ele almaya çalıştık. Çalışmamız Giriş ve Önceki Çalışmalar'dan sonra dört ana başlıktan oluşmaktadır: Türkçe ve Arapçada Kelime Çeşitleri, Mâ Edatının Görevleri ve Çeşitleri, Mâ Edatının Diğer Kullanım Alanları, Mâ Edatının Kullanıldığı Kalıplar. İlk bölümde konumuzun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Türkçemizdeki kelime çeşitlerini, daha sonra Arapçadaki kelime çeşitlerini ele aldık. Burada konumuzu yakından ilgilendirdiği için iki dildeki kelime çeşitlerinden diğerlerine nazaran edatlara daha geniş verdik. Ayrıca her iki dildeki mâ unsurunu karşılaştırdık. İkinci bölüm çalışmamızın asıl konusunu oluşturmaktadır. Burada mâ edatının görevlerine kısaca değindik ve müelliflerin mâ edatını ele alış şekillerini verdik. Bu edatın çeşitlerini de detaylı bir şekilde ele aldık. Burada yeri geldikçe aynı konuyla ilgili görüş farklılıklarına ve ekollerin görüşlerine yer verdik. Mâ Edatının Diğer Kullanım Alanları bölümünde çeşit olarak değerlendirilmeyen ama gramer konuları içerisinde geçen mâ ile ilgili bilgileri ele aldık. Son bölümde ise mâ'nın kullanıldığı kalıpları manalarıyla beraber verdik. Bu bölümde mâ'nın işlevselliğini örneklerle görselleştirmeye çalıştık.

İnsan elinin değdiği bir eser bütün hatalardan beri olamayacağı için bu çalışmamızı eksiklikleriyle beraber elimizden geldiğince anlaşılır kılmaya çalıştık.

Bu çalışmada konunun belirlenmesi ve kaynakların temin edilmesinde yardımlarını sunan, çalışmam boyunca beni teşvik ve tavsiyeleriyle yönlendiren danışmanım Yrd. Doç. Dr. M. Akif ÖZDOĞAN'a, yine teşvik ve önerilerini gördüğüm sayın dekanım Prof. Dr. M. Kemal ATİK'e, hiçbir desteğini benden esirgemeyen, görüş ve tavsiyelerinden yararlandığım Yrd. Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ'ye, kaynakları tercüme esnasında istifade ettiğim Öğr. Gör. İsmail AKÇAY'a, yüksek lisans boyunca kendilerinden yararlandığım bütün hocalarıma, hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu çalışmamda da beni destekleyen ve yalnız bırakmayan aileme, eserlerin temininde yardımcı olan arkadaşım Sebiha KAHRAMAN'a, çalışmam boyunca beni yüreklendiren ev arkadaşım Neşe YENİLMEZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Emine CAN

Ocak-2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
2. KONUYLA İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR.....	3
3. TÜRKÇE VE ARAPÇADA KELİME ÇEŞİTLERİ	5
3.1. Türkçede Kelime Çeşitleri	5
3.2. Arapçada Kelime Çeşitleri	7
3.2.1. İsim	7
3.2.2. Fiil	8
3.2.3. Harf	9
3.2.4. Nahiv	12
3.3. Türkçe ve Arapçadaki Mâ Unsurunun Karşılaştırılması	12
3.4. Değerlendirme.....	13
4. MÂ EDATININ GÖREVLERİ VE ÇEŞİTLERİ	15
4.1. Mâ Edatının Görevleri	15
4.2. Mâ Edatının Çeşitleri.....	17
4.2.1. İsm-i Mevsûl Olan Mâ	18
4.2.1.1. Hâs İsm-i Mevsûl	19
4.2.1.2. Müşterek İsm-i Mevsûller	19
4.2.2. Masdariye-Zamâniyye Edatı Olan Mâ.....	22
4.2.2.1. Gayr-i Zamâniyye İfade Eden Mâ.....	22
4.2.2.2. Zamâniyye İfade Eden Mâ.....	22
4.2.3. İki Muzâri Fiili Cezm Ederek Şart Edatı Olan Mâ	26
4.2.4. Nefy Edatı Olan Mâ	28
4.2.4.1. Fiillerden Önce Gelen Nefy Mâsı	28
4.2.4.2. İsimlerden Önce Gelen Nefy Mâsı.....	30
4.2.5. Soru Edatı Olan Mâ	31
4.2.6. Taacub Kalıbında Kullanılan Mâ.....	33
4.2.7. Nekre Olan Mâ	35
4.2.7.1. Nekre-i Mevsûfe.....	35
4.2.7.2. Nekre-i Gayri Mevsûfe.....	35
4.2.8. Övgü ve Yergi Fiillerinden Sonra Gelen Mâ	36
4.2.8.1. Tam Ma'rife Özel	37
4.2.8.2. Tam Ma'rife Genel	38
4.2.9. Kâffe Olan Mâ	38
4.2.9.1. Fiillerden Sonra Gelen Kâffe Mâsı	39
4.2.9.2. Harflerden Sonra Gelen Kâffe Mâsı.....	39
4.2.10. Zâid Olan Mâ.....	41
4.2.10.1. Zâidlik Bildiren Harfler	42
4.2.10.2. Te'kid Cümlelerindeki Mânın Kullanımı	46
5. MÂNIN DİĞER KULLANIM ALANLARI.....	49
5.1. İstimrâr Fiilleriyle Kullanılan Mâ	49
5.2. İstisnâda Kullanılan Mâ.....	51
5.3. Leyse'ye Benzeyen Mâ.....	52
6. MÂ EDATININ KULLANILDIĞI KALIPLAR.....	56

7. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	62
KAYNAKLAR.....	64
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Diyanet Vakfı Yayınları
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çevirmen
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
c.	: Cilt
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri

1. GİRİŞ

Konunun Önemi

Bir toplum için dil ne kadar önemli ise bir dil için de kalıpları, kuralları, unsurları o denli önemlidir. Her dilin kendine has kuralları olduğu gibi bazı diller için ortak olan unsurlar vardır. Meselâ cümle içerisinde kendinden sonraki öğeleri cer eden harf-i cerler Arapçaya özgüdür. Yine İngilizce ve Arapçada zamirlerde erillik-dişillik ayrımı varken Türkçede böyle bir ayrım yoktur. Ama tekillik-çoğulluk, zarf, edat, bağlaç bu üç dil için de ortak olan unsurlardır.

Dillerdeki unsurlardan her birinin; o dilin anlaşılmasında, en güzel şekilde ifade edilmesinde, dildeki karışıklığının giderilip kelimeler arası anlam bütünlüğünün oluşmasında önemli görevleri vardır. Nitekim Arapçada edatların görevi de kelimeler ya da cümleler arası iletişim kurup yeni ve doğru anlamların ortaya çıkmasını sağlamaktır.

Modern ve klâsik dönem dilcilerin hemen hemen hepsine göre edat görevindeki harfler tek başlarına tam bir mana ifade etmezler. Bunlar ancak cümle içerisinde kullanıldıkları zaman anlamlıdır. Meselâ el-Halîl b. Ahmed'e göre harf, kelimeler arası bağlantı kurmaya yarar (el-Halîl b. Ahmed, 2000: 75). Hasan Abbâs da harfleri "edavatü'r-rabt" diye tanımlamış, cümlelerin ve onların unsurları arasındaki bağlantıyı edat olarak kullanılan bu harflerin sağladığını ifade etmiştir (Abbâs, 1996: I, 26).

Klâsik ya da modern döneme ait edatlarla ilgili eserlere baktığımız zaman tek harfi tanıtan müstakil çalışmalara rastlamak çok zor. Özellikle son yıllarda harfler ve edatlarla ilgili yapılmış tezler, daha çok harflerin genel özelliklerini ortaya koyan ve harf-i cerler, istifhâm edatları, atıf harfleri, Arapçada harfler ve edatlar başlıkları altında ele alınarak bu alanda yapılmış genel çalışmalardır. Bu tür çalışmalar Arap dilinde edatların yeri ve önemini tespit etmemiz açısından tabii ki yararlıdır ama bunların, bir edatı bütün yönleriyle tanıtmak için yeterli olamayacağı kanatindeyiz. Bunun için mâ edatını müstakil olarak ele alıp onunla ilgili bu konudaki eksikliğin giderilmesini mümkün kılmaya çalıştık. Söylemeye çalıştığımız gibi gerek gramer gerek edatlarla ilgili eserlerde mâ ile ilgili toplu bilgilere ulaşamadık ama bu alandaki birçok eserden onunla ilgili bilgileri toplayıp kendi değerlendirmemize göre bir tasnif yaptık.

Tezimizde mâ'nın Arapça için önemini, bu dildeki işlevini, diğer edatlarla ilişkisini, onları ilgilendiren yönlerini tespit etmeye çalıştık. Ekollerin ve dilcilerin bu edatla ilgili görüşlerine ayrı ayrı yer verdik.

Dildeki unsurların ya da kalıpların her biri başlı başına bir araştırma konusu olabilir. mâ edatı da bir araştırma konusu olabilecek kadar zengin bir yapıya sahiptir. Biz de bu bağlamda bu edatı ele almayı öngördük ve onu her yönüyle tanıtmaya çalıştık. Bu edat ilerki bölümlerde de göreceğimiz gibi değişik şekillerde karşımıza çıkmakta ve görev itibarıyla çeşitlilik arz etmektedir.

Araştırmada Takip Edilen Yöntem

Klasik ve modern döneme ait eserlerden öncelikle edatlarla ilgili, daha sonra gramer konularıyla ilgili olanlardan mâ edatını bütün detaylarıyla tespit etmeye çalışırken kaynak tarama yönteminden yararlandık.

Bir araştırma yapılırken önce bu alandaki temel kavramları ele almak ve onlar hakkında ön bilgi vermek, o konunun anlaşılması için önemlidir. Buna binaen üzerinde çalıştığımız "mâ" edatının işlev ve görevlerine geçmeden önce Arapça ve Türkçedeki edatlar hakkında kısaca bilgi vermenin uygun olacağını düşündük ve ilk bölümde bunları ele aldık.

Arapçada edatlar daha önce değindiğimiz gibi birden fazla görevde kullanılır. Mâ edatı da dilciler tarafından genel itibariyle harf ve isim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Müelliflerin bu konudaki değerlendirmelerine ayrı ayrı yer verdik ve edatı bu yönleriyle tanıtmaya çalıştık.

Mâ edatı dil bilginleri tarafından farklı sayılarla ifade edilmiş ve her bilgin bu edatı farklı isimler altında ele almıştır. Klâsik dönem yazarlarının hemen hemen hepsi, isim ve harf olarak ikiye ayırıp alt başlıklar halinde açıklarken çağdaş yazarlar daha fazla ana başlık altında konuya giriş yapmışlardır. Meselâ klâsik dönem yazarlarından İbn Hişâm ve İbn Ya'îş, öncelikle bu edatı isim ve harf kategorisine ayırmış, çağdaş yazarlardan Abbâs Hasan, el-Antâkî ve Hasan Akdağ böyle bir ayırma gitmeden direkt olarak bu edatın çeşitlerinden bahsetmişlerdir. Abbâs Hasan dokuz, diğer iki müellif on iki çeşit mâ'dan bahseder. Biz de onların sınıflamalarına daha yakın bir ayırım yaptık ve "Mâ Edatının Çeşitleri" bölümünde bu edatı on adetle sınırlandırdık.

2. KONUyla İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Bir konuyu araştırırken o konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalarını gözönünde bulundurmak kaçınılmazdır. Biz de bu çalışmada klâsik ve modern dönem kaynaklarına ulaşmaya çalıştık. Ulaşabildiğimiz kaynaklar nisbetinde konuyu ele aldık.

Klâsik ve modern eserlerini incelediğimizde tezimizin konusuyla ilgili müstakil bir çalışmaya rastlamadık ama hurûfu'l-meânî ile ilgili yapılan klâsik eserlerin "mim harfi" bölümlerinde ve modern kaynakların gramer konuları içerisinde mâ edatıyla ilgili önemli bilgilere ulaştık. Bu eserlerde konumuzla ilgili toplu bilgilere bu bölümlerde rastladık. Bazı klâsik eserlerde ise konumuzu serpiştirilmiş olarak bulduk.

Yararlandığımız klâsik eserlerden birkaçı şunlardır:

1. el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Hurûf ve'l-Edevât*.

Harfleri; zâid harfler, istisnâ harfleri, masdariye harfleri, nefy harfleri gibi sınıflamalara ayırarak işlevlerine göre ele almıştır.

2. İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*.

Arapçada nahiv ve sarf konuları ayrılarak sadece nahiv konularının ele alındığı ilk eserdir.

3. İbn Ya'îş, *Şerhu'l Mufasssal li'z-Zemahşerî*.

İsim, fiil, harf ve eş anlamlı kelimeler olmak üzere dört bölümü içeren ez-Zemahşerî'ye ait el-Mufasssal'ın en önemli şerhlerindedir.

4. ez-Zeccâcî, *el-Îzâh*.

Önce harf, isim ve fiil hakkında geniş bilgi verdikten sonra gramer konularını ele almıştır. Ele aldığı konuları soru cevap yöntemiyle açıklamıştır.

5. İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*.

Yazar, harfleri alfabetik sıralamadaki isimlerine göre ele almıştır. Mesela elif harfi, bâ harfi, tâ harfi, ..., mîm harfi, nûn harfi şeklinde bir sıralamayı tercih etmiştir. Mâ edatını mîm harfi bölümünde konu edinmiştir. Harfleri tanıttikten sonra bazı nahiv konularına da değinmiştir. Kitapta konuları Kur'an, hadis, şiiirden örnekler vererek açıklama yoluna gitmiştir.

6. er-Rummânî, *Kitabu Meânî'l-Hurûf*.

Harfleri işlevlerine göre değil, şekilsel açıdan ele almış ve dört bölümde değerlendirilmiştir. Kitap, dört bölümden oluşmaktadır: Birli harfler, ikili harfler, üçlü harfler ve dörtlü harfler. Mâ edatı ikinci bölümde bulunmaktadır.

Modern kaynaklarda mâ edatı yine müstâkil bir başlık altında ele alınmayıp gramer konuları içerisinde geçmektedir. Bu eserlerden birkaçı şöyledir:

1. el-Galâyînî, *Câmû'd-Durûsi'l-'Arabiyye*.

Eserde, Arapça nahiv ve sarf konuları on iki bölümde ele alınmıştır. Kitap üç ciltten ibarettir. Üçüncü cildin sonunda genel olarak harfleri tanıtmıştır. Harfleri meânî ve mebânî diye ikiye, meânî olanları da âmil ve âtil olmak üzere ikiye ayırmıştır. Âmil olanlar, amel edenlerdir. Âtil olanlar ise amel etmeyenlerdir. Bu kategoriden sonra harfleri işlevlerine göre çeşitlerine ayırmıştır. Otuz bir çeşit harf grubundan bahseder. Bunların içinde âmil ve âtil olanlar da bulunmaktadır.

2. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*.

Eser, Arapça gramer konuları hakkında bilgi veren modern dönemin önemli kaynaklarından. Arap ülkelerindeki üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaktadır. Üç cilt halinde basılmıştır.

3. eş-Şertûnî, *el-Mebâdiü'l-'Arabiyye*.

Arapça gramer konularını ele almıştır. Eser, dört ciltten ibarettir. Dördüncü cildin sonunda harfleri işlevlerine göre kategorilerine ayırmıştır. Mâ edatıyla ilgili bilgilere gramer konuları ve harflerle ilgili bölümden ulaştık.

4. Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc*.

Kitapta önce gramer konularından bahsedilmiş daha sonra harfler alfabetik sıralamaya göre ele alınmış ve işlevlerinden bahsedilmiştir.

5. Mustafâ Emîn-Ali el-Cârim, *en-Nahvu'l-Vâdih I-II*.

Üniversitelerde ders kitabı olarak okutulan bu eser, Arapça gramer konularını bol örneklerle ele almıştır. Eser iki cilt halindedir. Ciltler, üçer bölümden ibarettir.

6. Nevin Karabela, *Arap Dilinde Lâm Edatı ve İşlevleri*

Tek harfî esas olarak bu alanda yapılmış en önemli çalışmadır. Doktora tezidir.

Ayrıca tezimizin konusuyla ilgili birkaç makale de ulaştığımız çalışmalar arasındadır.

1. NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi'nde İlyas Karslı'ya ait yayımlanan "*Türkçe-Arapça Çevirilerde Yapılan Hatalar Üzerine Bir İnceleme*" adlı makale.

2. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan çevirmenliğini Hasan Keskin'in yaptığı Kâzım Fethî er-Râvî'ye ait "*Kur'ân-ı Kerim'de Te'kid Üslûpları*" adlı makale.

3. TÜRKÇE VE ARAPÇADA KELİME ÇEŞİTLERİ

Asıl konumuza geçmeden önce Türkçe ve Arapçadaki kelime çeşitlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Burada konumuzla ilgili olan kelime çeşitlerini diğerlerine nazaran daha detaylı ele almaya çalıştık. Bu bağlamda her iki dilde kelime çeşidi olarak kullanılan dolayısıyla ortak unsur olan edat ön plana çıkmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki Arapçada kelime çeşidi olan harfler, edat konumundadır. Bundan dolayı edatı, her iki dil için ortak unsur olarak zikrettik.

3.1. Türkçede Kelime Çeşitleri

Türkçede kelime çeşitlerine geçmeden önce bu dildeki kelime tanımını ele alalım. TDK'nın sözlüğünde kelime şöyle tarif edilir: "Anlamı olan ses veya ses birliği söz, sözcük." (TDK, 1998: II, 1269). Ergin ise kelimeyi "Manası veya vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğu" olarak tanımlamıştır (Ergin, 2000: 195). Şu tanım ise daha çok şekil yönünden yapılmıştır: "Ses açısından, vurgusu ve kelime aralarını gösteren sinyallerle, imlâda aralarına konan boşluklarla birbirinden ayrılan ses birlikleridir." (Demir ve Yılmaz, 2003: 174).

Türkçede kelime üçe ayrılır: İsim soylu kelimeler, fiiller, edatlar (Keskin, 2007: 89; Demir ve Yılmaz, 2003: 196-200). Bunlar da kendi aralarında sınıflandırılır.

A. İsim soylu kelimeler

1. İsimler
2. Sıfatlar
3. Zarflar
4. Zamirler

B. Fiiller

C. Edatlar

1. İlgeçler
2. Bağlaçlar
3. Ünlemler

Bunlar içerisinde tezimizle ilgili olarak isimler ve edatları ele almamız yeterli olacaktır.

İsimler: Türkçede isim soylu kelime grubu içerisinde değerlendirilir.

İsim; canlı ve cansız bütün varlıkları, kavramları, duygu ve düşünceleri, durumları, bunların birbirleriyle olan ilişkilerini bildiren kelimedir (Keskin, 2007: 89).

İsimler değişik şekillerde gruplanabilirler (Keskin, 2007: 89):

1. Varlıklara Verilişlerine Göre İsimler
 - b. Özel İsimler : Ayşe, Sema, Fatih.
 - c. Cins İsimler: Kavak, kalem, bardak.
2. Görev ve Anlamlarına Göre İsimler
 - a. Somut İsimler: Kitap, masa, ütü.
 - b. Soyut İsimler: Güzellik, cesaret, asalet.
3. Varlıkların Sayısına Göre İsimler
 - a. Tekil İsimler: Ev, kapı, anahtar.
 - b. Çoğul İsimler: Evler, kapılar, anahtarlar.
 - c. Topluluk İsimleri: Ordu, cemaat, sürü.
4. Yapılarına Göre İsimler
 - a. Basit İsimler: Kitap, kalem, defter.

b. Türemiş İsimler: Gözlük, aşçı, silgi.

c. Bileşik İsimler: Kırkkale, bilgisayar, aslanağzı.

Edatlar: Türkçede kelime çeşididir. Bu sözcüğün kelime anlamı “*alet*” ve “*vâsıta*” demektir (<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=edat>). Dil bilgisi unsuru olarak edat, tek başına manası olmayan, daha çok isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek bağlı olduğu isimle cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında (<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=edat&ayn=tam>) benzerlik, yer, yön, tarz, zaman gibi çeşitli münasebetler kurmaya yarayan kelimelerdir (<http://mitoloji.info>). Başka bir ifadeyle edat, bir kelimedenden sonra gelerek o kelime ile diğer öğeler arasında ilge kuran kelime veya ilgeçtir (TDK, 1998: I, 670). “Önünde yer aldığı ya da ardından geldiği birimle başka bir birim ya da tümcenin geri kalan bölümü arasında ilgi kurmaya yarayan birim.” olarak da tanımlanır (Mahmûd, 2005: 720)

Edatlar tek başlarına tam bir mana belirtmezler ancak isim ve fiiller arasında ilgi kurarlar ve bunlara yeni manalar verirler. Bunlar dilin yardımcı kelimeleridir, asıl kelimeler olan isim ve fiillere yardımcı konumundadırlar. Türkçeye bu kelime çeşidi daha çok yabancı dillerden gelmiştir (Ergin, 2000: 339).

Türkçede edatlar genel itibariyle üçe ayrılır (Ergin, 2000: 339-346):

A. Ünlem Edatları: Keder, sevinç, ızdırap, nefret, coşkunluk gibi ruh hallerini, seslenmeleri ve tabiat seslerini ifade eden edatlardır. Bunlar kendi aralarında beşe ayrılırlar:

1. Ünlemler: “His ve heyecanlarla tabiattaki seslerin, ses halindeki tezahürleridir.” Bu ünlemler tek başlarına anlam taşıyabilir.

Ay, oy, of, öf, şrak, miyav gibi.

2. Seslenme Edatları: Bunlar hitap edatlarıdır.

Ay, ey, hey, be, bre, yahu gibi.

3. Sorma Edatları: Soru için kullanılan edatlardır.

Hani, acaba, niçin gibi.

4. Gösterme Edatları: Bir şeyi göstermek için başvuru edatlardır.

İşte, aha, te gibi.

5. Cevap Edatları: Tasdik veya red ifade eden edatlardır.

Evet, hayır, yok, değil, peki, hay hay gibi.

B. Bağlama Edatları: Tek başlarına manaları olmayan eş görevli kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan kelimelere denir. Türkçede aslında bağlama edatı yoktur, bunlar Türkçeye sonradan diğer dillerin etkisiyle girmişlerdir. Bu konuda özellikle Arapçadan bir hayli etkileşim olmuştur.

Bu edatlar da kendi aralarında beşe ayrılırlar:

1. Sıralama Edatları: *Ve, ile, dahi, ila...*

2. Denkleştirme Edatları: *Veya, yahut, veyahut...*

3. Karşılaştırma Edatları: *Ya..ya, hem..hem, ne..ne, de..de...*

4. Cümle Başı Edatları: Cümleleri mana bakımından birbirine bağlayan edatlardır.

Fakat, ancak, çünkü, mademki, güya, aksi halde...

5.Sona Gelen Edatlar: *Dahi, ise, da (de), ki, bile, değil...*

C. Son Çekim Edatları: Asıl edatlar bunlardır. Sonlarına geldikleri isimlerin zarf hallerini meydana getirirler. Bu edatlara enklitik edatları da denir. Enklitik edat, kendinden sonra gelen unsurun anlamını kuvvetlendiren, pekiştiren edattır. Bu edatların bir kısmı ekleşmiş veya ekleşmeye uygundur (İpek, 2009: 1204). Ayrıca bunların bir kısmı çekim eki alan isim ve fiillerin bölünemeyecek şekilde kalıplaşmasıyla oluşmuşken bir kısmı da başka dillerden geçen edatlardan oluşmuştur (Ergin, 2000: 339-346).

İle, için, kadar, öte, dolayı, karşı, doğru, başka, rağmen, diye, dek, içeri, dışarı....

Edatlar içerisinden "ünlem edatlarına" baktığımız zaman onların tek başlarına kullanılınca başka bir kelime ya da kelime çeşidine ihtiyaç duymadan tam bir mana ifade ettiklerini görebiliriz. Ama bağlama ve son çekim edatları başka kelimelerle kullanılınca tam bir mana belirtmezler. Meselâ ünlem edatlarından olan "*işte, evet, öf*" kendi başlarına kullanılınca mana tam iken, diğer edat türlerinden "*rağmen, madem, ile, için*" kelimeleri tek başlarına kullanılınca manada bir eksiklik vardır ve tam olarak bir mana ortaya koyabilmek için başka kelimelere ihtiyaç duyarlar.

3.2. Arapçada Kelime Çeşitleri

Arapçada kelime, tam bir manaya delâlet eden lafızdır. Bu dilde kelime genel olarak üçe ayrılır (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 36): İsim, fiil, harf (Sibeveyh, 1988: I, 12; ez-Zebîdî, 1979: 66; Abbâs, 1966: I, 17). Halîl b. Ahmed ise kelimeyi dörde ayırmış ve dördüncüyü de nahiv olarak ele almıştır (Halîl b. Ahmed, 2004: 75-76).

3.2.1. İsim

İsim kelimesi, "Bir şeyin alâmeti, sınırı, keskin yüzü, dağın zirvesi, yükseklik, yücelik" anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: XIV, 398; el-Fîrûzâbâdî, 1987: 719).

Adlandırılan varlıklara müsemmâ denir (Durmuş, 2000: XIV, 548). "Kur'ân-ı Kerim'de 'ism' kavramı isim ve fiil halinde yetmiş bir yerde geçmektedir. Bunların yarısından fazlası isim veya çoğulu olan esmâ, ikisi adaş anlamındaki 'semiy', geri kalanları da 'tesmiye' masdarına bağlı isimlerdir." (Durmuş, 2000: XIV, 549).

Nahiv terimi olarak isim, zamanla ilişkisiz olarak tek başına bir manaya delâlet eden (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 36; el-Galâyîni, 1968: I, 6) ve varlıklar hakkında bilgi veren kelimedir (el-Halîl b. Ahmed, 2004: 75-76).

İsim, şu kelimeler gibi نَحَّاسٌ (bakırcı), ماء (su), نَخْلَةٌ (hurma), طَائِرٌ (kuş), مُحَمَّدٌ (Muhammed) beş duyu organı ile algılanabilen canlı veya cansız bir varlık olabilir. Beş duyu organı ile algılanamayan bir kelime de olabilir: تَبَوُّغٌ (temayüz etme; dahilik; çok iyi olma), تَبَلُّ (şeref, soyluluk, asalet), مُرُوَّةٌ (yiğitlik, mertlik, cömertlik) (Mutçalı, 1995: 828). Bu iki kullanımda da isim zamanla ilişkili değildir (Abbâs, 1996: I, 25).

İsmin beş önemli özelliği vardır. Bir kelimenin isim olması için kendisinde bu özelliklerden birinin bulunması gerekir. Bu beş özellik şunlardır (İbn Akîl, 1995: I, 27; Abbâs, 1996: I, 25):

- 1.Cer olur: Kelimenin son harekesi mecrur olması demektir.
- 2.Tenvinli olarak gelir.
- 3.Münâdâ olur.

4. ال takısı alır.

5. Müsnedün ileyh olur. Müsnedün ileyh, fâil, mübdeta, اِنِّnin ismi gibi özne konumundaki isimlere denir. Müsnedün ileyh Türkçedeki özne, müsned ise yüklem görevindedir.

İbn Akîl, bu özellikleri ismin fiil ve harften ayrılan yönleri olarak ele almıştır.

İbnu's-Serrâc isim, fiil ve harf arasındaki farklardan bahsetmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 37):

A. İsme, haber isnâd edilmesi câizdir ama harf ve fiile isnâd edilemez. Meselâ:

عمرو منطلق

"Amr gidiyor."

Fiil, haber olamaz, kendisine haber de isnâd edilemez. Meselâ:

أخوك يقول

"Kardeşin diyor ki "

قام أخوك

"Kardeşin ayağa kalktı."

Şöyle söylemek uygun değildir: لا يقوم يجلس veya لا يذهب يقوم

Harf de fiil gibidir, ne haber olur ne de kendisine haber isnâd edilir.

B. İsmi başına ال takısı gelir ama fiil ve harfin başına gelemmez.

C. İsmi başına harfi cer gelir ama fiile ve harfe gelemmez.

D. اِنِّ kelimesi ismin, harfin, fiil-i emr ve fiil-i nehyin başına gelmez. Ama

diğer fillerin başına gelebilir.

E. İsim, sıfat olur ama fiil ve harf sıfat olamaz.

F. İsim ve harf zaman ifade etmezken fiil zaman manası verir.

3.2.2. Fiil

Fiil, zamanla ilişkili olarak tek başına bir manaya delâlet eder (el-Galâyînî, 1968: I, 9) ve varlıkların hareketleri hakkında bilgi verir (Halîl b. Ahmed, 2004: 75-76).

Fiiller, isimleri ortaya çıkaran lafızlardır. Mesela يَضْرِبُ ve يَقْتُلُ fiillerinin isimleşmiş hali

şu iki kelimedir: الضَّرْبُ ve القَتْلُ (Sibeveyh, 1988: I, 12). Genel olarak dil bilginleri fiilleri

mâzi, hâl ve istikbâl olmak üzere üçe ayırmıştır (el-Halîl b. Ahmed, 2004: 76; İbnu's-

Serrâc, 1985: 37). Meselâ صلي fiilini bu zamanlara sırasıyla uyarlırsak şöyledir: _ صلي _

صلي _ سيصلي (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 37). Manaları sırasıyla şöyledir: "Namaz kıldı,

namaz kılıyor, namaz kılacak."

İbn Akîl ise fiili mâzi, muzâri ve emir olmak üzere üçe ayırmıştır (İbn Akîl,

1995: I, 28-29). Örnek vermek gerekirse:

Mâzi fiil: ضَرَبَ (vurdu), شَكَرَ (şükretti), حَمَدَ (hamdetti)

Muzâri fiil: يَضْرِبُ (vuruyor), يَشْكُرُ (şükrediyor), يَحْمَدُ (hamdediyor)

Emir fiil: اِضْرِبْ (vur), اِذْهَبْ (git)

Fiiler mutasarrıf ve gayr-ı mutasarrıf olmak üzere ikiye ayrılırlar. Mutasarrıf fiiller, etken yapıdadır, muzâri çekimleri yapılır ve onlardan ism-i fâil yapılır. Gayr-ı mutasarrıf ise edilgen yapıdadır, muzârisi yoktur, kendisinden ism-i fâil yapılmaz. Meselâ: عسى، ليس (ez-Zebîdî, 1979: 71). Bu fiillerin sadece mâzi çekimleri vardır, muzâri ve emirleri yoktur.

İsim, vakitlerden soyutlanmış olduğu gibi vakit de olaylardan veya fiillerden soyutlanmış olabilir. Nahivciler bununla kastedilen kelimeye masdar demişlerdir. Meselâ: الظَّن (zannetme), الضَّرْب (vurma), الأكل (yemek) gibi (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 37). İsmın değil, fiilin vakit manası taşıdığı söylemiştik. Fiilden elde edilen masdarda vakit manası olmasına rağmen bir donukluk söz konusudur. Bundan dolayı vaktin olaylardan soyutlandığı söylenmiştir.

Fiilleri, isimler ve harflerden ayıran özellikler vardır (İbn Akîl, 1995: I, 26-29; İbnu's-Serrâc, 1985: I, 37) Bunlar:

1. İsim ve harf zaman ifade etmezken fiil zaman manası verir.
2. Fiillerin başına قد ve سوف gelir.

3. Muzâri fiilin başında muzârât harfleri diye bilinen ن، ي، ت، ا، ت، ي، ن bulunur. Mâzi fiilin sonuna fail olan ت gelebilir. Mesela تَبَارَكْتَ veya فَعَلْتَ. Ayrıca أَتَتْ veya نَعِمْتَ kelimelerinde olduğu gibi sakin te'nîs 't'si de gelebilir. Emir fiilin sonunda ise te'kîd ن harfi bulunur. اِضْرَبْ Bu harf şeddeli ya da şeddesiz gelebilir. Fiillerin sonuna gelen bu harfler zâiddir. Bu harflerin sona gelmesi, fiillerin isim ve harften farkını ortaya koyar.

3.2.3. Harf

Harf, “bir tarafa meyletmek, sapmak, taraf, yan, kenar, uç, zayıf, cılız dişi deve” anlamlarında kullanılır (el-Halîl b. Ahmed, 1988: III, 211; İbn Manzûr, 1997: IX, 42; el-Fîrûzâbâdî, 1987: 1033).

Harf, nahiv terimi olarak isim ve fiil haricinde kullanılan ve kendinden başka manaya delâlet eden (ez-Zemahşerî, 1993: 379; el-Galâyînî, 1968: I, 9) kelimeye denir (İbn Ya'îş, ?; III, 471). ما، هل، لم، في، على، إن، من. gibi. Harfler, varlıkları ve varlıkların hareketlerini, durumunu etkiler. Kendileri isim ya da fiil kategorisinde değerlendirilmese bile bu ikisini etkileme gücüne sahiptirler. Burada kastedilen hica harfleri değil, bir mana ortaya koyan, kelimeler arası bağlantı kuran kelime çeşididir (Halîl b. Ahmed, 2004: 75). İsim ve fiillerin ayırt edici bir özelliği olmasına rağmen, harflerde bu özellik yoktur. Harfler içerisinde fiile ya da isme benzeyenler bulunur. (el-Galâyînî, 1968: I, 9). Meânî harflerin çoğunluğu isim soylu olmasına karşın birkaç tane fiil vardır (Durmuş, 1997: XVI, 163). Meselâ, ليس harftir ama fiile benzer.

İbnu's-Serrâc harfî, haber vermesi ve kendisinin haber olması caiz olmayan kelime olarak tarif etmiştir (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 40).

Harflerin de isimler gibi zamanla bağlantısı yoktur ama isimler tek başlarına bir manaya delâlet ederken, harfler müstakil bir mana ifade etmezler (İbn Akîl, 1995: I, 19-20). Harflerin şu üçüyle kullanılması gerekir: İsimle, isim veya fiille, isim veya zarfla (ez-Zeccâcî, 1957: 55).

Harfleri dört kategoriye ayırabiliriz (Durmuş, 1997: XVI, 163):

A. Hurûfu'l Mebânî: Herhangi bir anlam ifade etmeyen ve Arap alfabesini oluşturan harfler. ث، ت، ب، أ، ب، ث gibi. Kelimelerin oluşumunda görevlidirler (Durmuş, 1997: XVI, 163).

B. Hurûfu'l-Hicâ: Kelimeleri hecelere bölüp heceleri oluştururlar. Meselâ tesniye elifi, cemi vâvı, yâ-ı nisbe gibi (Mahmûd Sa'd, 1988: 13).

C. Hurûfu'l-Mu'cem: Aynı sûretteki harflere nokta konularak karışıklığı gidermeleri ile meydana gelmiş kelimelerin vuzûha kavuşturulması yani hareketlerinin ve noktalarının belirlenmesi sebebiyle bu isimle anılırlar (ez-Zeccâcî, 1957: 54).

D. Hurûfu'l Meânî: Tek başlarına tam bir mana ifade etmemelerine karşın fiil ve isim ile kullanıldıkları zaman tam bir mana ortaya koyan harflerdir (Mahmûd Sa'd, 1988: 13). Kendilerine mana harfleri denmesinin sebebi de budur. İsim ve fiilleri birbirine bağlamada vasıta görevi gördükleri için nahivciler harfleri edavâtü'r-rabt yani rabt harfleri diye de isimlendirmişlerdir. Kûfeli dilcilerin çoğu harfi, edat diye adlandırmıştır (Abbas, 1996: I, 66). Rabt, bağlama demektir. Bu harfler cümleler ya da isim ve fiil arasında bağlantıyı sağladığı için bu isimle anılmışlardır.

Mahmûd Sa'd, harfleri hurûfu'l meânî ve hurûfu'l-mebânî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Hurûfu'l-meânî, isimleri ve fiilleri birbirine bağlar. Bu harfler içerisinde atf, istifhâm, nefy, istisnâ, cer harflerini ve lâm-ı tarifî zikreder. Hurûfu'l-mebânî ise hicâ harfleridir. Bunlar da tesniye elifi, cemi' vâvı, yâ-ı nisbe, te'nîs tâsı, te'nîs elifidir (Mahmûd Sa'd, 1988: 12-13).

Hurûfu'l-meânî, tespit ettiğimiz kadarıyla müellifler tarafından dört kategoriye ayrılmıştır:

A- Hususiyet açısından: Bu görevdeki harfler üçe ayrılır (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 54-55; el-Verrâk, 1999: 216):

1. İsme mahsus olanlar. Harf-i cerler ve lâm-ı tarif gibi.

2. Fiile mahsus olanlar. Nasb ve cer harfleri gibi.

3. İsim ve fiiller için ortak olan harfler. Atf harfleri ve istifhâm harfleri gibi. İstifham harfleri içinden هل ve ا harftir, diğerleri ise isimdir (el-Galâyînî, 1968: I, 9).

İbn Akîl, bu görevdeki harfleri muhtas ve gayr-ı muhtas olmak üzere ikiye ayırmıştır. Muhtası ise kendi arasında isme mahsus olanlar ve fiile mahsus olanlar diye yine ikiye ayırmıştır. Meselâ, في ve لم harfleri muhtastır. Çünkü bunlardan birincisi isimlere, ikincisi fiillere mahsustur. Meselâ;

زيدٌ في الدار

"Zeyd evdedir."

لم يقم زيدٌ

"Zeyd ayakta değildir."

Ama örneğin هل زيدٌ قائمٌ؟ "Zeyd ayakta mıdır?", هل قام

زيدٌ؟ "Zeyd ayağa kalktı mı?" Görüldüğü gibi bu soru edatı, hem isim hem fiil cümlesi için ortak kullanılmıştır. Dolayısıyla isme ya da fiile has olmadığı için gayr-ı muhtastır (İbn Akîl, 1995: I, 28-29).

B- Amel edip etmemeleri açısından: Bunlar üçe ayrılırlar (el-Verrâk, 1999: 216):

1. Amel edenler: Bu harfler bir önceki kategorinin farklı bir versiyonu mahiyetindedir. Muhtas olanlar yani sadece isim veya sadece fiile özgü olup aynı zamanda kendisinin bir parçası konumunda olmayanlar amel edebilir. Bunlar cer, cezm, nasb ve ref edenler olmak üzere dörde ayrılır.

2. Amel etmeyenler. Atıf harfleri, istifhâm harfleri bu grup içindedir. Bunlar isim ve fiil için ortak kullanılan harflerdir.

3. Amel etmesi de etmemesi de caiz olanlar. ما edatı bu harfler içindedir.

Harfler sadece isme veya sadece fiile özgü kullanıldıklarında amel ederler. Yani muhtas olan harfler amel eder ama gayr-ı muhtas olanlar amel etmez. Meselâ cer harferi isme özgü, nasb harfleri sadece fiile özgü kullanıldığı için amel ederler ama atıf harfleri hem isim hem fiille kullandığı için amel etmezler (el-Verrâk, 1999: 216)

İsme veya fiile has olan harf, onun bir parçası konumunda ise yine amel etmez. Meselâ sadece fiile mahsus olan سوف، س، قد، س harfleri fiilin bir parçası, sadece isme mahsus olan ال ismin bir parçası olduğu için amel etmezler (İbnu's-Serrac, 1985: I, 56).

C- Yeni bir mana oluşturup oluşturmamaları açısından ikiye ayrılırlar:

1. Hurûfu'l-Meânî Olanlar: Yeni bir mana ortaya koyan harflerdir.

2. Hurûfu'l-Meânî Olmayanlar: Bu harfler zâid veya mükerrerdir. Bunlar yeni bir mana ifade etmezler, te'kîd ifade ederler. Zâid olanlar: ما، ب، مِّنْ. Mükerrer olanlar ise: نعم، نعم veya لا، لا dır.

D- Kullanıldıkları konum itibariyle: Harfler konum itibariyle sekiz şekilde kullanılır (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 36-38):

1. İsmi başına gelirler: الرجل (adam), الغلام (köle). Bu kelimelerin başındaki lâmu tarif, nekre olan bu iki kelimeyi ma'rife yapar.

2. Fiilin başına gelirler: سوف ve سوف. Bu harfler fiillerin başına gelir. سوف يفعل ve سوف سيفعل. İkisi de gelecek zaman içeren "yapacak" manasındadır. Bu iki harf muzâri fiilin manasını gelecek zamana çevirir. سوف yakın gelecek zamanı bildirirken سوف daha sonraki zaman dilimini ifade eder.

3. İsmi isme bağlarlar: جاء زيد و عمرو: "Zeyd ve Amr geldi." Bu cümledeki و iki ismi birbirine bağlamıştır.

4. Fiili fiile bağlarlar: قام و قع: "Kalktı ve oturdu.", أكل و شرب: "Yedi ve içti." Buradaki iki fiili birbirine bağlayan harf و'dır.

5. Fiili isme bağlarlar: Şu cümledeki ب harfi fiili isme bağlar: مررت بزيد: "Zeyd'e uğradım."

6. Cümlenin başına gelir: وأما عمرو أخوك: "Amr senin kardeşin mi?", وما قام زيد: "Zeyd ayağa kalkmadı." Birinci cümlenin başında soru edatı olan أ, ikinci cümlenin başında olumsuzluk edatı olan ما harfi vardır.

7. Cümleyi cümleye bağlarlar: إن يقيم زيد يقعد عمرو: "Zeyd ayağa kalkarsa Amr oturur." Bu cümlenin aslı şöyledir:

يقوم زيد يقعد عمرو. Burada ilk cümle ikinciye bağlanmaz ama başına إن gelirse bağlanır. İki cümleden birincisi şart, ikincisi cevaptır.

8. Zâid olurlar: فيما رحمة من الله لنت لهم

"Allah'ın rahmetiyle onlara yumuşak davrandım." (Âl-i İmrân, 159)

Buradaki ما zâiddir. Harf-i cerden sonra gelmesine rağmen bu harfin amel etmesini engellememiştir, رحمة kelimesi mecrur olarak kalmıştır.

Bu üç kelime çeşidi de yani isim, fiil ve harf birbirleriyle şu şekilde kullanılabilirler (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 41):

-Harf, harfle kullanılmaz: من -أ İkisi beraber anlam açısından eksiktir.

-İsim, isimle kullanılır: الله الهنا: "Allah bizim ilahımızdır."

-İsim, fiille kullanılabilir: قام عمرو: "Amr ayağa kalktı."

-Fiil, fiille kullanılmaz: جاء يقوم . Bu ikisi anlamsız iken atf harfiyle kullanılırsa manalı olur.

-Harf, bir tane fiille kullanılmaz: أ يقوم . Bu iki kelime tam bir mana ifade etmez.

-Harf, bir tane isimle de kullanılmaz: زيد -أ . Bu iki kelime de tam bir mana ifade etmez.

Nidâ harfleri, bir isimle kullanılabilir. Çünkü bu harfler fiilin yerine kullanılır. يا زيد Anlamsız değildir. Nidâ harfi ve münâdâdan oluşmuş anlamlı bir cümle halindedir. Bildiğimiz gibi münâdâlar isimdir (İbnu's-Serrâc, 1985: I, 41).

3.2.4. Nahiv

Halîl b. Ahmed'in dördüncü kelime çeşidi olarak ele aldığı nahiv, ne isim ne fiil ne de harftir. Onun delili harekedir. Bundan kastedilen i'rabtır (Halîl b. Ahmed, 2004: 76). Burada somut olarak bir kelime olmasa da harekenin cümle içinde fonksiyonu bulunduğu için Halîl b. Ahmed bunu kelime çeşidi olarak ele almıştır.

3.3. Türkçe ve Arapçadaki Ma Unsurunun Karşılaştırılması

Yıllar boyu Araplar ve Türkler aynı topraklar üzerinde yaşamışlardır. Dillerin birbirleriyle etkileşimleri göz önünde bulundurulursa böyle bir ortamda Türkçe-Arapça etkileşimi kaçınılmaz olur. Bundan dolayı bu iki dil birbirinden kelime alış verişinde bulunmuştur. Farklı dil grubuna mensup oldukları için gramer konusunda benzerlikler yoktur ama her iki dilde bulunduğu ve konumuzla yakından ilgili olduğu için bu iki dil açısından ma unsuruna kısaca değinmemiz yerinde olacaktır.

-Ma eki Türkçede mastar eki ve fiillerde olumsuzluk eki olarak kullanılır. Mastar eki olan -ma, -mak mastar ekinin kısaltılmış şeklidir (Karaman, 2004: 174). Bu iki ek arasındaki fark şudur: -mak ekinde yürüyen canlı bir hareket ifadesi vardır. -ma'da ise bu hareketle yapılan iş anlatılmaktadır (Ergin, 2000: 254). Banguoğlu bu mastar ekini -ma adları ve -ma sıfatları olarak ele almıştır. -ma adına örnek çile-meğ-e başladı, çile-me-ye başladı. -ma sıfatına örnek ise yazma, açma, sürme (Banguoğlu, 2004: 264-265).

Olumsuzluk ifade eden -ma eki, fiilden fiil yapım eklerinin en son bulunanıdır, ondan sonra fiilden fiil yapan ek getirilemez. Mesela gel-me, al-dır-ıl-ma gibi. Olumsuz isim cümlelerindeki değil kelimesi, bu ekin yerini tutar (Karaman, 2004: 179).

Eve gittiği zaman kimseyi orada bulamadı.

Eve gittiği zaman babası orada değildi.

Türkçedeki –ma eki mastar ve olumsuzluk görevinde kullanılır demiştik. Arapçadaki mâ ise ek değil, kelime çeşiti görevindedir ve on farklı mana ifade eder. Bu manaların içinde Türkçedeki –ma ekinde olduğu gibi mastar ve olumsuzluk da vardır. İkisi de ma sesini verir ve iki aynı görevde kullanılır.

Ma, ek olarak kullanıldığı gibi bazı Türk lehçelerinde kelime olarak da kullanılabilir. Dîvânü Lügâti't-Türk'te “*al, işte*” anlamına gelen bir edat olarak tarif edilmiştir. Karaçay lehçesinde “*bak, işte*” anlamını taşır (Mahmûd, 2005: 443).

Ma unsuru sadece Arapça ve Türkçede değil, birbirleriyle akrabalığı olmayan birçok dilde de bulunmaktadır. İ. M. Dyankonov bu konuda şunları söylemiştir: “*Anlaşıldığı kadarıyla ma zamir elemanı, eski çağlarda özellikle verimli olmuştur. Tarih öncesi dönemde onun bünyesinde birçok fiilden türeme isimlerin ön eki, keza Arapça ma inkâr kalıbı ve eski Mısır yapay inkâr fiilleri olan im, im oluşmuştur*” Olcas Süleyman ise farklı dillerdeki ma unsuru hakkında şu görüştedir: “*Beni Eski Ön Asya dilleri ortamına ilk defa bu takı götürmüştür. Onun Arapça inkâr eki ma ile örtüşmesi, Çince ma “hayır”, ma “ancak” (İt.), pa “hayır” (Fr.) sözcüklerini hatırlamaya zorlamıştır*” (Karasoy, ? : 6).

Arapçadan Türkçeye veya Türkçeden Arapçaya tercüme ederken de bu iki dildeki mâ unsuruna dikkat etmek gerekir. Çünkü bu edat bizim tespit ettiğimiz kadarıyla on farklı görevde kullanılmıştır. Dolayısıyla mâ'nın konumuna göre mana vermek gerekir. Onun konumunu tam tespit edemediğimiz zaman önemli hatalar oluşur. Meselâ Taha Hüseyin'e ait tercümesini Şaban Karataş'ın yaptığı "Cahiliye Şiiri Üzerine" isimli kitaptaki mâ edatıyla ilgili Karslı'nın tespit ettiği bir hatayı örnek verebiliriz:

و لقد اقتنعت بنتانح هذا البحث اقتناعا ما اعرف أن شعرت بمثله في تلك المواقف المختلفة التي و قفتها من تاريخ الادب العربي

“*Bu araştırmaların sonuçlarından tamamen emin olmuş bulunuyorum. Öyle ki Arap Edabiyatı Tarihi ile ilgili yaptığım çeşitli tespitlerde de aynı şeyi hissettiğimi biliyorum.*”

Karslı'ya göre mâ, burada nefy edatı olarak kullanılmıştır. Buna göre anlam şöyle olmalıydı: “*Bu araştırmanın sonuçlarından, Arap Edabiyatı Tarihi ile ilgili yaptığım çeşitli tespitlerde hissetmediğim derecede güven hissettim.*” (Karslı, 2005: 79).

Burada bu iki dildeki ma'yı ses bakımından birbirlerine benzediği için ele alıyoruz. İkisi de mastar ve olumsuzluk görevinde kullanılsa da daha önce söylediğimiz gibi bu iki dilde gramer açısından bir benzerlik yoktur. Bunun için iki dilin etkileşimi sonucunda oluşmuş bir –ma eki ya da mâ edatının varlığından söz edemeyiz. Şunu belirtmek gerekir ki Türkçedeki –ma sadece ek görevinde iken, Arapçadaki mâ, edat yani kelime çeşidi görevindedir.

3.4. Değerlendirme

Dilin iletişimsel bir değeri vardır ve her bir cümle, her bir kelime hatta her bir harf bir anlam taşır ve bir işlevi yerine getirir. Ama isim ve fiil kendi içinde bir nesne ya da olguya delâlet ederken harfte bu özellik yoktur ve tek başına tam bir anlam ve fonksiyon belirtmez (Şimşek, 2001: 389). Örneğin lâm-ı tarif için tek başına bir anlamı ya da fonksiyonu yoktur diyemeyiz. Çünkü biliyoruz ki bu harf nekre isimlerin başına gelerek onların ma'rife olmasını sağlar. كتاب kelimesini ele alalım. Bu kelime belirsiz, herhangi bir kitaba işaret ederken lâm-ı tarifin başına gelmesiyle belirli bir kitaba işaret eder.

Yararlandığımız kaynaklarda, harfin tek başına kullanımında herhangi bir mana belirtmediği ancak diğer kelime çeşitleri ile kullanıldığı zaman mana belirttikleri iddia edilmiştir. Harfin tek başına bir manaya delâlet etmemesinden kasıt nedir? Hiçbir anlam ve önemi yok mu yoksa kısmî olarak bir manaya delâlet edebilir mi? Biliyoruz ki müellifler, harfler bir manaya delâlet etmez derken onların bir fonksiyonlarının olmadığını söylemek istemiyorlar ama bir manası yoktur demek onun bir görevinin, bir işlevinin olmadığı anlamını çağırıyor.

Harf için bir anlam ifade etmez demek doğru değildir. Çünkü her dildeki herbir harfin kısmî de olsa bir manası vardır ama Şimşek'in dediği gibi isim ve fiil gibi bir göstergeye delâlet etmez. Bu harf, ister Arapçadaki hurûfu'l-meâni grubundan olsun isterse alfabeyi oluşturan hurûfu'l-mebâni grubundan olsun fark etmez. Bütün dillerdeki alfabeyi oluşturan harfler için de aynı şey geçerlidir. Harflerin bir mana içermediğini düşünmek onların bir fonksiyonunun olmadığını söylemektir. Oysa bir harfi veya bir edatı o dilden atmakla onun yerinin eksikliği hemen fark edilir, onun fonksiyonunu yerine getirebilecek başka bir şey bulmak gerekir. Bize göre hiçbir harf anlamsız değildir, hepsi de kısmî de olsa bir mana ifade eder ama daha önce de dediğimiz gibi bir göstergeye delâlet etmezler.

Yukarıda Türkçe ve Arapçada kelime çeşidi olarak edatlara baktığımız zaman her iki dilde de hemen hemen aynı mana ve görevde kullanıldığını görürüz. Türkçede ünlem olan edatlar kendi başlarına tam mana ifade ederlerken diğer edatlar başka kelimelerle kullanılınca tam manaya delalet ederler. Arapçada da tek başlarına tam bir mana vermezler ama isim, fiil ve cümle ile kullanıldıkları zaman mana bütünlüğünün oluşmasını sağlarlar.

Her iki dildeki kelime tanımına baktığımız zaman harfin farklı kategorilerde değerlendirildiğini görürüz. Nitekim harf, Türkçede kelime çeşidi değilken Arapçada kelime çeşidi olarak ele alınmıştır. Aslında Arapçadaki kelime çeşidi olarak ele alınan harfin edat konumunda olduğunu göz önüne alırsak Türkçedeki harf ile kıyaslamamak gerekir. Nitekim Türkçede de edat, kelime çeşitleri arasındadır. Buna binaen şunu söyleyebiliriz: Arapçadaki kelime çeşidi olan harf ile Türkçedeki edat kelimesi isim olarak farklı olsalar da görev itibarıyla aynı konumdadırlar. Daha önce de dediğimiz gibi yalnız kullanıldıkları zaman tam mana vermezlerken diğer kelime çeşitleri ile tam bir mana ifade ederler.

4. MÂ EDATININ GÖREVLERİ VE ÇEŞİTLERİ

4.1. Mâ Edatının Görevleri

Edatların cümle içindeki fonksiyonları cümle içindeki yerine göre değişmektedir. Bizim konumuz olan م edatı da değişik şekillerde karşımıza çıkar ve farklı görevlerde kullanılır. Daha önce de değindiğimiz gibi Arapçada edatlar hurûfu'l-meânî yani mana harfleri içerisinde değerlendirilir. Bu harflerle ilgili birçok eser te'lif edilmiştir. Müellifler bu harfleri farklı şekillerde ele almışlardır. Meselâ er-Rummânî tek harfli, iki harfli, üç harfli ve dört harfli olanlar diye dört gruba ayırmıştır. Ahmet Cemîl Şâmî de aynı yöntemi uygulamış ama o son grup olarak üç harfli olanları ele almıştır. Mahmûd Sa'd ise harfleri işlevlerine göre kategorize etmiş ve beş bölüme ayırmıştır: Atıf harfleri, cer harfleri, zarf isimler, istisnâ harfleri ve şart isimler. Bunun yanında harfleri amel eden ve etmeyen şeklinde ele alanlar da vardır.

Harflerin tasnif edildiği eserlerden yararlanarak ulaştığımız م edatı dilciler tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu edat genelde önce isim ve harf olmak üzere ikiye ayrılmış, daha sonra alt başlıklar halinde, farklı sayılarda çeşitlendirilmiştir. Meselâ İbn Hişâm, İbn Akîl, Mahmûd Sa'd, el-Murâdî bu edatı önce isim ve fiil olarak ikiye, sonra alt başlıklara ayırmışlardır. el-Murâdî, harf olan م'yi nefy, masdariye ve zâid olmak üzere üçe ayırmış; isim olanı da yediye ayırmıştır: Mevsûl, şart, istifhâm, nekre-i mevsûfe, nekre-i gayr-i mevsûfe, sıfat ve mârife-i tâmme (el-Murâdî, 1973: 54).

İbn Hişâm'ın tasnifi ise şöyledir (İbn Hişâm, 1992: 390-419):

A. İsim olursa:

1. Ma'rife olur. O da nâkis ve tâmme olmak üzere ikiye ayrılır. Nâkis olduğu zaman mevsûl olur. Tâmme ise kendi arasında genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılır. Genel olduğu zaman الشئ manasında takdir edilir. Özel olduğu zaman kendinden önceki bir kelimenin sıfatı olur.

2. Harf anlamından soyutlanmış nekre olur. Bu da yine nâkis ve tâmme olmak üzere ikiye ayrılır. Nâkis, mevsûf olur yani kendinden sonra bir sıfat gelir. Tâmme üç çeşittir:

-Taaccub ifade eder,

-بئس ve نعم kalıbında kullanılır,

-Mübalağa ifade eder.

3. Harf anlamında nekre olur. Bu da iki çeşittir. Bunlar: Soru edatı ve şart edatı. Şart edatı, zamâniyye ve gayr-i zamâniyye olmak üzere ikiye ayrılır.

B. Harf olursa:

1. Nefy edatı olur. Bu durumda isim ve fiil cümlelerinin başında kullanılır. İsim cümlesinin başında kullanılırsa Hicazlılar, Tihameliler ve Necidlilere göre amel eder. Fiil cümlesinin başına gelirse amel etmez.

2. Masdariye edatı olur. Bu da zamâniyye ve gayr-i zamâniyye olmak üzere ikiye ayrılır.

3. Zâid olur. Bu durumda kâffe ve gayr-i kâffe olmak üzere ikiye ayrılır. Kâffe olan üç çeşittir:

-Önüne geldiği ögenin merfû olmasını engeller,

-Önüne geldiği ögenin merfû ve mansûb olmasını engeller,

-Önüne geldiği ögenin cer olmasını engeller. Üçüncüsü harfe ve zarfa bitişebilir. Harf olanlar şunlardır: من، ب، ك، رَّبّ. Zarf olanlar ise şunlardır: إذ، بين، حيث، إذ

İbn Ya'îş de ما edatını isim ve harf olarak ikiye ayırır. Eğer isim olursa onun için dört durum söz konusudur (İbn Ya'îş, ?; IV, 10):

1. İstifhâm edatı olur.

وما رَبُّ الْعَالَمِينَ؟

"Alemlerin Rabbi de nedir?" (Şu'arâ, 23)

2. Haber olur.

ما يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَ مَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ

"Allah'ın insanlar için açacağı rahmet kapısını kimse kapatamaz ve O'nun kapattığını da kimse açamaz." (Fâtır, 2)

3. İsm-i mevsûl olur.

ما عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ

"Sizin katınızdaki tükenir gider, ama Allah'ın katındaki kalıcıdır." (Nahl, 96)

4. Nekre-i mevsûfe olur.

هَذَا مَا لَدِيَّ عَتِيدٌ

"Her zaman benimle olan işte budur!" (Kâf, 23)

Eğer harf olursa beş durum söz konusudur:

1. Olumsuzluk edatı olur.

2. Kâffe edatı olur.

إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ

"Allah, Tek İlah'tır." (Nisa, 171)

3. Müheyye olur. Bazı kelimelerin sonuna gelerek bu şekilde şart edatı olur.

Meselâ: حيث، إذا، رَبّ

4. Te'vîli masdar yoluyla fiil ile beraber gelir.

يَعْجِبُنِي مَا تَصْنَعُ أَيُّ يَعْجِبُنِي صَنِيعُكَ

"Yaptığın şey hoşuma gitti."

İsimden sonra da gelebilir.

يَعْجِبُنِي مَا أَنْتَ صَانِعُ أَيُّ صَنِيعُكَ

"Yaptığın şey hoşuma gitti."

5. Sıla-ı müekkede olur.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara yumuşak davrandın." (Âl-i İmrân, 159)

Bu edatı Hasan Abbâs ve el-Antâkî gibi isim ve fiil olarak ele almadan direkt çeşitlerine ayıranlar da vardır. el-Antâkî on iki çeşit ما'dan bahseder: İsm-i mevsûl, tam ma'rife genel, tam ma'rife özel, nekre-i nâkisa, nekre-i tâmme, istifhâm edatı, şart edatı, amel etmeyen mâ, leyse gibi amel eden mâ, masdariye-zamaniye edatı, zâid olan mâ, kâffe olan mâ.

Abbâs Hasan dokuz çeşit ما'dan bahseder (Abbâs, 1996: I, 318-319):

1. Taaccub mâsı

2. Nefy edatı

3. Kâffe edatı
4. Zâid olan mâ
5. Masdariyye-zarfiyye edatı
6. Masdariyye-gayr-i zarfiyye
7. Müheyyie: Şart edatı olmayan kelimenin başına geçer ve onu şart edatı yapar
8. Muğayyire: Şart edatı olan kelimenin başına geçer ve onun şart edatı olmasını engeller
9. Sıfat olur. Bu kapalılık diye de adlandırılır. Şu gruplara ayrılır:
 - a. Küçük görmek ve hakaret etmek için gelir
 - b. Görkemlilik için gelir.
 - c. Çeşitlilik belirtir.

el-Herevî de ما'yı isim ve harf olarak ayırmadan on iki çeşit mâ'dan bahseder.

Arapçada edatlar harf, isim, fiil görevinde kullanılabilirler. Meselâ övgü ve yergi fiilleri olan بِئْسَ ve نِعْمَ ile olumsuzluk edatı olan لَيْسَ'nin sonlarına ت bitiştiği için fiil kabul edilmişlerdir. İki fiili cezm eden şart edatları إِذْ ve إِذْمَا harf, bunun dışındakiler isim olarak kabul edilmişlerdir. ما edatı ise hem isim hem harf görevinde bulunabilir. On çeşit olarak ele aldığımız bu edatın altı tanesi isim, dört tanesi harftir.

Ele aldığımız mâ çeşidinden altı tanesi isimdir:

- a. İsm-i mevsûl olan mâ
- b. İki fiili cezm ederek şart edatı olan mâ
- c. Soru edatı olan mâ
- d. Taaccub kalıbında kullanılan mâ
- e. Nekre olan mâ
- f. Övgü ve yergi fiillerinden sonra gelen mâ

Bu edatın dört tanesi ise harftir:

- a. Masdariye –zamaniye edatı olan mâ
- b. Nefy edatı olan mâ
- c. Kâffe olan mâ
- d. Zaid olan mâ

4.2. Mâ Edatının Çeşitleri

ما edatı, daha önce de değindiğimiz gibi her yazar tarafından farklı sayılarda farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Biz de hepsinden faydalanarak on adetle sınırlı tutmayı uygun bulduk.

ما'yı tasnif ederken başlıklarda daha anlaşılır kelimeler seçmeye dikkat ettik.

Mesela Abbâs Hasan'ın muğayyire ve müheyyie diye ele aldığı ما'yı, "İki Muzârî Fiili Cezm Ederek Şart Edatı Olan Mâ" şeklinde isimlendirdik. Başka dilciler tarafından nekre-i tâmmе ve nekre-i nâkısa ya da nekre-i mevsûfe ve nekre-i gayr-i mevsûfe olarak ele alınan ما'yı ise "Nekre Olan Mâ" ana başlığı altında değerlendirdik ve bunları alt başlık olarak verdik.

Ayrıca kaynaklardaki ما ile ilgili ana başlıkları olabildiğince sınırlandırmaya çalıştık. Bu şekilde konuya daha toplu bir bakış sergilemeye çalıştık. Mesela; masdariyye zarfiyye ve masdariyye gayr-i zarfiyye olarak iki ana başlık altında ele alınan ما'yı tek başlığa indirip bunları alt başlık olarak verdik. Yine tam ma'rife özel ve tam ma'rife genel olarak ele alınan ما'yı "Övgü Ve Yergi Fiillerinden Sonra Gelen Mâ" başlığı altında iki alt başlıkla isimlendirdik.

4.2.1. İsm-i Mevsûl Olan Mâ

Mevsûl ikiye ayrılır: İsim olanlar ve harf olanlar. İsim olanlara ism-i mevsûl denir (Abbâs, 1996: I, 306). Harf olanlara ise ilerde değineceğimiz gibi harf-i mevsûl denir.

İsm-i mevsûl, anlamını kendisinden sonraki cümle ile ortaya çıkaran isimlere denir. (el-Galâyînî, 1968: I, 130; el-Hâşimî, 1998: 100). İsm-i mevsûller tek başlarına tam bir anlam ifade etmezler, kendilerinden sonra gelen cümle ile bir anlam bütünlüğü oluştururlar. Bu cümleye sıla cümlesi denir. Sibeveyh buna "haşv" demiştir (ez-Zemahşerî, 1993:183). Sıla cümlesinde ism-i mevsûle ait bir zamir bulunur. (el-Galâyînî, 1968: I, 138). Bu zamire âidiyet zamiri denir ve onun irabdan mahalli yoktur. Bu zamir bazen açık bazen gizli (müstetir veya mahzûf) gelir. Sıla cümlesi isim ve fiil olarak gelebilir (el-Hâşimî, 1998: 103).

تعلم ما تنتفع به

"Faydalandığın şeyi öğren."

Bu cümledeki الماء âidiyet zamiridir ve açık olarak gelmiştir.

تعلم ما ينفعك

"Sana fayda veren şeyi öğren."

Bu cümlede ise ينفعك kelimesinin zamiri, müstetir olarak gelmiştir.

Genelde ism-i mevsûl Türkçedeki bağlaç, sonra gelen sıla cümlesi ise yan cümlecik yerini tutar. Sıla, mevsûlden sonra gelen ve onun manasını açıklayan cümledir. Bu cümle isim ve fiil cümlesi olarak gelebilir. Sıla cümlesi aynı zamanda şibh cümle, zarf-ı mekan ve car-mecrûr olarak da gelebilir (el-Hâşimî, 1998: 104).

عرفت ما عندك

"Yanıdakiğini öğrendim."

وقرأت ما في الكتاب

"Kitaptakiğini okudum."

Sıla, ism-i mevsûlle beraber aynı kelime gibidir ama mevsûle uymaz. Sılanın ve mevsûlün hazfî yapılmaz ancak ma'tûf konumunda ise yapılabilir (el-Hâşimî, 1998: 104). Meselâ:

أمن يجتهد و يكسلُ سواء؟

"Çalışanla tembellik yapan aynı mıdır?"

İkinci cümledeki يكسل kelimesinden önceki من ism-i mevsûlü düşmüştür. Çünkü daha önceki geçen aynı ism-i mevsûle atıftır.

İsm-i mevsûller hâs ve müşterek olmak üzere ikiye ayrılır (el-Galâyîni, 1968: I, 130).

4.2.1.1.Hâs İsm-i Mevsûl

Müzekker, müennes, müfret, tesniye ve cem’i ayrı ayrı olan ism-i mevsûldür. Bu da الذي dir (el Haşimi, 1998: 100).

	Cem’	Tesniye	Müfret
Müzekker	الَّذِينَ / الْأَيَّ	الَّذَانِ_الَّذَيْنِ	الَّذِي
Müennes	اللَّوَاتِي_الَّلَاتِي / الْأَيَّ	اللَّتَانِ_اللَّتَيْنِ	الَّتِي
	O kimseler	O iki kimse	O kimse

Gördüğümüz gibi bu tek olan ism-i mevsûl ile bütün çekimler yapılıyor. Ama müşterek olanlarda bu mümkün değildir. Onlar, bütün bu çekimler için aynı sûrette kullanılır, bir değişikliğe uğramaz.

4.2.1.2.Müşterek İsm-i Mevsûller

Müzekker, müennes, müfret, tensiye ve cemisi ayrı ayrı bulunmayıp bu hallerin hepsi ortak olan ism-i mevsûllerdir. Bunlar şunlardır: مَنْ، مَا، ذَا، أَيُّ، ذُو (el-Hâşimî, 1998: 101).

أل takısı da ism-i fâil gibi kelimelerin başında olduğunda ism-i mevsûller içerisinde ele alınmaktadır (el-Hâşimî, 1998: 101). Bunların içinden مَنْ âkiller için، مَا gayr-i âkil yani hayvan ve eşya için kullanılır. Diğerleri yani ذُو، أَيُّ، ذَا ise hem âkil hem gayr-i âkil için kullanılır (el-Galâyîni, 1968: I, 132).

Akılsız, cansız, ruhsuz maddeler için kullanılan مَا edatı Türkçedeki “şey” sözcüğü ile ifade edilir. Âkil ve canlı varlıklar için kullanılan مَنْ ise Türkçedeki “kimse” sözcüğünün karşılığıdır (<http://www.tebyinulkuran.com/index.php?page=leyle>).

مَنْ bazen gayr-i âkiller için kullanılabilirdiği gibi مَا da âkiller için kullanılabilir (el-Galâyîni, 1968: I, 133). Kur’ân-ı Kerim’de buna birçok örnek vardır:

وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى

“Erkeği ve dişiye yaratana and olsun” (Leyl, 3)

مَا’nın âkiller için kullanılma şartları vardır. Bunlar:

1. Âkil ile gayr-i âkil karışık olduğunda مَا kullanılabilir. Ama gayr-i âkillerin çok olması kastedilir. Şöyle ki:

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

“Göklerde ve yerde ne varsa yalnız O’nundur.” (Bakara, 116)

2. Cümlede akıllı kişi olacak ama onunla beraber bir özelliği de bulunacak. Meselâ:

أَكْرَمَ مَا شَفَّتَ مِنَ الْمُجَاهِدِينَ وَالْأَحْرَارِ

“Hürlerden ve mücâhitlerden dilediğine ikram et.”

Bu cümle şu manadadır.

أَكْرَمَ مِنَ الرِّجَالِ مَنْ كَانَتْ ذَاتَهُ مَوْصُوفَةً بِالْجِهَادِ أَوْ بِالْحَرِيَّةِ

Burada bu kişilerin özellikleri mücahit ve hür olmalarıdır.

3.Uzaktan net olmayan bir şey görülür ve bunun insan ya da insan olmayan bir varlık olduğunun anlaşılması durumunda bu edat kullanılır.

إِنِّي لَا أَتَبَيَّنُ مَا أَرَاهُ أَوْ لَا أَدْرِكُ حَقِيقَةَ مَا أَرَاهُ

“Gördüğüm şeyi ayırt edemedim.” Ya da “Gördüğüm şeyin ne olduğunu anlayamadım.”

Eğer insan olduğu bilirse müennes ya da müzekker olduğu anlaşılmayan durumlarda da kullanılır.

إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي

“Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet üzere adadım, adağımı benden kabul buyur.” (Âl-i İmrân, 35)

İmrân'ın karısı Hz. Meryem'e hamile olduğu zaman onun cinsiyetini bilmeden Allah'a adamıştı.

Ma ve ism-i mevsûl olursa ma'rifedir, isim olurlar (İbn Hişâm, 1992: 390) ama sıfat olmazlar (Günday ve Şener, 2000: 54-55). Sıfat olmaları halinde ism-i mevsûl olmaktan çıkarlar. Ama hâs ism-i mevsûl bu görevdeyken hem sıfat hem isim olarak kullanılabilir (Abbâs, 1996: III, 459).

Meselâ: الذي ma'rife isimden sonra gelirse sıfat olur.

قَرَأْتُ الْكِتَابَ الَّذِي قَرَأْتَهُ

“Okduğun kitabı okudum.”

Yine isim olarak kullanılır ama sıfat olmayabilir.

قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا

“Küfredenler dediler ki”

الَّذِينَ burada sıfat değildir, faildir.

Bu ayırım müşterek ism-i mevsûller için geçerli değildir, çünkü onlar ism-i mevsûl görevinde sadece isim olurlar. Daha önce de dediğimiz gibi sıfat oldukları zaman ism-i mevsûllükten çıkarlar.

Ma'rife görevindeki ism-i mevsûl olan ما, nâkısadır (İbn Hişâm, 1992: 390).

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ

“Sizin yanınızdakiler tükenir, Allah'ın yanındakiler tükenmez.” (Nahl, 96)

Mu'rab olan أَيُّ yerine, mebnî olan ما ve مَنْ kullanılabilir. Ayrıca bunlar birleştirilerek yeni bir ism-i mevsûl haline getirilebilir: أَيُّمَا “her ne ki, her şey ki”; أَيُّمَنْ “her kim ki, her insan ki”.

Ma ve مَنْ beş yerde aynı görevde kullanılabilirler (Abbâs, 1996: I; 317):

1. İsm-i Mevsûl:

2. Soru Edatı

مَنْ عِنْدَكَ؟ "Yanıdaki kim?"

ما معك من المال ؟ "Yanında ne kadar mal var."

3. Şart İsmi:

مَنْ يَعْمَلُ سُوءًا يُجْزَ بِهِ

"Kim kötülük yaparsa karşılığını bulur."

وَمَا تَصْنَعُ مِنْ خَيْرٍ تَجِدْ جَزَاءَهُ خَيْرًا

"Kime ne iyilik yaparsan karşılığını alırsın."

4. Nekre-i Mevsûfe:

رُبَّ مَنْ نَصَحْتَهُ اسْتِفَادَ مِنْ نُصْحِكَ

"Nice nasihat verdiğin kimseler vardır ki senden yararlanmışlardır."

و رُبَّ مَا كَرِهْتَهُ تَحَقَّقَ فِيهِ نَفْعُكَ

"Hoşlanmadığın nice şeylerin sana faydası olur."

Bu iki örnekteki ما herhangi bir şey, مَنْ ise herhangi bir kimsedir.

Bu örneklerde ما ve مَنْ ile mecrûrdurlar. Bu ikisi nekre olarak bulunmaları haricinde genellikle mecrûr olmazlar. Nekre oldukları zaman kendilerinden sonraki cümle sıfat olur.

5.Nekre-i Tâmmе: Bu ما nekre-i gayr-i mevsûfedir. Yine buradaki ما herhangi bir şey, مَنْ ise herhangi bir kimsedir.

رُبَّ مَنْ زَارَنَا الْيَوْمَ

"Bugün bizi ne kadar çok kişi ziyaret etti."

رُبَّ مَا غَرَّدَ مَسَاءً

"Dün ne kadar çok (kuş) öttü."

ماذا gibi akılsızlar için kullanılan soru edatıdır ve yine ما gibi "ne?" anlamına gelir.

Bu kalıp ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. İleride "soru edatı olan ma" bölümünde bu görüşlere değinilecektir.

İbn Hişâm ise ماذا hakkında şu görüşleri ileri sürmüştür (İbn Hişâm, 1992: 397):

1. ماذا soru edatıdır, دا ism-i işarettir.

2. ماذا soru edatı, دا ismi mevsûldür. "Ne yaptın?"

Bu soru cümlesinde دا ism-i mevsûldür, mübtedâdır, فعلت sıldır. ما mukaddem haberdir, sükûn üzere mebnîdir, mahallen merfûdur (Abbâs, 1996: I, 322).

ماذا انفقْت؟ "Ne verdin?" Bu cümle ما انفقْت؟ şeklinde de ifade edilir. Buradaki دا ism-i mevsûl olduğu için "Verdiğin şey ne?" şeklinde de cümleleştirilebilir (el-Galâyîni, 1968: I, 135).

3. ماذا tam bir kelime olarak soru edatıdır.

4. ماذا tam bir kelime olarak شيء manasında cins isimdir.

5. ما zâid, دا ismi işarettir.

6. ماذا soru edatı, دا zâiddir.

er-Rummânî ve İbn Ya'îş, haberiyye diye bir ما çeşidinden bahsederler. Bu ما, الذي manasındadır. Sılaya ve âidiyet zamirine ihtiyaç duyar.

يعجبني ما تصنع

"Yaptığın şey hoşuma gidiyor."

يعجبني الذي تصنع

"Yaptığın şey hoşuma gidiyor."

ما'nın sılasıdır, âidiyeti mahzûftur.

4.2.2. Masdariye-Zamâniyye Edatı Olan Mâ

Daha önce mevsûlün, harf ve isimle ilgili olanlar olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiş, isimle ilgili olanları ism-i mevsûl bölümünde ele almıştık. Harfle ilgili olanları ise bu bölümde ele alacağız. Harfle ilgili olanlar aynı zamanda masdar harfleridir. ما ve benzerlerine masdar harfi denilmesinin yanısıra mevsûl harfleri de denir. Yani her masdar harfi aynı zamanda mevsûl harfidir (eş-Şertûnî, 1965: III, 216).

Burada ele almamız gereken ما, diğer benzerleri gibi kendisinden sonraki fiilin anlamını masdara çevirir. Benzerleri şunlardır: أن , كى , لو , . Tesviye hemzesi de masdar harfleri içinde kabul edilebilir (el-Galâyînî, 1968: III, 263).

سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تُنذِرْهُمْ لا يؤمنون

"Artık onları uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar." (Yâsin, 10)

Bu ما sadece masdar anlamı verdiği gibi hem masdar hem zaman anlamı da verebilir. Bundan dolayı bu edat zamâniyye ve gayr-i zamâniyye şeklinde iki kısma ayrılır (İbn Hişâm, 1992: 399). Hem zaman hem masdar anlamı ifade eden ما'ya ma-i masdariye-i zamâniyye denir. Öncelikle, sadece masdar anlamı ifade eden ما'yı ele alalım.

4.2.2.1. Gayr-i Zamâniyye İfade Eden Mâ

Gayr-i zamaniyye belirten ما, sadece masdar anlamı ifade eder, zaman anlamı vermez.

عزيز عليه ما عنتم

"Sizin sıkıntıya düşmeniz O'na ağır gelir." (Tevbe, 128)

Ayette geçen ما edatı sadece masdar anlamındadır, zaman anlamı yotur. Sılasıyla beraber, madara takdir edilir (el-Murâdî, 1973: 55).

4.2.2.2. Zamâniyye İfade Eden Mâ

Zamaniyye ifade eden ما, hem zaman hem masdar anlamı bildirir. Bundan dolayı kendisine ma-ı masdariye-i zamâniyye denmiştir. Bu mâ, zarfiyye diye de ifade edilir. Diğer masdar harfleri vakit ifade etmez. ez-Zemahşerî'ye göre ise diğer harfler de zaman belirtebilir (el-Murâdî, 1973: 56). Bu görevdeki mâ üç şekilde karşımıza çıkar:

1. ما, ma-i masdariyye-i zamâniyye olursa zarf manası ifade eden mücerred masdar olur.

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ

“Ben sadece gücüm yettiğince ıslah etmek istiyorum.” (Hûd, 88)

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

“Gücünüz yettiğince Allah’a gelmekten sakının.” (Teğâbün, 16)

Bu cümlelerde hem masdariyye hem zamâniyye edatı olur.

İstivrâr fiillerinden olan مادام’ın önündeki ما, diğer benzerlerinde olduğu gibi olumsuzluk edatı değil, zaman bildiren masdar harfidir. Bundan dolayı kendisine mâ-i masdariyye-i zamâniyye denir (Çörtü, 2008a: 135).

لَا تَقْرَأُ مَادَامَ النُّورُ ضَيِّبًا

“Işık zayıfken okuma.”

2. ما bazen masdara muzâf olan hazfedilmiş zaman zarfının yerine geçer (eş-Şertûnî 1965: III, 219; İbn Hişâm, 1992: 399).

مُدَّةَ طُلُوعِ الشَّمْسِ = لَا أَفْعَلُهُ مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ

“Güneş doğduğu zaman ...”

Bu cümledeki ma, hazfedilmiş olan مدة kelimesinin yerine geçmiştir.

وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا

“Yaşadığım sürece bana namazı ve zekatı emretti.” (Meryem, 31)

burada مدة kelimesi düşmüş onun yerine ما edatı gelmiştir (el-Galâyînî, 1968: III, 264)

3. ما الحين manasında bir isim olarak kullanılabilir. el-Herevî bu ما’yı masdariyye olarak değil bu şekilde ele almıştır. Yani الحين manasında kullanılan bir ما çeşidinden bahseder. (el-Herevî, 1981: 96).

إِنْتَظِرْنِي مَا جَلَسَ الْقَاضِي

“Kadı oturuncaya kadar beni bekle.”

Bu cümlelerin açılımı aşağıdaki gibidir:

إِنْتَظِرْنِي حِينَ جَلُوسِكَ الْقَاضِي أَوْ وَفْتِ جُلُوسِكَ

“Kadı oturuncaya kadar beni bekle.”

Diğer masdar harflerini ele alacak olursak:

1. كي: Sadece muzâri fiil ile kullanılır. Masdar edatı olmasına rağmen sonuna masdariyye ma’sı bitişirse kendinden sonraki kelime ya da cümleyi mecrûr yapar (Eş-Şertûnî, 1965: III, 209). Meselâ:

يُرَادُ الْفَتَى كَيْمَا يَنْفَعُ

“Gençten faydalı olması istenir.”

كي’den sonraki fiil cümlesi كي ile te’vîli masdar yoluyla mecrûr olmuştur.

2. ما, أَنْ, لَوْ: Bu edatlar mutasarruf fiillerle kullanılır, câmid fiillerle kullanılmaz. Çünkü câmid fiillerin masdarı yoktur (eş-Şertûnî, 1965: III, 218).

وَدِدْتُ زِيَارَتَكَ = وَدِدْتُ لَوْ تَزُورُنِي

"Beni ziyaret etmeni istedim."

Bu üç masdar harfinin fiil ya da isim ile kullanımları şöyledir:

- a) اُنْ, sadece fiil cümlesi ile kullanılır. Kullanıldığı fiil de mâzi ya da muzâri olabilir.
- b) لُوْ de mâzi ya da muzâri fiil ile kullanılır.
- c) مَ ise hem isim hem de fiil cümlesi ile kullanılabilir. Fiil cümlesi de mâzi ya da muzâri olabilir (eş-Şertûnî, 1965: III, 218).

لا أجلس في الحديقة ما لم تجلس فيها

"Bahçede sen oturmadığın sürece ben de oturmayacağım."

مدة عدم جلوسك فيها

أزورك ما الوقت مناسب

"Seni uygun vakitte ziyaret edeceğim."

أزورك مدة مناسبة الوقت

Burada mâ, fiil ile beraber te'vîli masdar olur.

بما غفر لي ربي

"Rabbimin beni bağışladığını (bilseydi)" (Yasin, 27)

Kisâî, bu mâ'nın fiil ile te'vîl-i masdar olduğunu ve مَغْفِرَةٌ رَّبِّي manasında kullanıldığını söylemiştir (el-Herevî, 1981: 85).

Masdar, mefûl-ü mutlak olmayıp اُنْ ve مَ ile masdar yapılmış fiil olarak kullanılıyorsa fiil gibi amel eder. Meselâ:

عَجِبْتُ مِنْ أُسْرِكَ عَمْرًا = عَجِبْتُ مِمَّا تَأْسِرُ عَمْرًا

"Amr'ı esir etmene şaşım."

Bu cümledeki mâ ile أُسْرُ kelimesi masdar yapılmıştır. عَمْرًا kelimesi, أُسْرُ masdarının me'fûlün bihidir.

Masdariye mâsıyla beraber kullanılan edatlar:

1. ك: Bu ك benzetme anlamı ifade eden cer harfidir. Bu harften sonraki mâ masdariye olduğu gibi ism-i mevsûl de olabilir (Şâmî, 1992: 226). Ama genelde masdariye ma'sı gelir, مَ dan sonra da fiil cümlesi gelir ve ك de fiilin masdara dönüşmüş şeklini cerreder.

إِحْتَرِمُ أُسْتَاذَكَ كَمَا تَحْتَرِمُ أَبَاكَ

إِحْتَرِمُ أُسْتَاذَكَ كِإِحْتِرَامِكَ أَبَاكَ

"Babanı saydığın gibi öğretmenini de say."

أَفْعَلُ كَمَا أَفْعَلُ

"Benim yaptığım gibi yap."

2. كُلّ : Kapsama edatıdır, genelde muzâf olarak kullanılır, müfret ve müzekkerdir, “*hep, her, bütün*” diye tercüme edilir. Bu edatın sonuna bazen masdariye ما’sı eklenebilir ve كَلَّمَا olarak geldiği zaman da masdariyet manası taşır. Sılası ile zarfı zamana nâibdir. Bu görevdeyken cezm etmeyen şart edatıdır ve mansûbdur. Bu kullanımda şart ve cevap adı altındaki fiiller devamlı mâzidir. Şart olan fiili cerrederken, cevap olanı da nasb eder. Çünkü şart olan fiil ما ile masdara dönüşmüştür ve onun muzâfun ileyhidir. Cevap olan fiil ise zaman zarfı konumundadır (Akdağ, 1999: 343).

كَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

“Zekeriyya onun yanına her girişinde/girmesinde yanında yiyecekler bulurdu.” (Âl-i İmrân, 37)

Cümlelerin manasında da ortaya çıktığı gibi bu edat fiillerin tekrarlandığını ifade etmeye yarar.

كَلَّمَا رَزَقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرِ رِزْقًا

“Onlara ne zaman rızık olarak oradaki ürünlerden bahşedilse...” (Bakara, 25)

Bu ayetteki كل kelimesi sılası ile birlikte zaman zarfı manası ifade eden ما’ya muzaaf olmuştur. Zaman zarfına naib olan bu masdariye ما’sı şart manası içerir. كل ile ما birleşince tek edat haline gelmiş ve sadece şart manasında kullanılmıştır (Hacimüftüoğlu, 1982: 113).

3. إِنَّ: Bu edat dört çeşit ما’dan sonra zâid olarak gelir. Bunlardan biri de masdariye ما’sıdır (eş-Şertûnî, 1965: III, 222). Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (Şâmî, 1992: 113):

a. Olumsuzluk edatı olan mâ.

مَا إِنَّ زَيْدًا مَنطَلِقًا

“Zeyd, gitmemiştir.”

b. حِينَ manasındaki mâ.

أَطْلَبُ مِنَ الرَّجُلِ الْخَيْرَ مَا إِنَّ رَأْيَهُ أَيْ حِينَ رَأَيْتَهُ

“Adamdan, iyilik gördüğü sürece iyilik yapmasını istedim.”

c. Masdariye mâsı.

إِنَّ , masdariye ما’sından sonra kullanılırsa bu anlamı te’kîd eder.

إِنْتَظِرْنِي مَا إِنَّ جَلْسَ الْقَاضِي

“Kadı oturuncaya kadar beni bekle.”

Burada oturma zamanı kastediliyor (İbn Ya’îş, ? : IV, 41).

d. İsm-i mevsûl olan mâ.

لَقَدْ عَلِمْتُ بِكُلِّ مَا اقْتَرَحْتَهُ عَلَيَّ، فَشَكَرْتُ لَكَ

“Bana önerdiğin her şeyi yaptım, teşekkürler.”

Buraya kadar iki çeşit mâ edatını gördük. Şimdi de bu edatın da içinde bulunduğu ismi mevsûl ve harf-i mevsûl arasındaki farklılıklara değinelim (Abbâs, 1996: I, 368-369):

1. İsm-i mevsûller -إى hariç- mebnîdirler, mahallen merfû mahallen mansûb veya mahallen mecrûr olurlar. Mebnî isimlerin hepsi bu konumdadır. Harfî mevsûller de mebnîdir yalnız irabda mahalleri yoktur. Bu, bütün harfler için geçerlidir.

2. İsm-i mevsûlün sılasında bir aitlik zamirinin olması gerekir ama sıla harflerinde buna gerek yoktur.

3. Harf-i mevsûlün sıla ile beraber düzenlenmesi gerekir. Bundan dolayı kendisine masdar-ı mesbuk veya masdar-ı müevvel denir.

4. Bazı masdar harfleri câmid fiillerle kullanılmaz. Daha önce bahsedildiği gibi bunlar ما، إن، كو'dır. Bunların içinden ما، istisnâ edatlarından olan câmid fiiller حاشا، خلا، عدا، حاشا ile istisnâ edatı olarak kullanılabilirler. Bu mevsûl harflerinin üçü de mutasarruf fiillerle kullanılır.

5. İsm-i mevsûlün hazfedilmesi caizdir ama harf-i mevsûl hazfedilemez. Ancak ان muzâriyi gizli olarak nasb ederse hazfedilir.

6. Harf-i mevsûl olan ان sılayı talep cümlesine çevirir.

كتبت لأخي بأن داوم

"Kardeşime devam etmesini yazdım."

4.2.3. İki Muzâri Fiili Cezm Ederek Şart Edatı Olan Mâ

İki fiili cezm eden şart edatları on iki tanedir (Emîn ve el-Cârim, 1964: I, 65). Bunlar:

ان، إذما، من، ما، مهما، اي، متى، اينما، ايان، حيثما، أنى، كيفما

el-Galâyînî bu edatlara إذ'yi de ilave etmiş ve on üç adet olarak zikretmiştir (el-Galâyînî, 1968: II, 191).

Bu edatları şu şekilde sınıflayabiliriz (Halîl b. Ahmed, 2004: 339):

Zarf olmayıp isim olanlar: من، ما، أيهم

Zarf olanlar: أي حين، متى، أين، أنى حيثما

Harf olanlar. Bunlar, ne zarf ne de isimdir: ان، إذما

ما zâid olarak bazı şart edatlarının sonuna gelmiştir ve bunlar kalıp halinde bulunmaktadır: كيفما، اينما، اذما، حيثما، مهما .

Cezm edilen birinci fiile şart, ikinci fiile cevap veya ceza denir. Bu edatlardan ان ve اذما harf, diğerleri isimdir. Bu ikisi cümlelerin unsuru olamaz, diğerleri ise cümlelerin unsuru (mübtedâsı, me'fûlü...) olabilir (Çörtü, 2008a: 57). Bunlardan isim olanlara aynı zamanda şart isimler denir. Ayrıca أى murab, diğerleri mebnidir (Çörtü, 2008a: 57).

ما، gayr-i âkil nesnelere için kullanılan isimdir (el-Galâyînî, 1968: II, 192). Bu görevde kullanıldığı sürece "o şey ki, her ne ...se, -se, -en, -dığı, -eceği..." gibi manalara gelir.

İbn Hişâm'a göre şart edatı olan ما masdariyye edatında olduğu gibi zamâniyye ve gayr-i zamâniyye diye ikiye ayrılır:

a. Gayr-i Zamâniyye: İsminden anlaşılacağı üzere zaman belirtmeyen ما'dır.

و ما تفعلوا من خير يعلمه الله

“Ne iyilik yaparsanız Allah onu bilir.” (Muhammed,17).

Bu ما, mansub konumundadır (el-Herevî, 1981: 75).

b. Zamâniyye: Zaman belirten mâdır.

فما استقاموا لكم فاستقيموا لهم

“Onlar size karşı dürüst kaldıkları sürece siz de onlara karşı dürüst olun.” (Tevbe, 7)

Burada zamaniyye ve gayr-i zamaniyye diye iki farklı mana ifade eden, mâ edatıdır, fiil ile alakalı bir durum söz konusu değildir. Zaten fiil, her durumda zaman ifade eden bir kelime çeşitidir.

ما şart edatı bazen me’fûl-ü mutlakın yerini tutabilir. Meselâ:

ما تَجَلَّسَ أَجَلَسَ

“Nereye oturursan ben de oraya otururum.”

Hasan Abbâs, Mahmûd Sa’d ve İbn Ya’îş, şart ifade etmeyen kelimelere bitişen ما’yı ayrı bir kategoriye ayırmıştır. Bu ما bitiştiği zaman ortaya çıkan yeni kelime şart ifade eder. Meselâ:

حيثما، إذاما، ربما، كيفما

حيثما تَذْهَبُ أَذْهَبُ مَعَكَ

“Nereye gidersen ben de seninle gelirim.”

Hasan Abbâs ve el-Herevî, müğayyir denilen bir mâ çeşidinden daha bahsederler. Bu da yukarıdakinin tam tersidir, şart edatı olan kelimeye bitişir ve bitişince onun şart edatı olmasını engeller. Meselâ لوما : لو : لوما buradaki manayı ‘هالاً’ye çevirmiştir.

لوما تأتينا بالملائكة إن كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

“Doğru sözlü biriysen bize melekleri getirsene.” (Hicr, 7)

Sonuna ما bitişmesi caiz olan şart edatları: كيف، أين، Bu edatlara ما bitişse de olur bitişme de olur, yine de şart ifade ederler.

Sonuna ما bitişmeden şart ifade etmeyen edatlar: حيثما، إذما، مهما

حيثما، إذما، ربما، كيفما şeklinde soru edatıdır, aynı zamanda şart edatı olarak da kullanılır. Her iki şekilde yani hem أين hem de حيثما haliyle mekan zarfıdır. Edatın sonundaki ما zâittir ve yalnız şart edatı olduğu zaman gelir, soru edatı olunca gelmez (Akdağ, 1999: 122).

حيثما، إذما، ربما، كيفما şeklinde soru edatı ve iki fiili cezmeden şart edatı olarak kullanılabilir.

Şart edatı olarak kullanılışında genellikle sonuna zâid bir ما eklenir (Akdağ, 1999: 352). Yani كيف ve كيفما şeklindeki iki halinde de şart edatı olarak kullanılabilir (el-Galâyîni, 1968: II, 194)

حيثما : Mekan zarfıdır, zaman zarfı olarak kullanıldığına da rastlanabilir. ما ‘sı düştüğünde amel etmez yani حيث şeklinde şart edatı olarak kullanılamaz (Halîl b. Ahmed, 2004: 339).

ما : Bunun aslı, zarf olan ما'dır. Sonuna te'kid için zâid bir ما gelir. Sonuna ما bitişmeden amel etmez yani şart edatı olmaz. إنما و كأنما, اذا ما konumundadır (Akdağ, 1999: 47).

مهما : Gayr-i âkiller için kullanılan müphem bir isimdir. Azarlama ve yasaklama ifade eden emir fiilin ismi olan ما ile şart manası bildiren ما'dan oluşmuştur. Böylece ikisi şart anlam ifade eden tek kelime haline gelmiştir (el-Galâyînî, 1968: II, 192).

أينما تكونوا يدر ككم الموتُ

“Nerede olursanız olun ölüm sizi gelip bulacaktır.” (Nisâ, 78)

Bu edatlardan أينان zaman zarfıdır, أينان مکان zarfıdır, أينان ise hal belirtir Emîn ve el-Cârim, 1964: II, 65).

Burada cevap cümlesinin başında ما'nin bulunması gereken hollere de kısaca değinmemizde yarar vardır (Çörtü, 2008a: 306):

1.Cevap cümlesinin başında سوف -س veya قد varsa

2.Cevapta ما veya لن olumsuzluk edatı varsa

ان عصيت أمرى فما تنال محبتي

“Emrime isyan edersen sevgime asla ulaşamazsın.”

4.2.4. Nefy Edatı Olan Mâ

Nefy edatları altı tanedir. Bunlar: لا، لم، لما، لمن، إن (ez-Zemahşerî, 1993: 405; eş-Şertûnî, 1965: III, 216).

ما ve لم muzâri fiilin başına gelir ama manayı mâziye çevirir. ما sadece müstakbel manası verirken لا mâzi ve müstakbel manası verir. ما ve إن ise mâzi ve hâl manası verir (eş-Şertûnî, 1965: IV, 370).

Bu ما, istifhâm edatı görevinde olduğu gibi hem fiiller hem de isimlerden önce gelir ve ikisinde de olumsuzluk edatı olarak kullanılır (İbn Hişâm, 1992: 399; el-Verrâk, 1999: 258). el-Murâdî, bu mâyi âmil ve gayr-ı âmil olmak üzere ikiye ayırmıştır. Âmil olan mâ, isimlerden önce gelir ve ismini raf, haberini nasb eder. Gayr-ı âmil ise fiillerden sonra gelir (el-Murâdî, 1973: 54).

4.2.4.1. Fiillerden Önce Gelen Nefy Mâsı

Nefy mâsı fiil cümlesinden önce gelirse amel etmez (İbn Hişâm, 1992: 399). Yani harekeye bir etkisi yoktur.

Birçok müellife göre mâ, mâzi fiillerden önce gelişinde olumsuzluk ifade eder ama fiilin zamanını değiştirmez. Ancak muzâri fiillerden önce gelirse hem olumsuz yapar hem fiilin zamanını değiştirir. Muzâri fiil, geniş zamanı ifade ederken ما nefy edatının önüne gelmesiyle mana şimdiki zamana dönüşür. İbn Mâlik bu görüşü kabul etmemiştir (İbn Hişâm, 1992: 399; el-Murâdî, 1973: 54). Delil olarak da şu ayeti örnek vermiştir (Şidyâk, ? : 245).

قل ما يكون لي أن أبديله من تلقاء نفسي

“De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir.” (Yûnus, 15)

Manadan da anladığımız gibi ayette hâlden ziyade, geniş ve gelecek zaman ağır basmaktadır.

ما جاء "gelmedi" "geldi" جاء

ما يأتي "gelmiyor" "gelir" يأتي

ما şimdiki zamanın olumsuzu için kullanılır (Halîl b. Ahmed, 2004: 110). هو يفعل denilirse şu an kastediliyor. ما يفعل denildiği zaman bunun olumsuzu ve cevabı ifade edilir. Bunun cevabı لا يفعل şeklinde gelemez çünkü buradaki لا yemin belirtmez ve şimdiki zaman değil, gelecek zaman ifade eder. فعل derken sanki لقد فعل denmiştir. Bu cümle yemin ifade eder, olumsuzu ise ما فعل şeklindedir, takdiri والله ما فعل cümlesidir (İbn Ya'îş, ? : IV,10).

Muzâri fiil şimdiki, geniş ve gelecek zamanı ifade eder (Çörtü, 2008b: 122). Dolayısıyla muzâri fiilin önüne mâ edatı gelince bu fiilin zamanını değiştirme diye bir şey sözkonusu olamaz çünkü şimdiki zamanı zaten içinde barındırmaktadır.

ما ile olumsuz yapılan mâzi fiil cümlesi, hal cümlesi olarak başlarsa önünde vav-ı hâliyye bulunur (eş-Şertûnî, 1965: IV, 303).

وقف الخطيب وما فاه بنت شففة

"Hatip bir kelime söylemeden ayakta durdu."

Muzârinin olumsuzu لم veya لم ile yapılacaksa ve bu cümle hal cümlesi olacaksa önünde vav-ı haliyye ve zamir bulunur. Bu zamir gizli veya açık olarak gelebilir. Eğer ما veya لا ile olumsuz yapılan muzâri cümle, hal cümlesi olarak başlarsa önünde vav-ı haliyye bulunmaz sadece zamir bulunur (eş-Şertûnî, 1965: IV, 303).

قطفتُ الثمرة ولما تنضج

"Meyveyi olgunlaşmadan kopardım."

زُرْتُكَ ما أخافُ مِنْكَ شَرًّا

"Zarar vermenden korkmadan seni ziyaret ettim."

Kısaca ما'nın önüne geldiği fiillerle ilgili şunu söyleyebiliriz: Hal cümlesi mâzi fiili olumsuz yapan ما ile başlarsa önünde vav-ı haliyye bulunur, müzari fiili olumsuz yapan ما ile başlarsa önünde vav-ı haliyye bulunmaz ama zamir bulunur.

Cevap lâmi eğer لو'in cevabı olarak gelirse لو'in cevabı iki şekilde gelir (el-Muradî, 1992: 283):

1. Mâzi olumlu bir fiille gelir. Cümle olumluysa genellikle cevapta ل gelir.

لو يطيعكم في كثير من الأمر لعنتم

"Eğer o birçok işte size uysaydı sıkıntıya düşerdiniz." (Hucurât, 7)

2. ما veya لم ile olumsuz yapılmış bir fiille gelir.

a. Eğer olumsuzsa ve olumsuzluk mâ ile yapılmışsa ل'in bulunması uygundur.

Yani bulunsa da olur bulunmasa da olur.

ولو شاء ربك ما فعلوه

"Rabbin dileseydi onu yapmazlardı." (En'âm, 112)

b. Ama olumsuzluk لم ile yapılmışsa cevapta ل gelmez.

Yemin amacıyla kullanılan cümlelerin cevabı olumlu ise cevapta ل ve اِنَّ, olumsuz olursa لا ve ما bulunur. (ez-Zemahşeri, 1993: 411)

والله ما زيدٌ قائما

"Vallahi Zeyd ayakta değildir.."

4.2.4.2. İsimlerden Önce Gelen Nefy Mâsı

Olumsuzluk ما'sı isim cümlesinden önce gelirse Hicazlılar (Halîl b. Ahmed, 2004: 314), Tihâmeliler (Şidyâk, ? : 244) ve Necidlilere göre ma'rife olma şartıyla ليس gibi amel eder (İbn Hişâm, 1992: 399). Sibeveyh'e (el-Herevî, 1981: 45) ve Benî Temîm'e göre amel etmez. Çünkü bu harf mübteda ve haberin başına gelen olumsuzluk edatı görevindedir (Şâmî, 1992: 175). ما'nın fiil cümlelerinden önce gelişinde olduğu gibi buradaki kullanımında da şimdiki zaman kastedilmektedir (İbn Ya'îş, IV, 10; el-Verrâk, 1999: 258). ما زيد منطلقا "Zeyd özgür değildir." cümlesinde ما şimdiki zamanı kasteder.

ما şu özellikleriyle ليس'ye benzer (el-Enbârî, 1995: 139):

1. İkisi de şimdiki zamanın olumsuzudur.
2. Mübteda ve haberin başına gelirler.
3. İkisinin haberinin başında da zâid olarak ب bulunabilir.

ما isim ve haber alır, ismini raf haberini nasb eder. ما'nın ليس gibi görev yapabilmesi için şu şartlar bulunmalıdır (el-Murâdî, 1973: 55; Şâmî, 1992: 174):

i. İsmi ile haberi yer değiştirmemeli aksi halde amel etmez ve ismi de haberi de merfû olur. Ama Ferrâ'ya göre ismi ile haberinin yer değiştirmesi durumunda da ismi raf, haberi nasb olabilir (el-Murâdî, 1973: 54).

ii. Olumsuzluk لا ile bozulmamalı (el-Verrâk, 1999: 258).

iii. Mâdan sonra zâid bir اِنَّ gelmemeli .

(Daha geniş bilgi için s. 54'e bkz.)

Bu şartlardan biri olmazsa isim cümlesi üzerinde hareke etkisi kalmaz, yalnız olumsuzluk etkisi kalır.

ما الطالبُ مجتهداً

"Öğrenci çalışkan değildir."

Bazen ليس de olduğu gibi bu ما'nın haberinin önünde de zâid bir ب bulunabilir.

ما حديقةُ بيتنا بواسع

"Evimizin bahçesi geniş değildir."

Bazen ليس'ye benzeyen bu ما'dan sonra zâid bir اِنَّ gelebilir (eş-Şertûnî 1965: III, 222). Ama bu durumda amel etmez. Meselâ:

طلبتُ صديقي فما اِنَّ رأيتَه

"Arkadaşımı aradım ama onu göremedim."

Bu cümlede kullanılan اِنَّ'nin te'kîd olduğunu söyleyen dilciler vardır. Bu edat Kûfe ekolüne göre te'kîd, Basra ekolüne göre zâiddir (ez-Zeccâcî, 1969: 114). Kûfeliler, bu harfin ما'nın yerine kullanıldığını yani onun gibi olumsuzluk için kullanıldığını

söyleyerek *إن*'in olumsuzluğu te'kîd için geldiğini iddia etmişlerdir. Basralıların görüşü ise bu edatın cümlede bulunsa da bulunmasa da mananın değişmeyeceği yönündedir. Bunun için onlara göre *إن* zâiddir. Basralılar *إن*'in *ما* ile birlikte olumsuzluğu te'kîd için geldiği görüşüne karşı çıkarlar. Çünkü böyle olsaydı iki olumsuz, cümleyi olumluya çevirirdi (el-Enbari, ?; II, 560).

إن edatı dört görevde kullanılır (el-Herevî, 1981: 45-51):

1. Şart edatı olarak gelir.
2. *ما* gibi olumsuzluk edatı olarak gelir.

3. *إن*'nin muhaffefi olarak gelir. Olumsuzluk edatı ile *إن*'nin muhaffefi arasındaki fark cümlede *ل*'in kullanılması ile ayrt edilir. Bu lâm var ise *إن*, *إن*'nin muhaffefidir, yok ise olumsuzluk manası veren *إن*'dir. *إن* زيد لمنطلق. "*Zeyd özgürdür.*" cümlesi olumludur. Bu lâm fâil ve mefûlün başına gelir. Buradaki *إن*, *ما* manasında, *ل* ise *لا* manasındadır. Cümle olumsuz olursa şu cümledeki gibi lâm düşer *إن* زيد منطبق. "*Zeyd özgür değildir.*"

4. *ما* ile beraber olumsuzluğu te'kid için gelen zâid bir *إن* olabilir. Bu harf Hicazlılara göre *ما*'nın amel etmesini engeller. Bundan dolayı kâffe diye isimlendirilmiştir. Aynı zamanda mânın haberini merfu yaparlar. Benî Temîm ise *إن*'in te'kid olduğunu kabul etmiştir ama *ما*'ya amel ettirmez.

Eğer bir cümlede lâmu'l-cuhûd kullanılacaksa bundan önce *كان* ve *كان*'nin çekimli hallerinden birinin olumsuzluk edatı olan *ما* veya *لم* ile beraber gelmesi gerekir. Bunun haricinde lamu'l-cuhûd kullanılmaz. Bu lâm, olumsuzluğun te'kîdi içindir.

ما كان زيد ليقوم

"Zeyd kalkacak değil."

Bu cümle olumsuzluk edatı olmadan şu şekilde kullanılamaz: كان زيد ليقوم

وما كان الله ليُعذبهم

"Allah onlara azab etmez." (Enfal, 33)

Lâmu'l-cuhûd'un kullanıldığı cümlede *كان* bazen düşebilir. Meselâ:

فما جمعٌ ليعلب جمع قومي مقاومةً ولا فردٌ لفرد

"Hiçbir topluluk kavminin topluluğuna, hiçbir fert de kavminin ferdine üstün gelemesiz."

Beyitteki *جمع* kelimesi mahzûf *كان*'nin ismidir. Takdiri *فما كان جمع* şeklindedir (İbn Hişâm, 1992: 279).

Kûfe ekolüne göre lâmu'l-cuhûd, *ما زيد بقائم* cümlesindeki *ب* harfi gibi olumsuzluğun te'kîdi için gelmiş zâid bir harftir ve fiili nasb eder (İbn Hişâm, 1992: 278).

4.2.5. Soru Edatı Olan Mâ

ما, gayr-i âkîller ve onların nitelikleri hakkında (Sa'd, 1988: 437), ayrıca akıllı olan varlıkların özellikleri hakkında bilgi almak için kullanılan soru edatıdır (er-

Rummânî, 1981: 86). “*Ne, neyi, neye*” gibi manalara gelir. Bu soru edatı cümlede değişik görevlerde bulunabilir.

ما إسمك؟ “*İsmin nedir?*”

Bu cümledeki ma mübtedâdır, merfudur (el-Herevî, 1981: 75).

ما فعل زيد؟ “*Zeyd ne yaptı?*”

Bu cümledeki ما, mansubtur, fiilin yerinde kullanılmıştır.(el-Herevî, 1981: 75)

و ما تلك بيمينك يا موسى؟

“*O sağ elindeki nedir ey Musa?*” (Tâhâ, 17)

Burada ise mefûldür, mansûbtur.

ما رأيك في هذا؟ “*Bu hususta ne dersin?*”

İbn Hişâm’a göre soru ما’sı harf anlamında kullanılan nekre bir isimdir (İbn Hişâm, 1992: 393).

ماذا edatı da ما gibi gayr-i âkiler yani hayvanlar, bitkiler, cansızlar için kullanılan, ayrıca herhangi bir şey hakkında veya o şeyin özelliği için kullanılan bir soru edatıdır. Bu özellik veya durum, âkil veya gayr-i âkil sahiplerine ait olabilir (el-Galâyînî, 1968: I, 142). “*Ne, neyi, neye, bu ne, bu nedir*” manalara gelir.

ماذا فعلت اليوم؟ “*Bugün ne yaptın?*”

Soru ما’sının başına harf-i cer gelirse ما’nın elifi düşer, onun soru edatı olduğuna delil olarak harekesi fetha kalır (İbn Hişâm, 1992: 393). Ama soru edatı olmayan ما’ların elifi düşmez.

ما + من = مِمَّ “*Neden?*”

ما + الى = الام -e kadar, neye kadar?”

ما + حتى = حتام -e kadar, neye kadar, ne zamana kadar?”

ما + ب = بِمَ “*Ne ile?*”

ما + ل = لِمَ “*Niçin?*”

ما + على = علام “*Ne üzere?*”

ما + عن = عمَّ “*Neden?*”

ما + كَيْ = كَيْمَ “*Niçin?*”

ما ve لماذا soru isimleri me’fûlün lieclih olurlar.

يا قوم لم تؤذوني

“*Ey kavmim! Niçin bana eziyet ediyorsunuz?*” (Saf, 5)

Buradaki mâ, على أي شيء قام manasındadır. Bu durumda cümle kurulabilir (El-Herevî, 86)

Soru edatı olan ما, ذا ile geldiği zaman elifi düşmez. ماذا kalıbı Arapçada değişik şekillerde gelebilir:

a. ما soru edatıdır, ذا ism-i işaretidir (el-Galâyînî, 1968: I, 142).

ماذا التواني؟ “*Yorgunluk nedir?*”

b. ما soru edatıdır, ذا ism-i mevsûldür (el-Galâyînî, 1968: I, 142).

و يستلونك ماذا ينفقون قل العفو

"Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyacınızdan artanı." (Bakara, 219)

c. ماذا tek kelime halinde soru edatıdır. (Şâmî, 1992: 134)

لماذا جئت؟ "Niçin geldin?"

d. ماذا tek kelime halinde, شيء manasında cins bir isimdir. Veya الذي manasında ism-i mevsûldür.

e. ما zâiddir, ذا ism-i işarettir.

f. ما soru edatıdır, ذا zâiddir.

g. ما ve شيء manasındaki ما ile ikisi beraber أي شيء manasındadır (Şâmî, 1992: 133).

ما ve كيف soru isimlerinden sonra bazen me'fûlün maah gelebilir (eş-Şertûnî 1965: II, 167).

ما شأنك و أخاه؟

"Sen ve kardeşin nasılsınız?"

ما gelebilir. Bu ما, ك ve رُبّnin cer harflerinden sonra zâid bir ما gelebilir. Bu ما, ك ve رُبّnin hareke etkisine mani olur, diğerlerinin hareke etkisine mani olmaz (el-Hâşimî, 1998: 247; el-Galâyînî, 1968: III, 190).

4.2.6. Taacub Kalıbında Kullanılan Mâ

Taacüb ifadesi, bir şeye karşı duyulan iyi veya kötü duyguyu, hayranlığı veya şaşkınlığı ifade eden cümle kalıbıdır. Üç harfli fiilleri ما أَفْعَلْ veya أَفْعَلْ به kalıbına getirerek yapılır (el-Galâyînî, 1968: I, 63; Abbâs, 1996: III, 341-342). Birden fazla nesneye taacub yapılacaksa birtane ما veya birtane به getirmek yeterlidir (Yasdıman, 2007: 337). Taacub ma'sından sonraki fiil müteaccuba uyar, o me'fûlün bih olduğu için fiil de mansûb okunur. (eş-Şertûnî 1965: II, 154). Meselâ:

ما أَجْمَلَ الرَّبِيعِ!

"Bahar ne güzeldir!"

قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ

"Canı çıksın insanın. O ne nankördür." (Abese, 17)

Taacub minh ma'rife de olabilir nekre de olabilir (eş-Şertûnî 1965: III, 155).

ما أَلَذَّ الثَّمَرِ

"Meyve ne kadar lezzetli."

ما أَسْعَدَ رَجُلًا يَخَافُ اللَّهَ

"Allah'tan çekinen kimse ne kadar mutludur."

İlk cümledeki taacub minh olan الثمر kelimesi ma'rife, ikinci cümledeki taacub minh olan رجلاً kelimesi nekredir.

Taaccub kalıbındaki ما soru edatı olan ما ile karıştırılmamalıdır. Çünkü soru edatı olmaktan çıkmış, taaccub manası ifade etmektedir (el-Galâyînî, 1968: I, 65).

ما أحسن زيدا

"Zeyd ne iyidir!"

Bu cümledeki ما taaccubun ismi, sükûn üzere mebnî, mahallen merfû, mübtedâdır. İsimdir, kendisine mâ-ı taaccub denir. أحسن fiili taaccub kalıbındadır, Basralılara göre zaman belirten mâzi fiildir (İbn Hişâm, 1979: III, 250), Kûfelilere göre çekimi yapılmadığı için isimdir. Fâili müstetir zamirdir, takdiri ise ما'ya dönen هو'dur. ما'nın mâzi fiilin önüne geçmesi gerekir. زيدا kelimesi me'fûlün bih'tir. Zâhir ve mansûb bir isimdir. Fakat fâil manasındadır. أحسن cümlesi, mahallen merfudur, ما'nın haberidir (İbn Akîl, 1995: III, 148).

Aslında cümlede taaccubdan önce fâil gelmiştir. Yukardaki cümlenin aslı şöyledir: شيء حسن زيدا (Abbâs, 1968: III, 341-342).

ما أضخم هرم الجيزة

"Giza şehrinin piramiti ne kadar büyüktür!"

ما أقصر سكان المناطق القطبية

"Kutup bölgesi sakinlerinin boyu ne kadar kısadır."

Bu cümlelerdeki fâil konumundaki me'fûlün bih'in aslı şöyledir:

ضخم الهرم

قصر سكان المناطق القطبية

Taaccub kalıbında ما ile fiili arasına zâid olarak كان gelebilir (el-Galâyînî, 1968: I, 64). Bunun irabda mahalli yoktur (eş-Şertûnî, 1965: II, 139). Taaccub kalıbında sadece كان kullanılır, benzerleri kullanılmaz (Şâmî, 1992: 59). Eğer taaccubda mâzi anlamı varsa كان'nin mâzisi gelir (Abbâs, 1996: III, 361). Yok eğer istikbâl anlamı varsa كان'nin muzârîsi yani يكون kelimesi gelir. (eş-Şertûnî, 1965: II, 154). Meselâ:

ما كان أحسن منظر الرياض

"Bahçenin manzarası ne güzeldi!"

ما يكون أحسن منظر الرياض

"Bahçenin manzrası ne güzel olacak!"

Ayrıca taaccub kalıbında yine gelecek zaman ifade edilmek istenirse يكون kelimesi seçilir ve bu kelime fiilden sonra gelir, kendisinden önce de masdariye edatı olan ما gelir (eş-Şertûnî, 1965: III, 156; el-Hâşimî, 1998: 303). Burada eğer mazi anlamı varsa يكون kelimesi yerine mâzisi de gelebilir (Eş-Şertûnî, 1965: IV, 261).

ما أحسن ما يكون لقاؤنا

"Karşışmamız ne iyi olacak!"

ما أحسن ما كان لقاؤنا

"Karşışmamız ne iyi oldu"

Mübtedâ üç yerde haberden önce gelir. Bunlar (Eş-Şertûnî 1965: III, 121):

1. Taaccub ما'sı.
2. Kem-i haberiyye.
كم سجرة في حقلنا؟
"Tarlada kaç ağaç vardır."
3. Şart ve soru isimleri.
من يرحم الفقير يرحمه الله
"Kim fakire merhamet ederse Allah da ona merhemet eder."

İbn Hişâm'a göre taaccub ما'sı شيء manasında, harf anlamından soyutlanmış nekre bir kelimedir (392). Bu ما'ya nahivciler genel itibariyle nekre-i tâmmе demişlerdir. Sibeveyh'e göre de شئ manasında nekr-i tâmmedir. Ahfaş ise الذی manasında mârife-i nâkısa demiştir (İbn Hişâm, 1979: III, 250). O, haberden başka bir şeye –sılaya, sıfata, aidiyet zmirine- ihtiyaç duymaz (er-Rummânî, 1981: 87). Bu ما taaccub üslûbunda tam bir müphemlik ifade eder: شيء عظیم gibi. Eğer bu müphemlik sınırlı miktarda ise bu ما'ya nekre-i nâkısa denir (Abbâs, 1996: III, 342).

4.2.7. Nekre Olan Mâ

Nekre olan ما, nekre-i mevsûfe ve nekre-i gayr-i mevsûfe olmak üzere ikiye ayrılır (Mahmûd Sa'd, 1988: 437-438). İbn Hişâm bu ما'yı harf anlamından soyutlanmış nekre bir isim olarak tanımlamıştır (İbn Hişâm, 391).

4.2.7.1. Nekre-i Mevsûfe

İsminden de anlaşılacağı gibi devamlı bir sıfata ihtiyaç duyar. شيء manasındadır. ما, bu manada nekre olduğu için sıfatı da nekre olur (el-Antâkî, ? 320). Bu ما'ya İbn Hişâm ve el-Antâkî, nekre-i nâkısa demiştir (İbn Hişâm, 1992: 391).

مررت بما مُعجب لك
"Senin hoşuna giden bir şey yaptım."
Cümle şu anlamdadır: مررت بشيءٍ مُعجب لك

4.2.7.2. Nekre-i Gayri Mevsûfe

Nekre-i gayri mevsûfe olan ما, nekre-i mevsufe gibi شيء manasındadır. Diğerinden farkı sıfata ihtiyaç duymamasıdır (el-Antâkî, ? 321). İbn Hişâm ve el-Antâkî, bu ما'ya nekre-i tâmmе demiştir (İbn Hişâm, 1992: 391).

Bu ما iki şekilde karşımıza çıkar (el-Murâdî, 1973: 57; el-Antâkî, ? 321):

i. Taaccub kalıbında kullanılır.

ما أحسن زيداً
"Zeyd ne kadar iyidir."

Bu cümle şu şekilde de kullanılabilir: شيء حسن زيداً. Burada ما yerine شيء kullanılabilir.

Buradaki ما'yi Basralılar'ın hepsi taaccub kabul etmiştir. Ancak Ahfaş hem ma'rife-i mevsûle hem de nekre-i mevsûfe olabilir demiştir. Eğer ما ma'rife-i mevsûle olursa kendinden sonraki cümle sıla olur ve irabda mahal yoktur. Nekre-i mevsufe olursa kendinden sonraki cümle merfu konumundadır, sıfat olur (İbn Hişâm, 1992: 392).

ii. نعم ve بس kelimelerinden sonra kullanılır.

غسلته غسلًا نعم شيء veya غسلته غسلًا نعمًا

إِنَّ اللَّهَ نَعَمًا يَعِظُكُمْ بِهِ

"Gerçekten Allah bununla size ne güzel nasihat veriyor." (Nisâ, 58)

Mana şu şekildedir: نعم هو شيئًا يعظكم به

Bu ما, Zemahşeri de dahil birçok alime göre temyiz olduğu için mansûbdur. Sibeveyh'e göre ise nekre değil ma'rifedir.

İbn Hişâm, bu ما için üçüncü bir özellik belirtmiştir. Buna göre bu ما, bir olayı mübalağa etmek için kullanılır. Burada tekil olan bir şey çoğul gibi abartılarak ifade edilir.

إنه من أمرٍ كتابةٍ إِنْ زيدا مما أن يكتب

Bu cümleden şu mana çıkar ki "Zeyd yazmak için yaratılmıştır yani Zeyd çok yazıyor". Buradaki ما, شيء, ما manasındadır. أَنْ'den sonra bedel olarak mecrûdur.

İbn Hişâm nekre olan ما'yi ikiye ayırmıştır: Harf anlamından soyutlanmış olan nekre isim ve harf anlamında olan nekre isim. Birincisi bu konumuzla ilgili olan ve burada ele aldığımız ما'dır. İkincisini ise istifhâmiyye ve şartiyye edatı olarak ele almıştır (İbn Hişâm, 391-392).

Bu ما, nekre isimleri daha belirsiz yapmak için de gelir (Akdağ, 1999: 391).

Meselâ: شخصاً ما: "Herhangi bir kişi"

يوماً ما: "Herhangi bir gün"

مثلاً ما: "Bir misal olarak"

بوجه ما: "Bir şekilde"

نوعاً ما: "Bir nevi"

4.2.8. Övgü ve Yergi Fiillerinden Sonra Gelen Mâ

Övgü ve yergi fiilleriyle kullanılan ما'yi anlatabilmek için önce bu fiillerden bahsetmek yerinde olacaktır.

Övgü fiilleri: نَعِمَ, حَبَّ, حَبَّدا

Yergi fiilleri: بئسَ, ساءَ, لا حَبَّدا

Bu fiiller bir iş, oluş, hareket belirtmediği halde şu özellikleri ile mâzi fiile benzediği için fiil kabul edilmiştir (el-Enbârî, 1995: 365):

- Fiillere bitiştiği gibi ikisine de zamir bitişir.
- Sakin tâ-i te'nîs bitişir.
- Mâzi fiiller gibi fetha üzere mebnîdirler.

Bunların müzari ve emiri yoktur, camid fiildir (Abbas, 1996: I, 57; İbn Akîl, 1995: III, 160). Bu fiiller Basralılara göre fiil, Kûfelilere göre isimdir (el-Enbârî, 1995: 365).

بئس *“Ne kötü, ne çirkin!”*, نعم ise *“Ne iyi, ne hoş, ne güzel!”* manalarına gelir.

Bu fiillerin fâili değişik şekillerde gelebilir (İbn Hişâm, 1979: III, 270; Emîn ve Cârîm, 1964: II, 57):

1. “-lı” olarak gelen zahir (el-Hâşimî, 1998: 299), ma'rife bir isim olabilir.

نعم القائد خالدُ بنُ الوليد

“Hâlid b. Velîd ne iyi bir komutandır.”

2. “-lı” gelen kelimeye muzaaf olan bir kelime olabilir.

ولنعم دار المتقين

“Müttakilerin makamı ne kadar güzeldir.”

3. Gizli bir zamir olabilir. Bu zamir, temyizdir dolayısıyla mansubtur. Nekre bir kelime ile açıklanır (eş-Şertûnî, 1965: IV, 319; el-Galâyînî, 1968: II, 76).

نعمًا زيد!

“Zeyd ne iyidir!”

فâili, نعم'nin tahtındaki müstetir هو'dir, زيد ise muahhar mübtedâ veya mübtedâsı hazfedilmiş haberdir.

4. Fail ma olabilir. Bu ma da ism-i mevsûl ya da الشيء manasındaki ma'rife bir isim olabilir.

نعم ما فعلته!

“Yaptığın şey ne güzel!”

Bu cümlede ma ism-i mevsûldür, fâildir, mahallen merfûdur.

Bütün fâiller medh ve zemm fiillerine özgü, merfû bir isimdir.

Övgü ve yergi fiillerinden sonra gelen ما, ma'rife ve fâildir. Bu da tam ma'rife özel ve tam ma'rife genel diye ikiye ayrılır (el-Antâkî, ? : 319-320).

4.2.8.1 Tam Ma'rife Özel

Tam ma'rife özel olan ما, نعم fiili ile birlikte daha önce geçen bir kelimenin sıfatı mahiyetindedir (Mahmud Sa'd, 1988: 438).

غسلت المرأة الثوب غسلًا نعمًا *“Kadın çamaşırları bir yıkadı ki ne iyi yıkayış!”*

Burada ما, نعم'nin fâilidir. İkisi beraber daha önce geçen غسل kelimesinin sıfatıdır. Ma kelimesinin yerinde kullanılır yani ما = الغسل şeklindedir. Öyleyse yukardaki cümleyi غسلت المرأة الثوب غسلًا نعم غسل şeklinde yazabiliriz, manada bir değişiklik olmaz (el-Antâkî, ? : 320).

نعمًا يعظكم به

4.2.8.2. Tam Ma'rife Genel

Tam ma'rife genel olan ما الشيء kelimesiyle takdir edildiği ve ma'rife olduğu için bu ismi almıştır.

إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنَعْمَا هِيَ

"Eğer sadakaları aşikâre verirsiniz ne âlâ." (Bakara, 271)

Cümle şu manadadır: فَنَعْمَا الشَّيْءُ هِيَ

ما mahallen merfu, haberdir.

Bu iki tür ما'ya tam denmesinin sebebi nekre-i nâkisa ما'sı gibi sıfata muhtaç olmamalarındandır (Akdağ, 1999: 390). Tam ma'rife özel olan ما, sıfattır ama sıfata muhtaç değildir.

İbn Hişâm'a göre buradaki ما شيء manasında, harf anlamından soyutlanmış nekre bir isimdir (İbn Hişâm, 1992: 392).

4.2.9. Kâffe Olan Mâ

İbn Hişâm kâffe olan ما'yı hareketleri engellemesine göre sınıflandırmıştır.

1. قَلَّ، كَثُرَ، طَالَ : Bu fiillerden sonra gelir ve kendinden sonraki ögenin merfû olmasını engeller. Eğer bu şekilde gelirse sadece fiil cümlesinden önce kullanılır ve kendinden sonraki fiili açıklar, isim cümlesinden önce kullanılmaz.

قَلَّمَا يَزُورُنَا

"Bizi çok az ziyaret eder."

2. إِنَّ ve benzerlerine bitişir ve kendinden sonraki ögenin mansûb ve merfû olmasını engeller. Bazı Kûfeliler şöyle söylemişlerdir: إِنَّ، مَا ve benzerleriyle kullanılırsa zamir-i şan konumunda mübhem bir isim olur. Kendisinden sonraki cümleyi açıklar ve onun hakkında bilgi verir.

إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ

"Allah, tek bir ilahtır."

Burada hasr edatı olarak gelmiştir (Şidyâk, ? : 245).

3. Bazı harflere ve zarflara bitişen ما'dır ve kendinden sonraki ögenin mecrûr olmasını engeller.

Harfler şunlardır: رَبِّ، كَ، بَ، مِنْ

Zarflar şunlardır: بَعْدَ، بَيْنَ، حَيْثُ، إِذَا

Kâffe olan ما, başka bir sınıflamaya göre fiillerden ve harflerden sonra gelir ve kendisinden sonra gelen kelimenin görev yapmasını engeller (el-Halîl b. Ahmed, 2004: 110; el-Verrâk, 1999: 257) .

4.2.9.1. Fiillerden Sonra Gelen Kâffe Mâ

Kâffe olan ما, şu fiillerin sonuna gelir: شَدَّ, قَصَّرَ, قَلَّ, كَثُرَ, عَزَّ, نَدَرَ, طَالَ. Bu fiillere طَالَ ve benzerleri de denir (Akdağ, 1999: 267). Bu fiillerin sonuna kâffe ما'sı geldiği zaman şu hale gelirler: قَلَّمَا, كَثُرَمَا, عَزَّمَا, نَدَرَمَا, طَلَّمَا, شَدَّمَا. Bunlardaki ما te'kîd için zâid olarak gelmiştir. Kâffe ما'sıdır yani bunların amel etmesini engeller. Bu ما'yı إِنَّ ve benzerlerinde hareke etkisine mani olurken buluruz, burada ise fâile engeldirler (el-Galâyînî, 1968: I, 56).

طالما جئت فاجلس

“Gelmişken otur.”

طال fiilinin asıl manası “uzadı” demektir. Sonuna ما geldikten sonra “*madem, mademki, çoktandır, ...iken, ...çe*” manalarına gelir.

طال ve benzerlerindeki ما'nın fâil olduğu iddia edilmiştir. Ama anlamından fâile ihtiyaç olmadığı anlaşılır. Bunun için bu ما'ya fâil değil, kâffe dememiz daha uygundur. Bunlar bir nevi edat hükmündedir (Akdağ, 1999: 267).

قَلَّمَا : Bu fiilin sonundaki ما da kâffedir ve fiilin fâil almasını engeller. Bu edat bazen ما ve ليس gibi olumsuz mana ifade eder. قَلَّ kelimesi câmid fiillerdendir ve ما'sız kullanıldığında da olumsuzluk ifade eder. Bundan dolayı قَلَّ رَجُلٌ يَفْعَلُ ذَلِكَ şu şekilde de kurulabilir:

ما رَجُلٌ يَفْعَلُ ذَلِكَ

“Kimse bunu yapmaz.”

Fiilin aslı da olumsuzluk için kullanılır:

قليلًا ما يُؤْمِنُونَ

“Çok az iman ediyorlar.”

Bu fiil ile kullanılan ما hakkında dört farklı görüş ileri sürülmüştür: Fâildir, ism-i mevsûldür, الحين manasında zarftır, zâiddir (el-Herevî, 1981: 92).

كَثُرَمَا : Benzerleri gibi sonuna kâffe ما'sı gelirse fâil almaz. Anlamı: “Çoğu kez, çok defa, çokça..” (Akdağ, 1999: 336).

كثرتما يندم المجرمون

“Suçlular çoğu kez pişman olurlar.”

4.2.9.2. Harflerden Sonra Gelen Kâffe Mâ

Bu konuyla ilgili ele almamız gereken ilk grup إِنَّ ve benzerleridir. إِنَّ ve benzerleri şunlardır: لَعَلَّ, لَيْتَ, لَكِنَّ, كَأَنَّ, أَنْ, إِنَّ.

Fiile benzeyen bu harfler isim cümlesinin başına gelirler ve ismini nasb, haberini raf ederler. Ama bunların sonunda kâffe ما'sı bulunursa kendilerinden sonra gelen isim cümlesinde mübtedâ ve haber merfû olur. Yani bunların hareke etkisi kalkar. Sonlarına gelen ما'ya da kâffe ما'sı denir.(el-Galâyînî, 1968: II, 313).

إِنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ

"Sizin ilahınız bir tek ilahtır."

Bu ما, bu harflerle kullanıldığı zaman bunların sadece isim cümlesinde bulunma özelliği sona erer, bunlar aynı zamanda fiil cümlesinde de kullanılabilirler (el-Herevî, 1981: 88) إِنَّ ve إِنَّ'nin sonuna ما bitişince "ancak" anlamında hasr edatı olurlar.

إِنَّمَا اشْكُوا "Ancak şikayet ederim."

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ

"Mü'minler ancak Allah'a ve rasülüne inanmış kimselerdir. Aynı zamanda onlar, Allah'ın rasülü ile bir arada iseler herhangi bir iş için ondan izin almadıkça ayrılıp gitmezler." (Nur, 62)

Nahivciler kabul etmese de İbn Teymiye'ye göre ayetin başındaki إِنَّمَا edatının إِنَّ kısmı isbat, ما ise nefy içindir. Bu ikisi beraber kullanılırsa hem nefy hem de isbata işaret eder. Nahivcilere göre ise daha önce söylediğimiz gibi buradaki مَا kâffe edatıdır. إِنَّ ise daha önce sadece isim cümleleri ile kullanılırken kendisine مَا eklenmeyle fiil cümlelerinin başına da gelir (<http://sites.google.com/site/İbniteymiye7cilt/Home/birinci-kitap-iman-el-kebir/ihsan-ve-islam/imanin-cesitli-kelimelerle-birlikte-kullanilisi>).

Bunların sonuna ما bitişince şöyle okunurlar:

لَعَلَّمَا, لَيْتَمَا, لَكْتَمَا, كَأْتَمَا, أَيْتَمَا

إِنَّمَا : Bu kelimenin إِنَّ ile hiç alakası kalmaz. إِنَّمَا = إِلَّا...إِنَّمَا demektir.

إِنَّمَا أَنْتَ طَالِبٌ = مَا أَنْتَ إِلَّا طَالِبٌ

إِنَّمَا : Bu halde de إِنَّ ile aynı anlamdadır.

لَعَلَّمَا'ya ise "için, diye" anlamları ilave edilebilir.

لَيْتَمَا : Temenni ifade eder. Temenni, elde edilmesi imkansız veya zor olan şeyleri istemektir. Bu edat, diğer benzerlerinden farklıdır. Şöyle ki: مَا diğerlerinde isim cümlesinin başına geldiği zaman hareke etkisine mani olduğu halde bu harfte mani olmaz. Ama her iki halde de kullanılır yani etki edebilir de etmeyebilir de serbesttir (er-Rummânî, 1981: 89-90; eş-Şertûnî, 1965: IV, 222). Bu مَا hareke etkisini tamamen kaldırmadığı için buna zâid olan ما da denir (Koçak, 1992: 94).

لَيْتَمَا الشَّبَابُ رَاجِعٌ

"Keşke gençlik geri dönse."

لَيْتَمَا الشَّبَابَ رَاجِعٌ

"Keşke gençlik geri dönse."

Edatın ismi bilgi, sezgi anlamına gelen شَعْرَى kelimesi olması halinde haberi حَاصِلٌ şeklinde devamlı gizlidir (Akdağ, 1999: 385).

لَيْتَ شَعْرَى هَلْ أَفْوَرٌ

"Acaba başarabilecek miyim keşke bir bilseydim."

ما, إِنَّ'ye bitişmezse ism-i mevsûl veya masdariyye harfi olabilir (eş-Şertûnî, 1965. IV, 222). (el-Galâyînî, 1968: II 314; Şidyâk, ?: 245).

إِنَّ مَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ

"Allah'ın yanındakiler kalıcıdır."

إِنَّ مَا عَمَلْتَ جَمِيلٌ

"Yaptığın şey ne güzel."

إِنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ

"Allah'tan başkasına ibadet ettiğiniz şeyler."

اِنَّ ve benzerlerinden başka edatların sonunda da kâffe ما'sı bulunabilir.

اِنَّ : Teşbih edatıdır. Te'kîd için de kullanılır. Sonuna kâffe ما'sı bittiği zaman onun hareke değişikliğine engel olur ve amel etmesini engeller (eş-Şertûnî, 1965: III, 207). Ama nadir olarak كما'dan sonraki isim mecrûr olabilir.

اِنَّ ile كَيْ ile kâffe ما'sının birleşimidir. Bu ما'yı masdar ما'sı kabul etmek de mümkündür. كَيْ'ye bu ما geldikten sonra muzârî fiil nasb edemez (Akdağ, 1999: 352).

رُبَّ : "Belki, olur ki, nice, bazen, ...ebilir, ...miş olabilir" gibi manalara gelir. Bu harften sonra her zaman nekre isim gelir. Harf-i cer olduğu için kendinden sonraki ismi mecrûr yapar. Edatın sonuna bazen kâffe ما'sı gelir. Bu durumda hareke etkisini kaybeder ve isim-fiil gözetmeksizin ikisinden önce de gelebilir ve kendinden sonraki ismin de nekre olarak gelmesine gerek kalmaz ama illaki nekre bir isim gelirse amel edebilir yani harekeye etkisi devam eder (eş-Şertûnî, 1965: III, 207). رُبَّمَا şeklinde şeddesiz olarak da gelebilir.

رُبَّمَا قَرَأْتُ فِي لَيْلَةٍ وَاحِدَةً عِدَّةَ مَوَاضِعَ

"Bazen bir gecede birçok konu okuduğum olmuştur."

Bu harf-i cerden sonra gelen ما hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür: Kâffedir, zâiddir, شيء manasında nekre bir isimdir (el-Herevî, 1981: 94-95).

4.2.10. Zâid Olan Mâ

Ahmet Fâris ve İbn Hişâm zâid olan ما'yı kâffe ve gayr-i kâffe olmak üzere ikiye ayırmıştır (Şidyâk, ?: 245). Kâffe olan ما'yı bir önceki başlıkta ele aldık, şimdi ele alacağımız ما ise gayri kâffedir. Kâffe olan ما, önüne gelen kelimelerin amel etmesini engeller, kâffe olmayan ise engellemez. Bu ما, zâid olarak değerlendirilmiştir. Bunun için önce zâid edat hakkında biraz bilgi vermek yerinde olacaktır. Zâid edatlar hakkında ileri sürülen bazı görüşler vardır (Şimşek, 2001: 387-389). Şöyle ki:

1. Zâid harfin cümlede bulunması ile bulunmaması eşdeğerdir. Bundan dolayı cümleden atılabilir.

لَيْسَ زَيْدٌ بِقَائِمٍ

"Zeyd, ayakta değildir."

لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا

"Zeyd ayakta değildir."

Bu iki cümle de mana bakımından aynıdır. Dolayısıyla cümledeki zâid ب kullanılsa da kullanılmasa da manada bir değişiklik yoktur.

2. Zâid olarak belirtilen her şey te'kîd ifade eder. Lafzın çoğalması anlamı güçlü kılar.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ

"Allah kuluna kâfi değil midir?" (Zümer, 36)

وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا

"Bize inanacak değilsin."

Bu görüş bir öncekinin tam tersidir. Yani zâid harfin cümleye mana bakımından bir katkısı vardır. Bu ayetlerdeki ب harfi de olumsuzluğu te'kîd etmek için kullanılmıştır.

3. Te'kîd dışında yeni bir anlam ortaya koymayan zâid edat, âmil ya da ma'mûl olamaz.

كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا؟

"Biz beşikteki çocukla nasıl konuşuruz?" (Meryem, 29)

Bu ayetteki كان'nin nâkıs fiil değil te'kîd olduğu söylenmiştir. Eğer nâkıs fiil ya da tam fiil olması durumunda âmil olacağı için zâidliğinden söz edilemezdi.

4. Te'kîd için gelen zâid edat genellikle cümle başında değil cümle ortasında ve sonunda bulunur.

Bir harfin ya da edatın zâid olması, onun hiçbir anlama gelmemesi demek değildir. Herbir harf ya da edat, temel anlam dışında te'kîd ifade etmek için kullanılır. Bu edatlar cümlenin anlamını değiştirmez ama anlamı vurgular (Şimşek, 2001: 390).

4.2.10.1. Zâidlik Bildiren Harfler

Zâid olan harfler, te'kîd ifade ederler. Bu harfleri şöyle sıralamak mümkündür: ب، م، ن، ا، ان، أن، ما، من، ب (ez-Zemahşerî, 1993: 423; el-Galâyînî, 1968: III, 270) İbn Ya'îş, bu harfler arasında لا'ı da zikretmiştir (İbn Ya'îş, ? : IV, 41).

Zâid olan harflere, sıla harfleri de denir. Kûfe ekolü zâid yerine, "sıla" ve "haşv" ibarelerini, Basra ekolü de "ziyâde" ve "ilgâ" ibarelerini kullanmıştır. Bazılarına göre bu harfler anlamsızdır çünkü onların manaya bir etkisi yoktur. Bazıları ise Kur'ân'da bu harflerin kullanıldığını delil göstererek anlamsız olmalarını kabul etmemiştir. Çünkü Kur'ân anlamsızlıktan münezzehdir. İbn Ya'îş'e göre bu harfleri anlamsız bulmaları onların dili iyi bilmemelerinden kaynaklanır. Oysa bu harfler anlamsız değildir, asıl manayı kuvvetlendirir (İbn Ya'îş, ? : IV, 41).

فَمَا نَقْضَهُمْ مِيثَاقَهُمْ

"Sözleşmelerini bozmaları" (Nisâ, 155)

مَتَى مَا تَأْتِنِي أَتَكَ

"Ne zaman ki bana gelirsen ben de sana gelirim."

Ziyâde harflerinden olan ا، ان çoğunlukla م'dan sonra gelir. م'dan sonra gelen ا، ان Basra ekolüne göre zâid, Kûfe ekolüne göre olumsuzluğu te'kîd içindir. Benî Temîm'e göre ise olumsuzluk bildiren م'dan sonra gelirse zâiddir, mâ aynı zamanda amel etmez (İbn Ya'îş, ? : IV, 41):

ما إن زيد قائم

"Zeyd ayakta değildir."

Burada onlar ما'ya amel ettirmezler.

Şu üç harfin beraber olumsuzluk için kullanılması câizdir: ما- إن- لا .

إلا الأورى لا إن ما أبينها والتوى كالحوض بالظلمة الجلد

Genel görüşe göre إن , ما , dan sonra gelirse zâiddir. ما tek başına gelirse olumsuzluk bildirir.

Bir kelime ما'ya muzaaf olursa, münâdâ olur, bu ما da zâiddir. Burada nidâ harfi de يا'dır (Abbâs, 1996: III, 54).

يا شاة ما قنص لمن حلت له حرمت على وليتها لم تحرم

Bu örnekte يا nidâ harfi, شاة kelimesi münâdâ ve muzaaf, ما ise zâid ve muzâfun ileyh'tir.

Bu ما'nın sonuna geldiği bazı harf ve isimler şöyledir:

إذا : Bu edat üç şekilde kullanılır. Bunlar:

- Şart anlamı verir ve gelecek zaman zarfı olur.
- Şart anlamı ifade etmez ama zaman anlamı ifade eder.
- Müfacee edatı olur.

Birinci şıktaki إذا'den sonra zâid bir ما geldiği de olur. Zâid olduğu için bu kelimenin cümleye bir etkisi yoktur.

أن : Bu edatın sonuna ما gelince أمّا şeklini alır. Mâlikî'ye göre masdariye edatı olan أن ile zâid bir ما'dan oluşmuştur. Bu edatın oluşması cümlede nâkis fiillerden ve أن'den sonra gelmesine, كان'nin isminin ت olmasına bağlıdır (Şâmî, 1992: 242). Meselâ:

لأن كنت مجتهدا اجتهدت

"Sen çalışkan olduğun için ben de çalıştım."

"Bu misalde كان hazfedilir. Onun yerine zâid bir ما getirilir. Fiilin ismi olan ت ayrı yazılarak أنت olur. Daha sonra cümledeki ل atılır. Bilinen tecvid kurallarına أن ile ما birleştirilerek أمّا oluşur." (Akdağ, 1999: 82) Bu işlemden sonra cümle şu şekli alır:

أما أنت مجتهدا اجتهدت

"Sen çalışkan olduğun için ben de çalıştım."

إن : Sonuna ما bitiştiği zaman إمّا şeklini alır. Mâlikî'ye göre şart edatı olan إن ile zâid bir ما'dan oluşur. Bundan sonra her zaman sonu te'kitli muzâri bir fiil gelir. Bu fiil şart fiilidir, ondan sonra da cevap cümlesi bulunur (Şâmî, 1992: 244). Meselâ:

فإما ترين من البشر احدا فقولى

"Eğer insanlardan birini göreceksen de ki..." (Meryem, 26)

Bu edattan sonra, gelecek zaman ifade eden fiillerin sonlarında bulunan ve te'kîd için kullanılan şeddeli nûn gelir (el-Galâyîni, 1968: I, 89). Bazı nahivciler إِمَّا'nın te'kîd nun'u ile aynı anlamı verdiren kâsem yerine kullanılabileceği görüşündedirler (er-Râvî, 2002: 143).

أَيْنَ : Soru edatı ve şart edatı olarak kullanılır. Bazen bu edatın sonuna zâid bir ما getirilir. Edatın sonundaki ما yalnız şart edatı olduğu zaman gelir, soru edatı olunca gelmez (Akdağ, 1999: 122).

أَيُّ : Bu edat dört şekilde kullanılır (Akdağ, 1999: 124)

- İki fiili cezmeden şart edatı
- Soru edatı
- İsm-i mevsûl
- Nidâ edatı ile münâdâ arasında aracı olur.

İki fiili cezmeden şart edatı olduğu zaman sonuna zâid bir ما eklenir ve أَيُّمَا şeklini alır.

بَيْنَ : Mekan ve zaman zarfı olur. Cümleye devamlı muzâftır. Sonuna zâid bir ما gelirse mekân zarfı olmaktan çıkar, sadece zaman zarfı olarak kullanılır (Akdağ, 1999: 160).

دُونَ : Cümlelerde genellikle muzâf olarak bulunur. Mekan zarfı, bazen de hal olarak kullanılır. مِنْ ve بِ harf-i cerleriyle mecrûr da olabilir. “ön-arka, ileri-geri...” gibi zıt anlamlar ifade edebilir. Bazen sonunda zâid bir ما bulunur ve دُونَمَا şeklini alır. Cümleye muzaaf olmadan geldiği zaman tenvin alır. Bu kullanımda anlamı “değersiz, kıymetsiz, aşağılık” olur (Akdağ, 1999: 220). Meselâ:

هَذَا شَيْءٌ دُونَ

“Bu değersiz bir şeydir.”

عَمَّا : Bu edat cer harfî عِنِّ ile zâid bir ما'dan oluşmuştur. عِنِّ, zaman anlamı ifade eden bir kelimeden önce geldiğinde bu ما ile birleşir. Meselâ:

عَمَّا قَرِيبٌ يَهْطُلُ الْمَطْرُ

“Birazdan yağmur yağacak.”

Bu edat ism-i mevsûl ما'sı ile de birleşir, bununla karıştırmamak lazımdır.

كَيْفَ : İki şekilde kullanılır (Akdağ, 1999: 352):

- Soru edatı
 - İki fiili cezmeden şart edatı
- İkinci kullanılışında genellikle sonuna zâid bir ما bitişir.

كَيْفَمَا تَكْتُبُ أَكْتُبُ

“Sen nasıl yazarsan ben de öyle yazarım.”

مِنِّي : İki şekilde kullanılır (Akdağ, 1999: 395):

- Soru edatı
- İki fiili cezmeden şart edatı: Bu tür olarak kullanılışında bazen sonuna zâid bir ما gelir ve مَنِّي şeklini alır.

لَيْتَ : Bu sözcük “Kâffe Olan Ma” başlığı altında işlenmişti. Bu sözcüğün sonuna ما harfi geldiği zaman kendinden sonraki kelimeyi etkileyip etkilememekte serbest olduğu için bu ما’ya zâid de denmiştir (Akdağ, 1999: 384). Meselâ:

لَيْتَمَا الْإِنْسَانُ كَامِلٌ

“Keşke insan olgun olsa!”

لَيْتَمَا الْإِنْسَانُ كَامِلٌ

“Keşke insan olgun olsa!”

ك : Bu edat harf-i cer olarak kullanılıyorsa zâid bir ما eklenebilir. Bu durumda isim ve fiil cümlesinin başında kullanılabilir (Akdağ, 1999: 329).

ما zâidinin bitiştigi diğer bazı edatlar şunlardır:

بَعْدَ، قَبْلَ، حِينَ، عِنْدَ، رَيْثَ

Şu soru edatlarından sonra da zâid bir ما gelebilir:

بِ، مِنْ، عَنْ

Şâmî, on bir çeşit zâid ما’dan bahsetmiştir. Bunların bir kısmı yukarıda bahsettiğimiz zâidlerin arasına girer. Sırayla şöyledir (Şâmî, 1992: 176-177):

1. Zarf olan ذَا’dan sonra gelen ما
2. Şartiyye edatı olan إِنْ’dan sonra gelen ما
3. مَا’dan sonra gelen كَ
4. مَا لَيْتَ’den sonra gelen ما
5. مَا رَبِّ’den sonra gelen ما
6. Nasb eden مِمَّنِّ’den sonra gelen ما
7. Cer ve mecrurun arasına gelen ما

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ

"Allah'ın rahmetiyle onlara yumuşak davrandın." (Âl-i İmrân, 159)

8. Tâbi’ ve metbû’ arasına gelen ما

مِثْلًا مَا بَعْوَضَةٌ

"Bir sivri sineği örnek olarak..." (Bakara, 26)

9. Bedel olursa

أَمَّا أَنْتَ مَنْطَلِقًا أَنْطَلِقَتْ

"Sen yola çıkınca ben de çıkarım."

Bu cümlelerin aslı şöyledir:

إِنْطَلِقَتْ لِأَنَّ كُنْتَ مَنْطَلِقًا

10. Nekreyi daha nekre yapar

ضَرَبْتَهُ ضَرْبًا مَا

"Ona öyle bir vuruşla vurdum ki!"

11. Ta’zîm, korkutma ve küçümseme için kullanılan ما

هَلْ أَعْطَيْتَ الْأَعْطِيَةَ مَا؟

"Verdiğini gerçekten verdin mi?"

4.2.10.2. Te'kîd Cümlelerindeki Mâ'nın Kullanımı

Arap dilinde te'kîd oldukça yaygındır. Kur'ân'da da birçok te'kîd çeşidi bulunmaktadır. Biz burada konumuzla ilgili olarak Kur'ân'da م'nin kullanıldığı te'kîd cümlelerine yer vereceğiz.

Muzâri fiillerde bulunan ve te'kîd için kullanılan şeddeli nun'dan önce te'kîd için, zâid olan م ile ona idgam olunan in-i şartiyye yani إم kullanılır (el-Galâ'yînî, 1968: III 266). Muzâri fiillerin bu ى ile te'kîd ifade etme şartları vardır (El-Galâ'yînî, 1968: I, 89-91):

1. Taleb ifade eden edatlardan sonra gelmeli
2. Zâid olan م ile ilişkisi bulunan şart mana ifade eden إم'dan sonra gelir.

Meselâ:

فَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ

"Eğer şeytanın fitlemesi seni gerçekten dürterse hemen Allah'a sığın." (Araf, 200)

3. Olumsuzluk edatlarından sonra gelmeli

4. Zâid olan م'dan sonra gelir, bunun şart edatı olmaması gerekir. Meselâ:

بَعَيْنٍ مَا أَرَيْتَكَ

"Sana göstermem gereken bir göz."

بِأَلِّمٍ مَا تُخَفِّئُكَ

"Seni korkutan bir acı."

Şart ifade eden ى ve fiil arasında te'kîd için kullanılan م gelirse buradaki م, كَتَفَعَلْنَ'deki ل'ya benzer. Bu ل yemin ifade eder. Fiilin sonunda ise yine te'kîd için kullanılan ن vardır. Buradaki م, ن'sız olarak da gelebilir (Halîl b. Ahmed, 2004: 494).

Kur'ân'da م edatı ile te'kîd çeşitli şekillerde gelmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (er-Râv'i, 2002 133-173):

I. Te'kîd İfade Etmek İçin م ve ن'un Birlikte Kullanıldığı Cümleler: Buradaki nûn şeddeli ve şeddesiz gelebilir. Şeddeli nûn, şeddesiz nûn'dan daha güçlü te'kîd ifade eder. Bu şeddeli ve şeddesiz nûn'lar kullanıldıkları fiilleri lafız ve mana açısından değiştirirler. Lafız açısından değiştirmesi şöyle olur: Fiilin mu'rab iken mebnî hale dönüşmesidir. Mana yönünden değişmesi ise şöyle olur: Hem hâl hem istikbâl manası taşıyan fiile eklendiği zaman sadece istikbâl manası ifade ettirir (İbn Ya'îş, ? : IV, 37). Şeddeli nûn, إم'dan sonra çok kullanılır. Buradaki إم te'kîd içine zâid olan mâ ve in-i şartiyyeden oluşmaktadır. Bu إم'ya idgam olunur.

وَإِمَّا تَعْرِضْ عَنْهُمْ ابْتَغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا

"Eğer rabbinden umduğun bir rahmet için onlardan mutlaka yüz çevirecek olursan o zaman onlara yumuşak bir söz söyle." (İsrâ, 28)

وَإِنْ مَا نَرِيكَ بَعْضَ الَّذِي نَعْدُهُمْ أَوْ تُتَوَفَّنَا فَأِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسَابُ

“Biz onlara vadettiğimiz azabın bir kısmını sana muhakkak göstersek de veya ondan önce muhakkak senin ruhunu alsak da sana ancak tebliğ etmek düşer ve hesap yalnız bize aittir.” (Ra’d, 40)

و أما يترغناك من الشيطان نزع فاستعد بالله

“Eğer şeytanın fitlemesi seni gerçekten dürterse hemen Allah'a sığın” (Araf, 200)

II. لا ve Nefy Edatları İle Te’kîd

A. Olumsuzluk Bildiren ما Anlamındaki إن ve لا Edatlarının Aynı Cümlede Bulunmaları İle Te’kîd:

إن هذا إلا أساطير الأولين

ما هذا الا اساطير الاولين manasında kullanılmıştır.

“Bu ancak eskilerin masallarıdır.” (En’âm, 25)

B. Olumsuzluk Bildiren ما ve لا Edatlarının Aynı Cümlede Birlikte Bulunmaları İle Te’kîd:

و ما أرسلناك إلا مبشّرا و نذيرا

“Seni ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.” (İsrâ, 105)

و ما امر الساعة الا كلمح البصر أو هو أقرب

“Kıyametin kopması sadece bir göz açıp kapama veya ondan daha az bir zamandan ibarettir” (Nahl, 77)

III. Zâid Olan ب Harfi İle Te’kîd:

ب Harfinin Ziyâde Olarak ما’Nın Haberinde Bulunması İle Te’kîd: ب harfi mübtedâya, habere, fâile, me’fûle, ليس nin ve Hicazlılara göre ما’nın haberine gelir ve bu durumda zâidlik belirtir.

وما الله بغافل عما تعملون

“Allah yaptıklarınızdan kesinlikle gafil değildir.” (Bakara, 140, 149; Âl-i İmran, 149))

وما انا عليكم بحفيظ

“Ben üzerinize asla bir bekçi değilim.” (En’âm, 104)

IV. Zâid Olan ما İle Te’kîd: Bu ما te’kîd için değişik şekillerde gelir.

A. إن’Den Sonra Zâid Olarak Gelen ما İle Te’kîd:

قل إنما العلم عند الله و إنما انا نذير مبين

“De ki: O bilgi ancak Allah’a mahsustur. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.” (Mülk, 26)

B. Daha Önce Geçtiği Gibi Şart İçin Olan إن’Den Sonra Gelip Ona İdgam Olan Zâid İçin Kullanılan ما İle Te’kîd:

فإما يأتينكم مني هدى

“Muhakkak ki eğer benden size bir hidayet gelir de ...” (Bakara, 38)

C. إذا’den Sonra Zâid Olarak Gelen ما İle Te’kîd:

حتى إذا ما جاءوها شهد عليهم سمعهم وأبصارهم وجلودهم بما كانوا يعملون

“Muhakkak ki onlar Cehennem’e vardıklarında kulakları, gözleri ve derileri yapmış oldukları işler hakkında kendileri aleyhine şahitlik eder.” (Fussilet, 20)

D. Kelimesinden Sonra Zâid Olarak Gelen ما İle Te’kîd:

و ما هو بقول شاعر قليلا ما تؤمنون ولا بقول كاهن قليلا ما تذكرون

“Ve o kesinlikle bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz. Ve o kesinlikle bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz.” (Hâkka, 41-42)

E. Harf-i Cerlerinden Sonra Zâid Olarak Gelen ما İle Yapılan Te’kîd:

فبما نقضهم ميثاقهم

“Sırf verdikleri sağlam sözden dönmeleri sebebiyle...” (Nisâ, 155)

مما خطيأهم أغرقوا

“Bunlar işledikleri birçok günahları yüzünden suda boğuldular.” (Nuh, 25)

عما قليل ليصبحن نادمين

“Pek yakında onlar mutlaka pişman olacaklardır.” (Mü’minûn, 40)

F. Kelimesinden Sonra Zâid Olarak Gelen ما İle Te’kîd:

أيا ما تدعوا فله الأسماء الحسنى

“Şüphesiz hangisi ile dua ederseniz edin nihayet en güzel isimler O’na hastır.” (İsra, 110)

أيما الأجلين قضيت فلا عدوان عليّ

“Muhakkak ki bu iki sürenin hangisini doldurursam bana karşı husumet yok.” (Kasas, 28)

G. ’den Sonra Zâid Olarak Gelen ما İle Te’kîd:

أيين ما تكونوا يدر ككم الموت

“Her nerede olursanız olun ölüm size ulaşır.” (Nisâ, 78)

H. Kelimesinden Sonra Zâid Olarak Gelen ما İle Te’kîd:

إنّ الله لا يستحي أن يضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها

“Şüphesiz ki Allah sivrisineği ve ondan daha ötesi bir varlığı da örnek vermekten çekinmez.” (Bakara, 26)

I. Kelimesinden Sonra Zâid Olarak Gelen ما İle Te’kîd:

إنّه لحقّ مثل ما أنكم تنطقون

“O, sizin konuşmanızda olduğu gibi kesin gerçektir.” (Zâriyât, 23)

Buradaki ما mevsûl değildir. Mevsûl olsaydı cümledeki أنّ, إنّ olarak esreli gelirdi.

V. Zâid مِنْ İle Te’kîd: Bu مِنْ nefy, nehy veya istifhâm edatları ile te’kîd yapılır.

Dolayısıyla nefy ve istifhâm edatı olarak kullanılan ما ile de bu مِنْ te’kîd olarak kullanılır. ما’nın soru edatı olarak kullanıldığı cümlelerdeki مِنْ’in ifade ettiği te’kîd:

فما منكم من احد عنه حاجزين

“Hiç biriniz buna mani de olmadınız.” (Hâkka, 47)

ما لك من الله من ولي ولا واق

“Sana Allah’tan ne bir veli ne de bir koruyucu vardır.” (Ra’d 37)

5. MÂNIN DİĞER KULLANIM ALANLARI

Bu bölüme kadar ما'nın çeşitlerinden bahsettik. Bu edatla ilgili ele alacağımız bu bölümü, başka gramer konuları içerisinden seçtik. Bir önceki bölümde geçen mâlar dilciler tarafından kategorilere ayrılmıştır. Ama buradakiler, ما çeşitleri arasında geçmemektedir. Bunları üç alt başlık altında ele alalım.

5.1. İstimrâr Fiilleriyle Kullanılan Mâ

İstimrâr fiilleri, nâkıs fiiller içerisindedir. Nâkıs fiiller ikiye ayrılır:

- ا. كان ve kardeşleri
- ب. كاد ve kardeşleri (Ef'alü'l Mukârabe)

İstimrâr fiilleri bunlar içerisinden كان ve kardeşleri grubundandır.

كان ve kardeşlerini şöyle sıralayabiliriz (Şidyâk, ?: 59):

كان، أمسى، أصبح، أضحى، ظلّ، بات، صار، ليس، ما زال، ما أنفك، ما فتى، ما برح، ما دام، ليس

Bazı eserlerde ما دام bu grup içerisinde değerlendirilmez, ayrıca ele alınır. El-Galâyîni ve Hasan Abbâs ise bu gruba dahil etmiştir.

Nâkıs fiiller üçe ayrılır (Eş-Şertûni, 1965: IV, 209). Bunlar:

- ا. Çekimi yapılanlar. كان، أمسى، أصبح، أضحى، ظلّ، بات، صار
- ب. Çekimi yapılmayanlar. ليس، مادام
- ج. Eksik çekimli olanlar. Bu fiiller de istimrâr fiilleridir.
ما زال، ما فتى، ما برح، ما أنفك

Bunlar içerisinde ما ile ilgili olduğu için sadece Ef'âl-ü İstimrâr'ı ele almamız yeterli olacaktır. Bu fiiller, başında ما bulunanlardır. Şunlardır:

ما زال، ما فتى، ما برح، ما أنفك، ما دام

Devamlılık ifade eden bu fiiller كان ve kardeşleri grubundan olduğu için onlar gibi i'rab alır. Yani ismini raf, haberini nasb ederler. Başlarındaki ما olumsuzluk harfi olmasına rağmen olumsuzluk değil, devamlılık manası verirler (Çörtü, 2008a: 135). زال, (el-Galâyîni, 1968: II, 277) olarak isim-haber alabilmeleri için kendilerinden önce devamlı nefy, nehy, istifhâm ve dua ifade eden edatlarından birinin bulunması gerekir. Bu durumda fiiller aynı zamanda devamlılık ifade ederler (Abbâs, 1996: I, 514). Meselâ:

لا يزال صابراً

“Devamlı sabret!”

هل يبرحُ البخيلُ ممقوتاً

“Cimri adama kızılmaz mı hiç?”

İstivrâr fiillerinin olumlu manayı vermeleri için kendilerinden önce sadece olumsuzluk belirten edat gelmesine gerek yoktur, bu görevde olup da olumsuzluk ifade eden fiil de gelebilir. Burada önemli olan kendisinden önce olumsuzluk ifade eden bir lafız olmasıdır, fiil ya da harf olması önemli değildir (eş-Şertûnî, 1965: IV, 209). Bu fiillerin mâzi ve muzârî çekimleri vardır, emir kalıpları yoktur (el-Galâyînî, 1968: 62).

إِنْفَكَ عَلَىَّ “Ali ayrıldı.”

مَا إِنْفَكَ عَلَىَّ “Ali ayrılmadı.”

مَا إِنْفَكَ عَلَىَّ مَرِيضًا “Ali hala hastadır (Ali hastalıktan ayrılmadı.)”

مَا إِنْفَكَ الْمَرِيضُ حَيًّا “Hasta hala yaşıyor.”

Mâzi fiilin olumsuzu ما ile yapılır. Ancak mâzi fiilin önüne √ gelirse genellikle duanın olumsuzu yani bedduâ olur. İstivrâr fiillerinin önündeki olumsuzluk edatları ise devamlılık bildirir. Meselâ:

لَا زَلْتُ سَعِيدًا

“Allah daima bahtiyar etsin.”

Bu cümlede mâzinin önüne gelen √ hem dua hem de istivrâr bildirir.

Bu fiilerin muzârieleri şu şekilde gelir:

لَا يَزَالُ، لَا يَبْرُحُ، لَا يَفْتَأُ، لَا يَنْفَكَ

Ama pratikte daha çok ما زال kullanılır.

ما دام diğer benzerlerinden biraz farklıdır. Şöyle ki (Çörtü, 2008a: 135):

1. Bu fiilin yalnızca mâzisi çekilir ama diğerlerinin mâzi ve muzârîsi çekilebilir.
2. ما دام ‘nin başındaki ما olumsuzluk edatı değil, zaman bildiren masdar ما ‘sıdır.

(El-Galâyînî, 1968: II, 279) Bu ما ‘ya mâ-ı deymûme veya mâ-ı masdariyye-i zamâniyye denir.

وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا

“Yaşadığım sürece bana namazı ve zekatı emretti.” (Meryem, 31)

Bu ما hem masdar hem de zaman anlamı ifade ettiği için fiil masdara çevrilirken bulunan masdara مَدَّة kelimesi ilave edilir (Akdağ, 1999: 393). Bu durumda yukardaki cümlenin sonu şöyle biter: مَدَّة دَوَامِي حَيًّا

لَنْ أَتْرَكَ الصَّلَاةَ مَدَّةَ دَوَامِي حَيًّا = لَنْ أَتْرَكَ الصَّلَاةَ مَا دُمْتُ حَيًّا

“Yaşadığım sürece namazı bırakmayacağım.”

3. Kendisinden sonraki isim ile beraber öne geçen fiil veya şibh-i fiilin me’fûlün fihi olur.

لَا تَقْرَأْ مَا دَامَ النُّورُ ضَعِيلًا

“Işık zayıfken okuma.”

4. ما دام ‘nin müteallakı (fiil veya şibh-i fiil), ما ‘den sonra gelebilir.

مَا دُمْتُ فِي هَذِهِ الدَّارِ لَا تَسْتَعْرَبُ وَقُوعَ الْأَكْدَارِ

“Bu dünya oldukça keder ve üzüntülerin olmasını garipseme.”

Arapçada süreklilik bildiren fiiller ikiye ayrılır (Çörtü, 2008a: 137):

a. Muayyen bir vakitte başlayıp o vaktin sonuna kadar devam ettiğini ifade eden fiiller.

ظلّ : Güneşin doğuşundan batışına kadar geçen süreyi içine alır. Bu fiil çoğu defa sınırlı olmayan zaman için de kullanılır.

بات : Güneşin batışından doğuşuna kadar geçen süreyi içine alır.

b. Muayyen olmayan bir zaman içinde devamlılık ifade eden fiiller. Bunlar da istimrâr fiilleridir.

ما زال, ما فتى, ما برح, ما انفك

5.2. İstisnâda Kullanılan Mâ

Müstesnâ, إلا ve benzerlerinden sonra zikredilen bir isimdir. Kendinden öncekiyle aynı i'rabı almaz (eş-Şertûnî, 1965: II, 170). Meselâ:

خرج التلامذة من المدرّسة إلا خالدًا

"Halid hariç bütün öğrenciler okuldan çıktı."

İstisnâ edatları (bunlara aynı zamanda إلا ve benzerleri de denir) şunlardır:

إلا, سوى, عدا, ليس, غير, خلا, حاشا, لا يكون, و لا سيّما

Bu edatların bazılarında önce masdariye edatı olan ما gelebilir. Bunlar üç tanedir (Şidyâk, ?: 73):

عدا, خلا, حاشا

Bu edatlar fiil-i mâzi veya harf-i cer olarak görev alırlar. Bu durumda müstesnâyı nasb ya da cerrederler. Nasb ederlerse mâzi fiil konumundadır, kendinden sonraki me'fûlün bihtir. Cerrederlerse harf-i cerdirler (El-Galâyînî, 1968: III, 139; Emîn ve el-Cârim, 1964: I, 89).

جاء القوم خلا عليا أو عليّ

"Ali hariç kavim geldi."

حاشا ise genelde nasb ederler yani mâzi fiil olurlar, bazen cerrederler. حاشا ise genelde cerreder, bazen nasb eder (El-Galâyînî, 1968: III, 139).

Her iki halde de "başka" anlamına gelir ve istisnâ edatı olurlar. Fiil-i mâzi olursa fâilleri gizli zamir هو'dır ve kendilerinden sonraki isim mansûb olur (Şidyâk, ?: 73).

قام القوم ما خلا زيدا و ما عدا عمرا

"Zeyd veya Amr hariç kavim ayağa kalktı."

Eğer önlerine masdariye edatı olan ما gelirse kesinlikle fiildirler (İbn Ya'îş, ?: I, 418). Çünkü bu ما fiillerden önce gelir, harflerden (El-Galâyînî, 1968: III, 139) ve isimlerden önce gelmez (Eş-Şertûnî, 1965: III, 189). Masdariyye ma'sı حلا ve عدا ile حاشا'den daha fazla kullanılır, bu edat ile nadiren kullanılır.

Bazı müelliflere göre ما'dan sonra حاشا kullanılmaz (Şidyâk, ?: 74; Çörtü, 2008a: 250).

غير : Bu edat ما, ليس dan sonra geldiğinde muzâfun ileyi hazfedilebilir. Bu durumda üç türlü okunabilir ancak en uygunu damme üzere mebnî okumaktır.

Bu durumda غير'nin merfû, mansûb ve fetha üzere mebnî olması câizdir.

Şibh-i İstisna: İki kelime ile olur. Bunlar şu ikisidir: لا سيما, يئد

لا سيما : Cinsini nefyeden لا, ismi yerinde olan سي ve sonuna eklenen bir ما'dan meydana gelmiştir. سي kelimesi, مثل manasındadır. Tesniyesi سيان şeklindedir (El-Galâyînî, 1968: III, 143). لا سيما şeklinde manası “*hele, özellikle*” olarak ifade edilebilir.

نخب الطلبة و لا سيما علي

“Bütün öğrencileri özellikle Ali’yi severiz.”

Bu istisnâ edatının müstesnâsı ma’rife olması halinde merfû yahut mecrûr olarak okunur. Ama müstesnâ nekre olursa üç şekilde de okunabilir (Akdağ, 1999: 251-252). Şöyle ki:

a. Mahzûf bir mübtedâya haber olarak merfû okunur.

أكرم العلماء و لا سيما زيد

“Alimlere özellikle Zeyd’e ikram ettim.”

Cümle şu şekilde de düzenlenebilir:

و لا سي الذي هو زيد = و لا سي شيء هو زيد

زيد kelimesi mahzûf bir mübtedânın haberidir. Bu mübtedâ da هو’dur.

Burada لا سيما’daki ما الذي manasında kullanılan ism-i mevsûl veya nekre-i mevsûfedir (Eş-Şertûnî, 1965: IV, 204).

b. Temyiz olarak mansûb okunabilir.

c. Muzâfun ileyh olarak mecrûr okunur. ما zâid kabul edilerek سي muzaaf, sonraki isim muzâfun ileyh olacağı için müstesnâ mecrûr okunur.

Bütün bu hallerde لا’nın ismi سي, haberi gizli موجود kelimesidir.

Genellikle başına و getirilir, nadiren و’sız olarak da kullanılabilir. Bazen de kelimenin sonudaki ما harfi düşer. Kelime, şeddesiz olarak gelebilir ve سيما şeklinde de okunur. Bazen de şedde yerinde kalır, sadece hareke değişir ve لا سيما şeklinde gelir.

5.3. Leyse’ye Benzeyen Mâ

Bu edatlar şunlardır: ما, إن, لا, لات

ليس ve benzerlerindedir yani nâkıs fiillerindedir. Bunlar fiile benzeyen harflerindedir. Bu fiiller ismini raf, haberini nasb yapar. Hicazlılara göre (Şidyâk, ? : 61) ليس ve benzerleri de ismini raf, haberini nasb yapar. (Abbâs, 1996: I, 48).

Basralılara göre ليس fiil (Güler, 2000: 407), diğerleri ise harf yani edattır. Hepsinin anlamı da “*yok, değil*” demektir. Bu edat hâlin yani şimdiki zamanın olumsuzluğunu belirtir (ez-Zemahşerî, 1993: 355; Şidyâk, ? : 59).

ليس زيد قائماً الآن

"Zeyd, şu anda ayakta değildir."

Yukardaki cümle bu şekilde kurulabilir ama ليس زيد قائماً غداً şeklinde kurulamaz. Çünkü birinci cümlede şimdiki zamandan, ikinci cümlede gelecek zamandan bahsediliyor (ez-Zemahşerî, 1993: 355). ez-Zeccâcî ise müstakbel ifade etmesi konusunda ez-Zemahşeri'nin tam tersini söyler, ona göre hâlin yanında müstakbelin olumsuzunu da ifade eder (ez-Zeccâcî, 1984: 8).

ما ve إن , belirli ve belirsiz ismin başına getirilir. Aynı zamanda her ikisi de isim cümlesinden başka fiil cümlesinin başına da gelebilir. Bu arada ما'dan sonra zâid olarak إن gelebilir. Bu kuvvetli olumsuzluk ifadesidir (İbn Ya'îş, ? : I, 18). "Zeyd ayakta değildir.". Şimdiki zamanın olumsuzluğunu belirtir (İbn Ya'îş, ? : I, 210; Bu

ما ve لا'nın , bunların haberlerinin başında ليس'nin haberinin başında olduğu gibi zâid bir ب gelebilir. Bu harf yani ب'nin, haberin başa gelmesinin iki sebebi vardır. Birincisi te'kit ifade eder ve haberin olumsuzluğunu artırır (Abbâs, 1996: I, 550). İkincisi cevap olduğu için öne geçmiştir (el-Enbârî, 1995: 139). Cümlede ب harfî, ما'nın haberi olarak kullanıldığı zaman haber mecrûr olur. Eğer harf-i cer düşerse haber mansûb okunur. Meselâ:

ما العربي ببخيل

"Arap cimri değildir."

ما العربي بكياب الشدائد

"Arap asla korkak değildir."

Bu cümlelerin aslı şöyledir:

ما العربي ببخيلاً

ما العربي هيئاً

Bu örneklerdeki harf-i cer olan ب zâiddir, ما'nın haberi mecrûrdur, mahallen mansûbdur.

Şu ayette Âsım kıraati ب'sız gelen haberi Hicaz lehçesine göre amel ettirip haberi mansûb okumuşlardır (Güler, 2000: 407).

ما هذا بشرا

"Bu beşer değildir." (Yûsuf, 31)

ما, ma'rife ve nekrenin başına gelirken لا sadece nekrenin başına gelir.

ما زيد منطلقاً

"Zeyd gitmemiştir."

و ما أحد أفضل منك

"Senden daha faziletli kimse yoktur."

لا رجل أفضل منك

"Senden daha faziletli kimse yoktur."

لا زيدٌ منطلقاً

لا'nın kullanıldığı ikinci cümlede لا'dan sonra özel isim gelmiştir, özel isim de ma'rifedir. Bunun için bu cümle yanlıştır. Çünkü لا ma'rife isimden önce kullanılamaz.

ما şimdiki zamanın olumsuzunu belirtirken لا gelecek zamanın olumsuzunu ifade eder.

ما'nın ليس gibi amel etmesi için şu şartları taşıması gerekir (el-Murâdî, 1973: 55):

- Haberin isimden önce gelmemesi gerekir.
- Şibh cümle olmayan haberin isimden önce gelmesi doğru olmaz. İsim cümlesi düzenli ise ما etki eder. Ama haber, şibh cümle olur ve mübtedâdan önce gelirse ما etki etse de olur, etki etmese de olur (el-Galâyînî, 1968: II, 296).

ما للسرور دواما

"Mutluluk sürekli değildir."

Bu cümlede ما etki ettiği için şibh cümle, ما'nın haberi olarak mahallen mansûbdur.

ما للسرور دوام

"Mutluluk sürekli değildir."

Burada ise ما etki etmediği için şibh cümle, mübtedânın haberi olarak mahallen merfû olur.

- Haberinin önüne الّا'nın gelmemesi gerekir yani ما'nın olumsuzluğunun الّا ile bozulmamalıdır.

ما الكسَّانُ محمودًا

"Tembel övülmez."

- ما'dan sonra zâid olan إن'in bulunmaması gerekir.

- ما'nın iki defa tekrar edilmemesi gerekir yoksa amel etmez yani te'kîd olmaması gerekir (Abbâs, 1996: I, 539).

ما ما الحرُّ مقيم على الضيم

"Hürriyet haksızlık üzerine kurulamaz."

Bu şartlar bulunmazsa ما, ليس gibi amel etmez. İsim ve haber, merfû olarak kalır. ليس ise isim ve haberin yer değiştirmemesi hariç diğer durumlarda amel eder (İbn Ya'îş, ? : I, 210).

ma'nın haberine بل ve لكن ile atıf yapılıncı ma'tufun ref olması gerekir. Diğer atıf harfleri ise atıf yapılıncı nasb olur (Abbâs, 1996: I, 539; eş-Şertûnî, 1965: IV, 218).

ما فارق قائما بل جالس

“Faruk ayakta değil aksine oturuyor.”

ما المريض اكلا و شاربا

“Hasta yemiyor ve içmiyor.”

Hicazlılar ما ‘ya etki yaptırırlar. Bundan dolayı bu ما ‘ya Mâ-ı Hicâziyye denir (Şidyâk, ? : 61). Benî Temîm ise kıyasla ما ‘ya etki yaptırmazlar. Onlara göre muhtas olan yani isme veya fiille has olan harfler amel eder. Mâ ise hem isim hem de fiillerle beraber kullanılır. Dolayısıyla gayr-ı muhtastır, amel etmemesi gerekir (el-Enbârî, 1995: 139). Her iki halde de ما şimdiki zamanın olumsuzluğunu ifade eder (Abbâs, 1996: I, 537). Günümüzde ما ‘ya etki yaptırmak daha doğrudur (Koçak, 1992: 107).

6. MÂ EDATININ KULLANILDIĞI KALIPLAR

Her dilde olduğu gibi Arapçada da kalıplaşmış kelime grupları ve tabirler vardır. Mânın içinde bulunduğu bu kalıpları, yukarda ele aldığımız genel kullanımlarıyla beraber bol örneklerle vermeye çalıştık. Bu bölümde Hüseyin Yazıcı, Selami Bakırcı ve Sadi Çögenli, Musa Yıldız ve Emrullah İşler ile Hüseyin Günday ve Şener Şahin'in edatlarla ilgili çalışmalarından yararlandık.

ما
ne?, ...yapan, o şey(i) ki, her ne ...yaparsa, her ne zaman...yaparsa, ...yaptıkça, ...dığı sürece

ما تَزْرَعُهُ تَحْصُلُهُ

"Ne ekersen onu biçersin."

ما الكسلان ناجحاً أو ما ناجح الكسلان

"Tembel başaramaz."

ذلك ما ينبغي علينا أن نفعله

"Bu yapmamız gereken şey."

الرجل عالم ما طلب العلم

"İnsan ilim istediği sürece bilgindir."

وما
...yapmadan, ...yapmadığı halde, ...yapmayarak, ...yapıp, ...yapmamış olarak, ...yapmaksızın

خرج من البيت وما إستأذن عن أبيه

"Babasından izin almadan evden çıktı."

ما أفعل
Ne kadar (da) ...!

ما أجمل الطقس الان

"Şu an hava ne kadar güzel!"

ما أبعد الرحمة من قبلك

"Ne kadar merhametsizsin!"

ما عليه... إلا أن
...den başka çaresi yok,...den başka çıkar yolu yok, yapması gerekir.

ما عليهم إلا أن يدرسوا بجد حتى يتخرجوا بنجاح

"Başarıyla mezun olmaları için ciddi olarak çalışmaları gerekir."

ما لم ...ف... / ما لم
 Yapmadıkça ...yapmadığı sürece, yapmazsa.
 لا نستطيع قيادة السيارة ما لم نحصل على رخصة القيادة
 "Ehliyet almadıkça araba süremeyiz."

ما مِن / ما مِن ... إلا و (هو)
 Hiçbir ...yoktur ki...yapmasın, ...yapmayan hiçbir...yoktur, her...
 وما من دابة في الأرض إلا على الله رزقها
 "Yeryüzünde hiçbir canlı yok ki rızkı Allah'a ait olmasın." (Hûd, 6)
 ما من إنسان يُولد إلا و رزقه معه
 "Hiçbir insan yoktur ki rızksız doğsun."
 (Her insan rızkıyla doğar.)

ما لَيْتَ أَنْ...حَتَّى / ما لبت ... / ما هو/هي إلا....حتى ...
 Çok geçmeden, tam...yapmıştı ki
 التحق بالسلك الدبلوماسي وما لبت أن أصبح دبلوماسيا مشهورا
 "Diplomasiye katıldı, çok geçmeden iyi bir diplomat oldu."
 وما هي إلا دقائق حتى إرتفع صوتُ المكرفون
 "Birkaç dakika geçmeden mikrofonun sesi yükseldi."

ما...إلا
 ...den başka, sadece, ancak, ki ...yapmamış olsun.
 و ما تنفقون إلا ابتغاء وجه الله
 "Siz ancak Allah'ın rızasını elde etmek için harcarsınız." (Bakara, 272)

ما يكاد — — — حتى / ما كاد + Muzâri + حتى + Mâzi +
 -ir ...-mez (...dı), ... olur ...olmaz(...dı), -mesiyle ...-ması bir oldu
 ما كاد يصلُ استاذُ تاريخِ الشَّرْقِ الأَوْسَطِ حتى بدأ سِلْسِلَةَ مُحاضراتِهِ
 "Ortadoğu tarih profesörü gelir gelmez konferanslar dizisine başladı."
 ما كاد العالمُ الدراسى ينتهى حتى رجع الطالبُ الأجنبي إلى أوطانهم
 "Ders yılı biter bitmez yabancı öğrenciler ülkelerine döndüler."

ما أن + Mâzi + حتى + Mâzi +
 -ir ...-mez (...dı), ... olur ...olmaz(...dı), -mesiyle ...-ması bir oldu
 ما أن أنتهى العادُ الدراسى حتى عاد الطلابُ الأجنبي إلى أوطانهم و ذوبهم
 "Öğrenim yılı biter bitmez yabancı öğrenciler memleketlerine ve ailelerine döndüler."

ما أن أقوم من النوم حتى أغسل وجهي

"Uykudan kalkar kalkmaz yüzümü yıkarım."

ما أن ...mansub muzâri + حتى ...mansub muzâri +

-ir ...-mez (...olur / olacak), ...olur ...olmaz (...olur / olacak), -mesiyle ...-ması bir (...olur / olacak)

ما أن يدخل المدرس الفصل حتى يفتح الطلاب كتبهم

"Hoca sınıfa girer girmez öğrenciler kitaplarını açarlar."

ما إن ...meczûm muzâri + حتى ...meczûm muzâri +

-ir ...-mez (...olur / olacak), ...olur ...olmaz (...olur / olacak), -mesiyle ...-ması bir (...olur / olacak)

ما إن يظهر هذا الممثل المشهور على المسرح حتى تضح القاعة بالتصفيق

"Bu meşhur artist sahneye çıkar çıkmaz salonda bir alkış tufanı koptu."

ما إن أنهى دراسته حتى عين موظفا في الجامعة

"Öğrenimini bitirir bitirmez üniversiteye memur olarak atandı."

ما...حتى...

...yapar yapmaz...oldu, tam... yapmıştı ki..., henüz...yapmadan.

ما ... إلا قليلا حتى

Çok geçmeden, henüz, tam...yapmıştı ki...

ما إنقضى النهار حتى دُفِن الميت

"Gün biter bitmez cenaze defnedildi."

ما جلسنا إلا قليلا حتى سمعنا صوت الخادم

"Henüz oturmuştuk ki hizmetçinin sesini duyduk."

ماذا لو

...yaparsa ne olur, ...yapar

ماذا لو خرجنا و شربنا كوبا من الشاي

"Çıkıp bir bardak çay içsek ne olur!"

(Çıkıp bir bardak çay içmeye ne dersin?)

مِثْلًا / مِثْلَ مَا

...dîğî gibi, ...dîğî şekilde, ...yapacağı gibi, ...yapacağı şekilde, ...(n)m aynı

غَنَيْتَ مِثْلَمَا غَنَى الْبَلْبُلُ

"Bülbül gibi şarkı söyledin."

ما خلا

-in dışında, -den hariç

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ
وَكُلُّ نِعْمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ

"Bilmiş olun ki Allah'ın dışında her şey batıldır. Her nimet de şüphesiz yok olucudur."

ما عدا

-den başka, hariç

ما عدا عيسى بن مريم

"Meryem oğlu İsa'dan başka.."

ما دام

-dığı sürece, -dığı müddetçe, -dıkça

لا يزال العبد في صلاة ما دام ينتظر الصلاة

"Bir kul namazı beklediği sürece namazdadır."

ما زال

Hâlâ, devam etti

ما زال جبريل يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورثه

"Cebrâil bana komşu hakkında tavsiyeye devam etti. Hatta onu bana vâris kılacağını sandım."

كما أن / كما

Aynı şekilde, benzer şekilde, nitekim, ayrıca, -dığı gibi, öte yandan, diğer yandan, diğer taraftan...

أخى مُهْتَمٌّ بِالْأَدَبِ الْعَرَبِيِّ الْحَدِيثِ كَمَا أَنَّهُ مُهْتَمٌّ بِالْأَدَبِ الْأَمْرِيكِيِّ

"Kardeşim Amerikan edebiyatına ilgi duyduğu gibi modern Arap edebiyatına da ilgi duymaktadır."

مِمَّا = مِنْ + ما

İşte bu da, bu da ...

مَرَضَ مَرَضًا شَدِيدًا مَّا اضْطَرَّه إِلَى الْإِعْتِدَارِ عَنِ الْحَفَلَةِ

"Ağır şekilde rahatsızlandı. Bu da kendisini törene katılma hususunda mazeret beyan etmeye mecbur etti."

بعد ما + Geçmiş ve geniş zaman eylemleri

...den sonra, ...yapmasından sonra

سَيَسَافِرُ مُحَمَّدٌ بَعْدَ مَا يُسَاقِرُ عَلِيًّا

"Muhammed, Ali yola çıktıktan sonra gidecek."

... مَا أَنْ + İsim Cümlesi + ف ...

Çünkü, zira, -den dolayı, -dığı için, ... sebebiyle, mademki, ...diğinden, ... yapacağı için, gerçek şu ki

مَا أَنَّنِي مَشْغُولَةٌ جَدًّا فَلَنْ أُسَافِرَ غَدًا

"Çok meşgul olduğum için yarın yola çıkacağım."

بِمَا أَنَّنِي مَشْغُولَةٌ جَدًّا فَلَنْ أُسَافِرَ غَدًا

"Meşgul olduğum için yarın seyahat etmeyeceğim."

كَيْمَا + Merfû muzâri

-mek için, -mesi için, -sin diye, -mek üzere

حَضَرَ إِلَى مِصْرَ كَيْمَا يَدْرُسُ الْعَرَبِيَّةَ

"O Mısır'a Arapça öğrenmek için gitti."

بَيِّدًا مَا

...diğı sırada, ...yaparken, ...yapmakla beraber, ...yapmasına rağmen, ...yaparsa da

بَيِّدًا مَا تَتَعَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ تَكُونُ قَدْ قَضَيْتَ نِصْفَ عُمُرِكَ

"Arapçayı öğrenirken ömrünün yarısını vermiş olursun."

بِمُجَرَّدٍ مَا أَنْ / بِمُجَرَّدٍ مَا

...yapar yapmaz, ...olur olmaz

بِمُجَرَّدٍ مَا خَرَجْتَ نَسِيتُ كُلَّ شَيْءٍ

"Çıkar çıkmaz her şeyi unuttum."

إِلَى حَدِّ مَا

Bir dereceye kadar, bir noktaya kadar, bir nebze, az da olsa

يَسْتَتِرِي الْعِرَاقَ أَسْلِحَةً صِينِيَّةً إِلَى حَدِّ مَا

"Irak az da olsa Çin yapımı silahlar alıyor."

عَلَى حَدِّ مَا

...diğı kadarıyla

عَلَى حَدِّ مَا أَعْرِفُ بَلَّغَ رَئِيسُ الدَّوْلَةِ الثَّمَانِينَ مِنَ الْعُمُرِ

"Bildığım kadarıyla devlet başkanı seksen yaşında."

وَمَا إِلَيْهَا / وَمَا إِلَيْهِ / وَمَا إِلَى ذَلِكَ

Ve saire, ve benzeri

يَبِيعُ الْبَقَالَ السُّكَّرَ وَالْمَلْحَ وَالزَّيْتِ وَالْبَيْضَ وَالْعَدَسَ وَ مَا إِلَى ذَلِكَ
 "Bakkal; şeker, tuz, zeytin, yumurta, mercimek vs satar."

سُرْعَانَ مَا

Hemen, ne de çabuk, çok geçmeden

لَا تَقْلُقْ سُرْعَانَ مَا سَتَعْتَادُ عَلَى ذَلِكَ

"Üzülme çok geçmeden ona alışacaksın."

مَا شَعَرَ إِلَّا وَ / مَا شَعَرَ إِلَّا ب

Ne olduğunu anlamadan, hemen sonra, henüz farkına varmadan, birdenbire, aniden

ذَهَبَ إِلَى حَفْلَةِ صَدِيقِهِ فَمَا يَشْعُرُ إِلَّا بِالنَّدَامَةِ فَرَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ

"Arkadaşının partisine gitti, akabinde de pişman olup geri döndü."

عَلَى مَا

...dığına göre, dığı kadarıyla, ...dığı gibi, nasıl ki...

إِنَّهَا لَمْ تُقَابَلْهُ أَبَدًا عَلَى مَا أَعْلَمُ

"Bildiğim kadarıyla onunla hiç görüşmedi."

بِقَدْرِ مَا كَانَ ... بِقَدْرِ مَا كَانَ ... / عَلَى قَدْرِ مَا

...dığı kadar, hem ... hem de

إِنَّهُ مُجْتَهِدٌ بِقَدْرِ مَا أَنْتَ مُجْتَنِبٌ

"O, senin çalışkan olduğun kadar çalışkan"

بِأَسْرَعِ مَا يُمَكِّنُ

Olabildiğince hızlı, en kısa zamanda

رَكِبَ سَيَّارَتَهُ وَقَادَهَا بِأَسْرَعِ مَا يُمَكِّنُ

"Arabasına binip olanca hızıyla sürdü."

عَلَى نَحْوِ مَا

...dığı gibi, ...dığı üzere, ...dığı şekilde, yoluyla, ...tarzda

كَانَ حَافِظُ إِبْرَاهِيمَ يَتَنَاوَلُ فِي قِصَائِهِ الْحَيَاةَ الدِّينِيَّةَ عَلَى نَحْوِ مَا هُوَ مَعْرُوفٌ عَنِ مُحَمَّدٍ عَبْدِهِ

"Hâfiz İbrahim, kasidelerinde dini hayatı Muhammed Abduh'daki gibi ele alıyor."

مَا كَانَ لَهُ إِلَّا أَنْ / مَا كَانَ أَمَامَهُ إِلَّا أَنْ

...den başka çaresi yoktu, ...den başka çıkar yolu yoktu, ...den başka yapacak bir şeyi yoktu

مَا كَانَ لَهُمْ إِلَّا أَنْ يَسْتَقِيلُوا مَنْ مَنَاصِبِهِمْ

"Görevlerinden istifa etmekten başka çareleri yoktu."

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, edatların Arapçadaki yeri ve önemi gözönünde bulundurularak mâ edatının Arap dilindeki çeşitliliği ve işlevselliği ortaya koyulmuştur. Mâ her yönüyle tanıtılmaya çalışılmış, diğer edatlarla kullanımına değinilmiş ve çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Hurûfu'l-meâni içerisinde değerlendirilen edatlar kendi başalarına tam bir mana ifade etmezler ama cümlede diğer unsurlarla kullanılınca yeni manalar ortaya çıkarırlar. Bu edatlar buldukları yere göre manaları değişebilir. Mâ edatı da görev ve çeşitlilik açısından değişiklik arz eder, cümlede bulunduğu yere göre manası ve işlevi değişir. Bu edat on farklı manada kullanılır, bunlardan altı tanesi isim, dört tanesi harftir.

Mâ, ism-i mevsûl olduğu zaman hâs ism-i mevsûller grubuna dahildir. Burada müşterek ism-i mevsûllerden farkı müzekker, müennes, müfret, tensiye ve cem'i ayrı ayrı bulunmayıp bunların hepsi için ortak kullanılmasıdır. Ayrıca müşterek ism-i mevsûller sıfat olabilirken, mâ bu konumdayken sıfat olamaz.

Mâ ism-i mevûl, şart edatı, soru edatı olduğu zaman gayr-i âkiler ve onların özellikleri için kullanılır. Ama bazı durumlarda âkiler için de kullanılır. Mesela ism-i mevsûl olduğu zaman âkil ve gayr-i âkil karışıksa, cümlede akıllı kişi olur ama onun bir özelliği de bulunursa, uzaktan görülen bir şeyin insan olup olmadığı anlaşılmazsa bu edatı kullanabiliriz.

Edat, masdariyye-zamaniyye ve şart edatı kullanımında zamaniyye ve gayr-i zamaniyye olarak iki şekilde gelir. Masdar olduğu zaman zamaniyye görevinde hem masdar, hem zaman anlamı vardır. Ama gayr-i zamniyyede sadece masdar anlamı ifade eder, zaman anlamı belirtmez.

Arapçada harfler genel olarak amel edip etmemesine göre sınıflara ayrılmıştır. Mâ edatı için bu sınıflama sadece olumsuzluk edatı olarak kullanılan durumlarda söz konusudur. Olumsuzluk edatı olunca fiillerden önce gelirse amel etmez, isimlerden önce gelirse amel eder. Amel etmesi durumunda leys'e'ye benzer ve ismini raf, haberini nasb eder. Bunun dışındaki diğer mâ çeşitleri için böyle bir sınıflama söz konusu değildir.

Mâ, nekre olursa nekre-i mevsûfe ve nekre-i gayr-i mevsûfe olmak üzere ikiye ayrılır. İsminden anlaşılacağı gibi birincide mevsûftur yani sığata ihtiyacı vardır. İkincide sığata ihtiyacı yoktur ama kendisi sıfat görevindedir. Edat ism-i mevsûl iken ma'rifedir.

Mâ edatı, kâffe ve gayr-ı kâffe olarak görev yapar. Kâffe olduğu zaman harflerin ve fiillerin başına gelir. Harflerin başına gelirse onların hareke etkisini ortadan kaldırır. Meselâ inne ve kardeşleri ismini ref, haberini nasb eder. Ama bunların başına mâ gelince hareke etkileri kalkar, ismi de haberi de merfû olur. Fiillerin başına geldiği zaman onların fâil almalarını engeller. Yani bu edat harflerde hareke etkisine, fiillerde ise onların fâil almasına engeldir.

Gayr-i kâffe olan mâ ise zâiddir. Kâffe olan mâ kendinden önceki kelimenin amel etmesine engel olurken zâid mâ, buna engel değildir. Edat bu kullanımda cümle olumlu ya da olumsuz olsun te'kid ifade eder ve asıl manayı kuvvetlendirir.

Edat, istimrâr fiillerinden انْفَك , بَرَح , فَتَى , زَال' nin başına gelirse olumsuzluk edatı, اِدَام' nin başına gelirse zaman ifade eden masdariyye harfidir.

Edat, istisnâ edatlarından حاشا, خلا, عدا ile kullanılır ve bu kullanımda masdariyye edatı görevindedir. Bu üç fiil, harf-i cer veya fiil-i mâzi olarak kullanılır ama istisnâda mâ önleri gelirse kesinlikle fiil görevindedirler.

KAYNAKLAR

- ABBÂS, H., 1966. en-Nahvu'l-Vâfi, Dâru'l-Meârif, Kahire, c. I-III, 1825 s.
- AKDAĞ, H., 1999. Arap Dilinde Edatlar, Tekin Kitabevi, 471 s.
- el-ANTÂKÎ, M., ?. el-Minhâc fi'l Kavâ'id ve'l-'Îrâb, Tebliğ Yayınları, İstanbul, 352 s.
- BAKIRCI, S., ve ÇÖGENLİ, S., 2000. Arapça Edatlar Sözlüğü, Bakanlar Matbaacılık, Erzurum, 439 s.
- BANGUOĞLU, T., 2004. Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara, 628 s.
- ÇÖRTÜ, M., 2008a. Arapça Dilbilgisi Nahiv, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 453 s.
- _____, M., 2008b. Arapça Dilbilgisi Sarf, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 583 s.
- DEMİR, N. ve YILMAZ, E., 2003. Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 269 s.
- DURMUŞ, İ., 1997. "Harf", DİA, TDV Yayınları, İstanbul, c. I-XXXVII, 675 s.
- _____, İ., 2000. "İsim", DİA, TDV Yayınları, İstanbul, c. I-XXXVII, 720 s.
- EMİN, M., ve el-CÂRİM, A., 1964. en-Nahvu'l-Vâzih, Dâru'l-Meârif, Mısır, c. I-II, 329 s.
- el-ENBÂRÎ, Ebu'l-Berekât, ?. el-İnsâf fi Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn, Dimâşk, c. I-II, 1670 s.
- _____, Ebu'l-Berekât, 1995. Kitâbu Esrârü'l-Arabiyye, Tahkîk: Fahr Salih Kadâre, Dâru'l-Cil, Beyrût, 365 s.
- ERGİN, M., 2000. Türk Dilbilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul, 407 s.
- ERÜNSAL, İ., vd., 2008a. İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I, İSAM Yayınları, İstanbul, 472 s.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, 2003. el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrût, Dâru'l-Fikr, 1230 s.
- GÜLER, İ. 2000. "İbn Hâleveyh'in Gramer Açısından Tartışmalı Kur'an Kıraatlerine Yaklaşımı", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, Cilt: 9, Sayı: 9, 401-407 ss.
- GÜNDAY, H., VE ŞAHİN, Ş., 2000. İşlevsel Özellikleri ve Tercüme Teknikleri Açısından Arapçada Edatlar, Rağbet Yayınları, İstanbul, 294 s.
- el-GALÂYİNÎ, Ş.M., 1968. Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, c. I-III, 657 s.
- HACİMÜFTÜOĞLU, N., 1982. Mezheplerin Oluşmasında Arap Dil Edatlarının Yeri Ve Rolü, Erzurum, 134 s.
- el-HALİL B. AHMED, 2004. Kitâbu'l-Hurûf ve'l-Edevât, Dâru'l-Kütüb, Londra, 606 s.
- _____, 1988. Kitâbu'l-Ayn, Tahkîk: Mehdî el-Mahzûnî, İbrâhîm es-Sâmirâi, Müessesetü'l-A'lâ, Beyrût, c. I-VIII, 382 s.
- el-HÂŞİMÎ, 1998. Kavâidü'l-Esâsiyye li'l-Lügati'l-Arabiyye, Tahkîk: Muhammed Ahmed Kâsım, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 350 s.
- el-HEREVÎ, Alî b. Muhammed en-Nehvî, 1981. Kitâbu'l-Üzhiyye fi 'İlmi'l-Hurûf, Tahkîk: 'Abdulmu'în el-Mellûhî, Dimeşk, 382 s.
- İBN AKÎL, 1995. Şerhu İbni Akîl, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, c. I-II, 650 s.
- İBNU'S-SERRÂC, Ebû Bekr Muhammed, 1999. el-Usûl fi'n-Nahv, Tahkîk: 'Abdulhuseyn el-Fetlî, Beyrût, c. I-III, 502 s.
- İBN HİŞÂM, 1992. Muğni'l-Lebîb, Tahkîk: Mâzenü'l-Mübârek, Muhammed Alî Hamdullah, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1013 s.

- _____, 1979. Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyye İbn Mâlik, Dâru'l-Cîl, Beyrut, c. I-IV, 3972 s.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukrim, 1994. Lisânu'l-Arab, Dâru'l-Fikr, Beyrût, c. I-XV, 802 s.
- İBN YA'ÎŞ, ?. Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî, Mektebetü'l-Tevfikîyye, Tahkik: Ahmed Seyyid Ahmed, İsmâil Abdu'l-Cevvâr Abdu'l-Ğanî, Kahire, c. I-IV, 552 s.
- İPEK, B., 2009. Divân-ı Lügâtü't-Türk'de Geçen Enklitik Edatları, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume, 12 s.
- İŞLER, E., ve YILDIZ, M., 2002. Arapça Çeviri Klavuzu, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 295 s.
- KARABELA, N., 2006. Arap Dilinde Lâm Edatı Ve İşlevleri, Aktif Yayınları, Ankara, 165 s.
- KARAMAN, L., 2004. Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara, 180 s.
- KARASOY, Y., ?. "Türkçede -ma (-me) Ekinin Yeri", Konya, 1-14 ss.
- KARSLI, İ., 2006. "Türkçe-Arapça Çevirilerde Yapılan Hatalar Üzerine Bir İnceleme", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: V, Sayı: 22, Yaz, 69-79 ss.
- KESKİN, R., 2007. Türkçe Dil Bilgisi Ve Kompozisyon Bilgileri, Çizgi Yayınevi, Konya, 455 s.
- KOÇAK, İ., 1992. Arapça Dilbilgisi, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 316 s.
- MAHMÛD, Kaşgarlı, 2005. Dîvânü Lugâtü't-Türk, Çev.: Seçkin Erdi Ve Serap Tuğba Yutsever, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 725 s.
- el-MURÂDÎ, el-Hasan b. Kâsım, 1973. el-Cene ed-Dânî fi Hurûfi'l-Meânî, Tahkik: Fahrüddîn Kabâve, Muhammed Nedîm Fâzıl, Beyrut, 106 s.
- MUTÇALI, S., 1995. Arapça Türkçe sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1023s.
- er-RAVÎ, K. F., 2002. "Kur'ân-ı Kerim'de Te'kid Üslûpları", Çev.: Hasan Keskin, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, Cilt:VI, Sayı:1, 133-173 ss.
- er-RUMMÂNÎ, 1981. Kitâbu Meâni'l-Hurûf, Dâru'ş-Şurûk, Mekke, 200 s.
- SA'D, Mahmûd, 1988. Hurûfu'l-Meânî Beyne Dekâiki'n-Nahv ve Letâifi'l-Fıkh, İskenderiye, 511 s.
- SİBEVEYH, Ebû Bîşr 'Amr b. 'Usmân, 1988. el-Kitâb, Tahkik: 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, c. I-V, 234 s.
- ŞÂMÎ, A.C., 1992. Mu'cemu Hurûfu'l-Meânî, Müessesetü 'Izzü'd-Dîn, Beyrût, 293 s.
- eş-ŞERTÛNÎ, 1965. Mebâdiü'l-Arabiyye fi's-Sarf ve'n-Nahv, Beyrût, c. I-IV, 855 s.
- eş-ŞİDYÂK, A. F., ?. Gunyetu't- Tâlib ve Niyetü'r-Râğib, Dâru'l-Meârif, Tûnus, 272 s.
- ŞİMŞEK, M. A., 2001. "Arap Dilinde Zâid Edatların İletişim Değeri", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, Cilt:V, Sayı:2, 381-397 ss.
- TDK, 1998. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, c. I-II, 2244 s.
- UZUNOĞLU, M. V., 2005. Türkiyede Arap Dili Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri I-II, NÜSHA -Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Ankara, 472 s.
- el-VERRÂK, Ebu'l-Hasan, 1999. 'İlelü'n-Nahv, Tahkik: Mahmûd Câsim Muhammed ed-Dervîş, Mektebetü'r-Rüşd, 568 s.
- YASDIMAN, N., 2007. Adım Adım Kur'an Dili, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 694 s.
- YAZICI, H., 1998. Örneklerle Arapçada Edatlar Ve Yapılar, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 412 s.

- ez-ZEBÎDÎ, Ebî Bekr Muhammed,1979. Kitâbu'l-Esmâ ve'l-Ef'âl ve'l-Hurûf, Tahkîk: Ahmed Râtib Humûş, Dâru'l Ba's, Dimaşk, 478 s.
- ez-ZECCÂCÎ, Ebu'l-Kâsım,1969. Kitâbu'l-Lâmât, Tahkîk: Mâzenü'l-Mübârek, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 182 s.
- _____, Ebu'l-Kâsım, 1957. el-Îzâh fî İleli'n-Nahv, Tahkîk: Mâzen el-Mübârek, Dâru'n-Nefs, Paris, 172 s.
- _____, Ebu'l-Kâsım, 1984. Kitâbu Hurûfi'l-Meânî, Alî Tevfik el-Hamed, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 87 s.
- ez-ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım, 1993. el-Mufasssal fî Sinâ'ati'l-İ'râb, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 557 s.
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=edat&ayn=tam>
- <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=edat>
- <http://mitoloji.info>
- <http://www.tebyinulkuran.com/index.php?page=leyle>
- <http://sites.google.com/site/İbniteymiye7cilt/Home/birinci-kitap-iman-el-kebir/ihsan-ve-islam/imanin-cesitli-kelimelerle-birlikte-kullanilisi>.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Emine CAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Fethiye / 10.02.1980

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : KSÜ İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce / Arapça
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

E-Posta Adresi :
Tel :
Tarih : 28.01.2010